

ARAKS

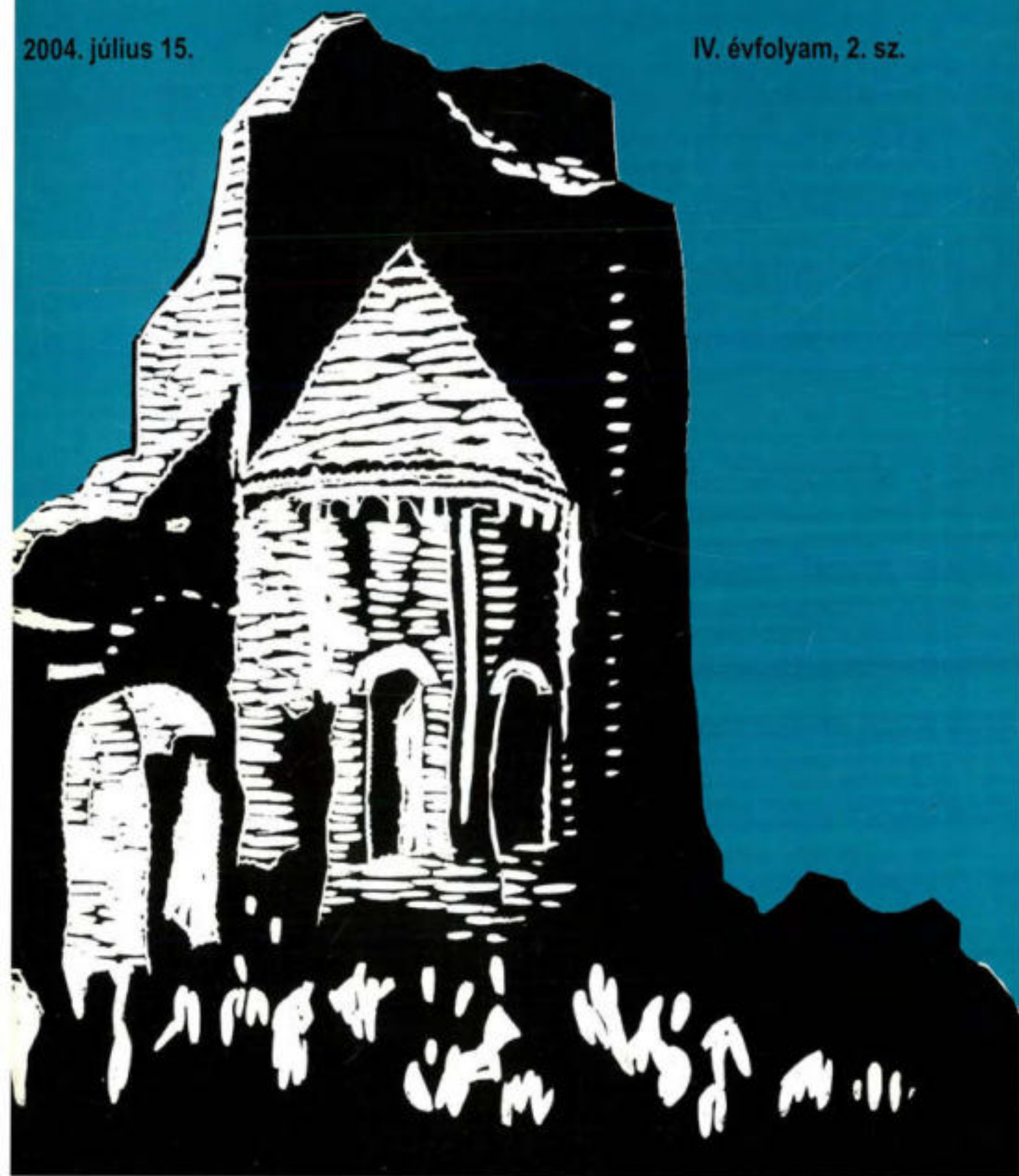

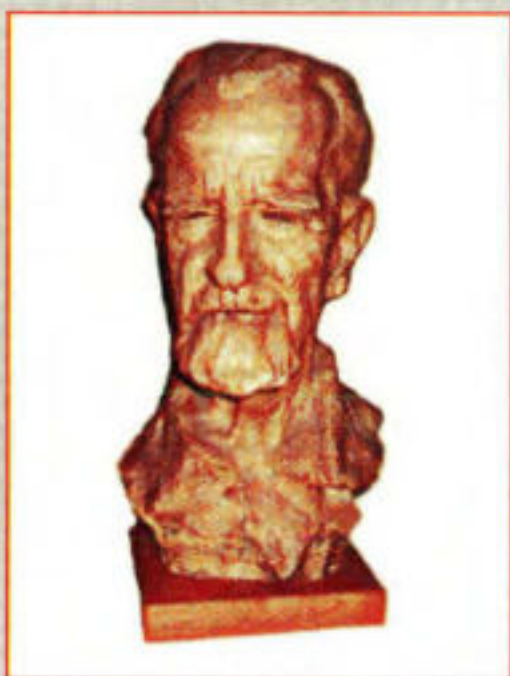
ISSN 1451-1762

A DÉLVIDÉKI MAGYARSÁG KÖZÉLETI FOLYÓIRATA

2004. július 15.

IV. évfolyam, 2. sz.

Oláh Sándor

Kosztolányi Dezső

Petőfi Sándor

Csáth Géza

ARAKS

A DÉLVIDÉKI MAGYARSÁG KÖZÉLETI FOLYÓIRATA

2004. július 15.

IV. évfolyam, 2. sz.

Tartalom

Döbrentei Kornél: Húsvételő Döblingben (vers)	5
Andrási Attila: Valamit bűnösen rosszul teszünk (cikk)	6
Benedikty Tamás: A költői képtől a költői képletig (esszé)	10
Bata János: Kedves Bozsik Péter (esszé)	16
Mirnics Károly: Fecseg a tanár úr (vitacikk)	20
Gubás Jenő: A délvidéki magyar média bolsevista csökevényei (cikk)	22
Szloboda János: Tanmizériák (cikk)	25
Tari István: Azon a napon (vers)	28
G. Molnár Irén: A vajdasági oktatási intézmények összehangolása mint az értelmiségi utánpótlás feltétele (tanulmány)	29
Szlávitzy Ágnes: A vajdasági magyar egyetemisták munkaerőpiaci meglátásai (tanulmány)	43
Szöllősy V. László: Magyar kulturális szervezetek zentai nyilatkozata (közlemény)	50
Vajda Gábor: Délvidéki magyar önismeret (1957-1973) (monográfiarészlet)	52
Pro memoria	
Matuska Márton: Meddig jutottunk? (tanulmány)	68
Stark Tamás: A magyar történetírás az 1944. őszi délvidéki megtorlásokról (tanulmány)	78
A. Sajti Enikő: A délvidéki tragédia eljelenítéktelenítése (tanulmány)	85
Dr. Balla Ferenc: Egy bezdáni magyar diplomata (tanulmány)	90
Ehmann Imre: Nyugat- és dél-bácskai papi sorsok 1944/45-ben	96
Tari János: Ha minden inog, marad a hit (tanulmány)	101

DÖBRENTÉI KORNÉL

HÚSVÉTELŐ DÖBLINGBEN

Ujj-bizsergetőn közel ma a bent meg a kint;
jácintban, ibolyában, földet horzsolva száll az ég,
már NEM TUDOM MEGMENTENI MAGAM, visszafelé
ketyegve meglódul a vesztég-idő, hővirágok rozsdás
roncsai velem süllyedőben, ADIEU KEDVESEIM –

Mandulavirágzássá húsosodó hószakadásban varjak,
alvadt vérdarab-gunnyadásuk búskomor ballaszt
a startba-feszült fákon, a rögök csökönyösek
a feltámadásban, üdén sóhajtják vissza a Teremtő
leheletét: a fől szálló párából kivész az
ezüst-ármékú foghatatlan s konkrét-barnába
vaskosodik, testváladékos kivégzőoszlopokká durvul el;
Aradra visszarévedő rettenetes ámbitus, ahol időzöm,
fátumos önpárhajomra készen, a mágikus
fegyverrel mindig szemben, akkor is, ha olykor háttal
a kegyelmező magam-feledés óráiban, ez a gesztus
vakmerőségem fonákja, szemközt a mohón sürgető
pisztolycső: Istent megrökönyítő szabadságom
szülőcsatornája, hívogató egyirányú
árvaság-alagút, tartalékoltt menekvéssel
sötétben telizsúfolt -: az elhúzott ravasz nyomán
dörögve leszakad a Lánchíd a homlokom mögött,
robaja Nyitrától Kolozsvárig betölti-e mind
a térségeket, megébreszti-e a gyurma anyagba
visszazsibbadt hazámfiait, robotosait
a felelőtlen kábulatnak, kik elevennek
áltatják maguk, vajon riadóztat-e
magosba-robbanó életem mennydöreje, elhallszik-e
több emberöltőnyi messzeségre, s elme-virradatán
ellátszik-e odáig pisztolyom torkolattüze,
mementós fároszként strázsálhat-e vagy öröklődő
setétséggé suvikszolja az éjszaka?

S mint asszonyólet előzőnlő dús lövellet,
kiszökken az agyvelőm tékozló sugárban,
vajon megtermékenyíti-e maradandón ezt a
kurafiktól folytonos elvetélésre gyötretett
tájat, s ha megfoganna is, itt kikaparnak minden

embrió-hitet a pettyes-életű hiénák, lármásan
zabálnak, BON APPÉTIT A HAZÁHOZ, BESTIÁK! -
kellemkedve nyakukba kötik partedlinek a
nemzeti zászlót, pofájukból rácsorog a hamisított
szabadság pancsolt nyála s aláfoly összerandítani
a csizmám: magam fényesgettem, mániákusan,
akár egy ideát, s bár makulátlan, mintha lenne
tükörben áztatott, a nyers-lehű bőr visszakerődzi
a mocsárba süllyedő bomló őszállat-tetem,
a magyar Atlantisz szagát, s akár az Isten sorsba-fáradt
malmai, keserves nyikorgással megindulnak a
kubikustaligák, s az agyagfalú gödrök
hirtelen híg-arany gyertyafénnyel összemaszatolt
termékké válnak, és mindegyikben Caroline,
s akár az édességes enyészet lépcsején,
sebezhetetlen, mustillatú talppal lépked egy
zongora kéjelgő fogsorán, a mozarti A-dúr
zongoraverseny megérint, mint egy vörösborba mártott
selyem vércseszárm, továbbharzik, s újra
a talicskanyivás, magányom cifra, akár egy üres
huszártiszt uniformis, versenypálya-dübörgéstől
hangos a szívem helye, légiessé rugaszkodva,
elnyúlt testtel vágatnak a lovak, már különválnak
tőlük, lemarad mögöttük az evilági elán,
megfagy, szibériás hidegben lomha hullám,
de ők, lebirva a sárbanyüggő, glóbuszi vonzást,
recsegve áttörnek a bordakarámot s a tejúton nyargalnak tovább.

Jácintban, ibolyában, földet horzsolva száll az ég.

Voltam megnyilatkozásaid lélekkel inspirált
gépezete Uram, berekedésig erőszakos hajókürt-esdekés
a ködben, sugallataid közvetítve saját keresztem
tervezőmérnöke voltam, most Te következel végezd be,
amit elkezdtem; segítsd felkelni és járnai a népem,
s akár Tenfiadnak, ne csak erőt, ihletet is adj
a feltámadáshoz, múlásom után sem pihenhetsz meg
bennem Uram. Ez végakaratom. Ámen.

VALAMIT BÜNÖSEN ROSSZUL TESZÜNK

Az elmúlt bő egy évtizedben több mint háromszázezerre csökkent a határon túli magyarság létszáma. A múlt század elejétől ilyen mérvű csökkenésre nem volt példa.

A Felvidéken ötvenezerrel, Erdélyben kétszáz ezerrel és a Délvidéken jóval több mint ötvenezerrel kevesebb magyar él most, mint a rendszerváltás kezdetekor. Ezek a tények arra utalnak, hogy valamit bűnösen rosszul teszünk. Ezek a tények arra utalnak, hogy annak a folyamatnak, ami jelenleg is zajlik, nemzetünk egyértelműen a vesztese!

Mindez olyan környezetben történik, amely lehetőséget adhatna a magyar politika részére érdekeink érvényesítésére. A parancsuralmi rendszer összeomlott, a megszállók kivonultak hazánkából, és nincs olyan keleti nagyhatalom, amely fenyegetne vagy veszélyeztetne bennünket.

A Szovjetunió, Csehszlovákia és Jugoszlávia szétesésével új környezet alakult ki, melyben a magyar diplomácia, abban az esetben, ha végre felnőne a lehetőségeihez, eredményesen tudná érvényesíteni nemzetünk érdekeit.

Mivel megszűnt az a geopolitikai helyzet, amelyben két, többé-kevésbé egyenlő erő, próbálgatván egymás erejét és készségét a vetekedés folyamatában, különböző helyszíneken, összeütközési, rosszabb esetben háborús gócpontokat teremt, tehát eljött az ideje annak, hogy nem kívánt tűzfészek teremtése nélkül, méltányos jogainkba helyeztetésünkkel orvosolhatóak legyenek jogfosztottságunkból eredő gondjaink.

Térségünk valós és hosszantartó békéjének a megteremtéséhez nélkülözhetetlen a határon túli környezetünkre oly jellemző lágy és leplezett apartheid mielőbbi és maradéktalan megszüntetése.

Mindaddig, amíg a jog nem egyetemes, és régióinkban az itt élők sokasága uralkodó és alávetett népekre oszlik, térségünk bővelkedik lehetséges konfliktusforrásokban.

tusforrásokban.

1990-ben a határon túli magyarság abban reménykedett, hogy őt is megilletik azok a jogok, melyeket Európa más kisebbségei élveznek.

Mindenekelőtt a területi autonómia volt az a cél, melynek elérése esetén biztosítva lehetnek volna azok a körülmények, amelyek szavatolhatják szülőföldünkön való megmaradásunkat. Úgy tartottuk, méltányos céljaink a közeljövőben elérhetőek lesznek, hiszen Erdélyben, legalább formailag, 1968-ig létezett magyar területi autonómia, és ez a törekvés nem tűnt reménytelenül összeegyeztethetetlennek a valamikori Jugoszlávia jogrendjével.

Az összes határon túli magyar párt zászlajára tűzte a területi autonómia követelését, és a magyar közösségek egy emberként, lelkesen gyűltek lobogóik köré.

A marosvásárhelyi pogrom volt az első egyértelmű jele annak, hogy a rendszerek jöhetnek-mehetnek, de az utódállamok politikája, a megkérdőjelezése nélkül hozzájuk csatolt magyarság irányában, előre láthatóan kiszámítható, vagyis változatlan.

Továbbra is, minden divatos szóvirág ellenére, a többségi nép vezetőinek valós szándéka népünk beolvasztása, szülőföldünkről való kiszorítása, valamint kivándorlásunk serkentése.

Maga a délszláv háború sorozat és az abban elkövetett etnikai tisztogatások intő jelei voltak annak, hogy a balkáni államok és népek számára a szintiszta nemzetállamok megteremtése az egyedüli valóban felvállalt és felvállalható cél.

A Budapesten 1994-től regnáló szocialista liberális koalíció idején az autonómiatörekvéseket felváltotta az utódállamok kormányaiba való beépülés politikája.

A váltás egyik indoka az volt, hogy az utódállamok nem hajlandóak európai mértékű autonómiát

adni. Ha ezt a kérdést tovább feszegetjük, akkor az feszültséget fog keltetni – hangoztatták.

Mert ugye, az nem számít feszültségnek, ha mi magyarok százezer számra hagyjuk ott az elviselhetetlenül kibíratatlan utódállami paradicsomot!

És jogaink követelése által kiváltott bármiféle feszültség, vagy annak pusztán látszata, késleltetné az anyaország felvételét az Európai Unióból!

A Horn-kormány alatt, rossz nyelvek szerint nem kis budapesti segédlettel, a szinte minden délvidéki magyart összefogó VMDK felbomlott, és helyét a mindenkor szerb hatalommal szinte tegnapig bármikor kiegyezni kész politikai erők foglalták el.

A magyarok lakta területeken azon jogok kiharcolása, amelyeket a dél-tiroli németek, az Olland-szigeteki svédok vagy a belgiumi németek élveznek, lekerült a napirendről.

Mellesleg annak idején Ausztria összes pártja a jobbtól a középen át a balszélre egységesen támogatta az 1918-ban minden osztrák szerint jogtalanul elcsatolt Dél-Tirol őshonos lakosságának jogos követeléseit.

Boldog Ausztria! Elégedett osztrákok.

Dél-Tirolban a beszédett adók 90%-a helyben marad. A Finnországhoz tartozó 25 000 lakosú Olland-szigeteken az önkormányzatnak joga van érvényteleníteni minden olyan ingatlanszerződést, amely megvalósulása esetén hozzájárulna a svédok által lakott szigetek etnikai arányainak a megváltozásához. A Belga Királyságban, a flamand és a vallón föderális egység mellett létrehozták az 1918 után Németországtól Belgiumhoz (természetesen az ott élő lakosság megkérdezése nélkül) csatolt területen a német föderális egységet. Megjegyzem, Belgiumban nem több mint 60 000 német él.

Mindhárom fent említett példában az érintettek nem csekély hatáskörű saját parlamenttel, széles jogokat biztosító nyelvi törvénnyel, helybélielből felállított végrehajtó hatalommal, valamint saját oktatási rendszerrel rendelkeznek.

Mindemellett Finnországban a svéd fiatalok anyanyelvükön kapják a kiképzést a finn hadseregben, Belgiumban pedig törvénybe iktatták, hogy a közkatona csak akkor köteles teljesíteni a kapott parancsot, ha az a saját anyanyelvén van kiadva.

Mindez mindennapos gyakorlat abban az Európában, amelybe minden környező állam igyekszik, nyíltan és folyamatosan hirdetett saját szándéka szerint is.

Maga az a tudat, hogy mi nem is küzdünk azért, ami bennünket, miként másokat is, jog szerint megillet, kisebbségi érzést és letargiát szül.

A feszélyezettség, a másodrendűség érzése, a letargia nem az az állapot, amelyben egy nép huzamosan élni tud. A határon túli magyarság helyzete az anyaország lelki állapotára is hatással van.

Amíg több millió ember él másodrendű állampolgárként csak azért, mert magyar, addig minden magyar joggal érezheti magát másodrendű embernek. Népünk közismert az öngyilkossági hajlamról. Az öngyilkosságok aránya a Délvidéken a legmagasabb.

A múlt században a bécsi döntések után népünk körében az önmegsemmisítési szándék megszűnt.

Ez a tény talán arról beszél, hogyan élnek meg a magyar emberek nemzeti közösségünket. Minden nép lelkületében, közösségi tudatában felfedezhető bizonyos viszony az államhoz, és látható az a kép, amelyet kialakítottak az államról. Nem tarthatjuk véletlennek, hogy például az angolszász államok (Anglia, USA, Kanada, Ausztrália, Új-Zéland) minden esetleges formai hasonlóság ellenére, mind felépítésükben, mind működésükben jelentősen különböznek mind az orosz világ államaitól (Oroszország, Ukrajna, Belorusszia) mind az arab világ államaitól. Nyilvánvaló, hogy az esetek túlnyomó többségében az angolszászok, a keleti szlávok és az arabok állam iránti elvárásai jelentősen eltérőek. Ha nem is áll szándékunkban ebben az írásban taglalni azt a kérdést, hogy milyen államot igényel a magyar nép, de az öngyilkosságok számának alakulása mindenféleképpen azt látszik alátámasztani, hogy népünk egészének és benne minden egyénnek szüksége van olyan államra, amelyet a sajátjának tart. Az utódállamok a múlt század folyamán nem érték el, hogy a szülőföldjével hozzájuk szakadt magyarság egységesen, nyíltan és fennhangon hirdesse azt, hogy Romániát, Szlovákiát és Szerbiát hazájának tartja. A dolgok ilyen való alakulása a jövőben sem várható. Emiatt van szükség arra, hogy az utódállamokhoz szakadt magyarság, a saját szülőföldjén, az állami jogkörök jelentős részét, az autonómia vagy a föderális megoldás keretében, jogos birtokába vehesse.

Azért céltalan törekvés az utódállamok társadalmi és államigazgatásába való beépülés, mert az ott államalkotó népek és a magyarság elképzelése az

államról és annak működtetéséről jelentősen eltérő. Mindemellett azok az ígéretek és szerződések, amelyekkel az utódállamok a kormányba becsalogatták a magyar pártokat, sorra hamisnak bizonyultak.

A lefektetett szerződések lényeges pontjai nem valósultak meg, mi több, maguk a szerződések is, sokak számára, szándékos félrevezetésnek tűnnek.

Azzal, hogy vezetőink már nem először, de ismételtelen töretlen készséggel felpattantak arra a girhes számárra, melyről unos-untalan teli torokkal azt harsojják, hogy ez a világ legpompásabb paripája, nem csak személyüket és pártjukat, de a magyarság számára magát a közéletben való részvételt is hiteltelenné tették.

Minden utódállambeli, bennünket lelkesen és következetesen jogfosztani kész sovínisztának az a célja, hogy népünk minél inkább vonuljon ki a közéletből, ne intézze, hanem hagyja általuk „elintézni” sorsát, vagyis szóltanul és némán törődjön bele „pária” voltába.

A lemondás és a koncert való kollaborálás politikájának egyenes következménye az az apátia, amellyel lépten-nyomon találkozunk széles e hazában, a Kárpátokkal övezett medencében.

Az, aki lemond a helyi magyar törvényhozás és - végrehajtás, valamint a helyi magyar közigazgatás mielőbbi megteremtéséről, az valójában a szülőföldhöz való jogról mondott le.

A kollaboráció a méltó céloktól fosztja meg a magyarságot, megfosztja népünket a tartásától és önbecsülésétől, elveszi tőlünk az összetartozás tudatát. Elveszi tőlünk a jelent, azért mert nem vagyunk birtokában azon jogoknak, amelyek megilletnek bennünket. Elveszi tőlünk a múltat, mert méltatlanok vagyunk eleink érdemeihez, és nem ad nekünk jövőt, mert méltó elődöknek méltatlan utódai előtt nem nyílik meg az élhető holnap.

Ha ősei földjén, melyért annyi hadjáratban véreztek elei, saját vezetői idegen jöttmentként, jogait ki nem érdemlő páriaként kezelik a magyar nemzetet, akkor eljött az ideje annak, hogy a nemzet válasszon: mitől kíván megszabadulni, ezektől a vezetőktől vagy az ép észtól?

Mivel a külső erő, mely kiszolgálókat keresett s lelt, jelenleg erősebb (remélem, csak egyelőre) a határon túli magyarság belső, összetartó erejénél,

közösségünkön sokszor a zavarodottság, néha a letargia, szinte mindig a kicsinyhitűség, egyes esetekben viszont a minden alapokat nélkülöző, néha határokat nem ismerő derűlátás jelei érzékelhetők.

Olyan korban, melyben szinte mindennél többre értékelik a szabadságot, ennek birtokában nem lévő közösségek alig kibírható helyzetbe kerülnek, majd mint a kámfor, kisasszony havának verőfényében, feloldódnak, elpárolognak, egyszóval: eltűnnek.

Hol kereshetne máshol, ki embert akar venni és ha bizton találni szándékozik, mintsem az eltűnt vagy elhunyt gazdák szolgálai közt?

És mit tehet a szolga, kinek már nincs jelen sokak felett hatalmat gyakorló ura, és ott maradt maga, körötte azok sokadalma, akik ellen kiszolgálta a valamikort?

És ha a két kereső fél egymásra lelt, a sokadalom is élheti tovább „boldogan” életét, új urának alávetve.

Boldogan, mert saját soraiból származó, jeles és többnyire köztiszteletnek örvendő, tanult egyének gyözködik folyton-folyvást arról, hogy a boldog elégedettség lényege abban van, hogy rendelkeznek fölötte, és ezáltal megszabadítják az önrendelkezés terheinek fáradtságos viselésétől.

Boldogan, mert hogy ez a fogalom feltételezi a gondtalanságot, a felelősség pedig, akár a saját sorsunk irányításáért, nyilvánvalóan gondokkal jár.

A volt kommunista nomenklátúra minden utódállamban a sor élén nyomul, ami nem is csoda, hiszen ezek az „urak” és „hölgyek” az elmúlt időszakban kellő tapasztalatra tettek szert a kollaborációban.

Tisztelet a kivételnek, de szinte kivétel nélkül az ő kezükben van a határon túli magyar sajtó.

És a sajtó fegyver.

Olyan rendszerben, amelyben a tömegek minden négy évben egyszer meghatározzák a következő négy év kormányát, ott a tudat befolyásolásának az eszközei: az iskolai tananyag, a nyomtatott és elektronikus sajtó, a könyvkiadók és terjesztők hálózata, a színházak és a filmszínházak - mind-mind a politikai harcnak, illetve az uralomgyakorlásnak az eszközei.

Ezzel kapcsolatban hadd idézzek egy angol katonai szakíró, Basil Liddell Hart urat, aki A cél közvetett megközelítésének a stratégiája című

könyvében így elmélkedik a háború céljairól és lehetséges eszközeiről: - A háborúnak az a célja, hogy a mi kormányunk az ellenséges nép kormányára kényszerítse akaratát. De a háború igen költséges dolog. Sokkal olcsóbb megszerezni azokat az eszközöket, amelyekkel megtörjük az ellenséges nép ellenállási vágyát.

Persze, ha belegondolok abba, hogy az anyaországi nemzeti és polgári erőnek röpke nyolc év hatalom nem volt elég arra, hogy megteremtse a kiegyensúlyozott tájékoztatást, akkor attól kell tartanom, hogy a határokon túl nincs erre esély az idők végezetéig.

Mindemellett az anyaország gazdasági felemelkedése és demográfiai összeomlása elősegíti az áttelepülési folyamatot.

Ahhoz, hogy ez a folyamat megálljon, egyrészt a határon túli magyarság számára mielőbb biztosítani kell a szülőföldje fölötti önrendelkezést, másrészt Magyarországon mindent meg kell tenni azért, hogy a gyermekvállalási kedv jelentősen megnöjjön.

Ha ezt a két feltételt nem sikerül teljesíteni, annak sajnos nagyon is belátható következményei lesznek.

1961-ben a Délvidéken félmillió magyar élt. Jelenleg nem egész háromszázezer magyar él a valamikori Torontál, Bács és Szerém vármegyék területén.

Úgy tudom, hogy Európában a második világháború után sehol sincs ilyen szembeszökő példája az etnikai kizorítás példaértékűen sikeres politikájának.

Többedmagammal 1999-ben alapítottuk meg a Délvidéki Magyarok Közösségét.

Szervezetünk egyesületi formában működik és célja a szülőföldjéről elköltözött délvidéki magyarság összefogása, valamint azon körülmények megteremtésének elősegítése, amelyek létrejötte esetén elképzelhető a nagyobb számú visszatelepülés.

Számunkra a belgiumi németek föderális státusa az a példa, amely mentén elképzelhetőnek tartjuk a délvidéki magyarság nyílt és megoldatlan gondjainak hosszú távú és megnyugtató rendezését.

Természetesen, ahogy föderális követeléseinket nyilvánosságra hoztuk, légüres térben találtuk magunkat. Sokan a szélsőjobb jelzőt ragasztották ránk, pusztán azért, mert olyanra formáltunk jogot, amit mások nyugodt biztonságban, sokak helyeslő egyetértésében élvezhetnek.

A magyar jobboldal 2002. évi választási vereségével kapcsolatban talán annyit, hogyha nem a miénk a téglagyár, akkor ne téglából építsük a házat. Bár látványos, ahogy a földből kinő a fal, miközben mi egyik téglát serényen rakjuk a másikra, de miután felépült a fal és megfordulunk, rádöbbenünk, ők itt vannak! Nem a fal másik oldalán, velünk szemben, szép sorban állnak és a kezük sem üres. Hátunk mögött a fal, telis-tele téglákkal. Ezután pusztán két dolog közül választhatunk, vagy elfogadjuk a felkínált kendőt, bekötjük szemünket, vagy meredt szemekkel, de méltó nyugalommal igyekszünk meglátni a szélsébesen közelgő jövőt.

Hadd ismétljem meg: ha nem a miénk a téglagyár, akkor vigyázzunk a téglákkal!

A KÖLTŐI KÉPTŐL A KÖLTŐI KÉPLETIG

**/Avagy gondolatok a nyelvről a politika latrinájának ürügyén/
Nyelv? Irodalom? Nemzet? Kultúra?**

Megannyi dzsungel, megannyi káosz. Szünni nem akaró bozótharcok a megtalálni vágyott, de eltűnt csontváz körül. Igen ám, csak hogy sehol másutt nincs hely az olyan atavisztikus figurák számára, mint akik itt összegyűltünk. Lélegzetvételnyi terünk sincs máshol, hiába kapálódzunk. Úristen, mi mindent elmondtak már erről Felkent Sámánjaink! Kazinczy, Kólcsey, Vörösmarty, Ady, Szabó Desző, Kosztolányi, Németh László, Illyés – napestig sorolhatnám. Micsoda heriokus küzdelem, mennyi falra hányt borsó...

Hunok, csodaszarvasfik, eltévedt-elkészt suméravar magyarok! Patetikusabban: véreim, honjaim, nemzettestvéreim! Bizáncot válasszuk vagy Rómát? Egy újabb kondásdiktatúrát, vagy inkább a multinácik szatócs rabszolga-Kánaánját? Mert világos, mint a vakablak, hogy milyen jövő rémlett föl annakidején Világosnál, s hogy a „Kiegyezés” nevű hajó süllyedt el velünk Trianonnál. Dickens-i szerepet kényszerített ránk a „művelt” Nyugat, a fagy- és éhhalálra ítélt karácsonyi árvagyerekeit, végül megkoronáztak bennünket három H-val: Halmazottan Hátrányos Helyzetünk be- és kiteljesedett 1944-45-ben, 1956-ban és 1989-90-ben. S mindez történt úgy, hogy sehol a környékünkön annyi zseniális Ezsaiás nem üvöltözte, jósolta meg a kikerülhetetlen végzetet, mint nálunk. Sajnálatos viszont, hogy szent turulmadarunk az évszázadok során a nemzeti mentalitást szimbolizáló sikekfajddá degradálódott. Pillanatnyilag mintha Moháctól Brüsszel felé kanyarogna girbe-görbe sztrádánk, de hogy valójában merre és hogyan, arra legfeljebb Pilinszky verse adhat választ: „Amerre a katonák a vereségben /Ahogyan a tenger az összetört szentségtartóban.”

Mit lehetne még ehhez hozzáfűzni?

Félő, hogy kevés épkezláb gondolat vergődhet ki mostani locsogásunk mocsarából, de ha már rászántuk magunkat, maradjunk a legegyszerűbb módszernél: induljunk el a kályhától. The stove is in the corner. Ime, a Babel új urainak nyelvén megszólaltatott mantra...

Én ellenben egy hajdani Birodalom /mely a

jelenleginek a mintája/ híresen-hírhedt kérdését citálom: - Quo vadis, Domine?

- Haza – hallom lelki füleimmel a mindenféle-fajta, rendű-rangú migráns és emigráns választát.

- Hát nem onnan jössz? – leplezem csodálkozását.

- Köcsög! A saját költődet se ismered? Haza csak ott van, hol jog is van, s a jog az nincs sehol.

Igaz, habár az interpretálás kissé szabados. Ahol a pénz, ott a szokás. Vagy megszoksz, vagy tovább szoksz. Jobb ma egy tűzok, mint holnap egy verébfészeknyi haza a magasban.

Meg lehet-e mintázni ezt a frissen nyakunkba zúditott, globalizált életet a cinkosok összezaggyált szavaiból? Mi a haza? Van haza? Hol a haza? Ahol irhánkat mentve sodródhatunk az árral? Vagy valami más, amit már régesrég betemettek, eldózeroltak, lebetonoztak? Vagy például az, amire 1956 októberében, novemberében gondolhattak a halállal szembenező kis rongyosok, a pesti srácok, akik világtörténelmet csináltak anélkül, hogy a markukat tartották volna? Mert vannak éjszakák, amelyek kicserélik az ember arcát, nevét, országát, sőt, még a halálát is, csak a haza nem változik, ez a szív mélyébe gyűrt, egészen soha fel nem tárható, teljesen soha meg nem közelíthető illúzió.

Húzz haza a vérbe! – főmed az egyik kocsmatöltelék a másikra. „Hazabeszél” – modják arra, aki a maga érdekeit bizonygatja. – „Hazaáruló volt” – ítéli meg sommásan az utókor a méltatlan politikust. „Meghalt a hazáért” – olvasható némelyik sirkövön. „De jó volna egy kis hazail” – sóhajtozik az albérletben szűkölködő, éhező diák.

Ugyanaz a szó, de mennyire eltérő jelentéssel! Ámbár ez sem olyan döntő, mint az, hogy ki, milyen helyzetben, mikor, miféle lelkiállapotban és morállal emlegeti. Az értelmezések milliárd fényévre keringhetnek egymástól.

De végtére is maradjunk a nyelvnél, nehogy belepottyanjunk a politika latrinájába. Meg lehet-e mintázni az

ordítani való életet egymásra uszított, összecsiszított cinkosairól? A logika határán az aknákat telepítő nyelv, gyanútlan gondolatok zuhannak a szavak csapdáiba. Meredek falba kapaszkodó ujjak, véresre töredezett körömök. Nekilódulni, összeroskadni, kisimulni!

Artikulátlan slárossal-göcicsöléssel szakadsz a világba, hason-háton fekvő, ösztönösen kalimpálsz, röppenek a hónapok, csúszol-mászol érzelmeid pillanatnyi tárgya felé, változol, fejlődés, növekedés, elkapsz egy személyt jelölő főnevet, belemarkolsz egy időt érzékelhető igébe, hogy végre talpra állhass, és rövid totyorgás után kimondhasd az első mondatot alannyal és állítmánnyal. A kör bezárul: észre sem veszed, s tudsz már megnevezni, hasonlítani, viszonylatokat felállítani, emlékezni, azonosulni, különbséget tenni...

A nyelvvel a világ /család, iskola, társadalom/ a maga képeire formál, ami kísértetiesen hasonlít ahhoz, ahogyan ezt a folyamatot Peter Handke megírta a *Kaspar*-ban. /A darab főhőse, Caspar Hauser valóban létezett. 1828 pünkösdjén rejtélyes kamasz bukkant fel Nürnberg egyik kapujánál olyanmire elvadultan, hogy még beszélni sem tudott. Csak vizet és kenyeret fogadott el, talpáról hiányzott a természetes bőrkeményedés, s annyira vakította a fény, hogy állandóan hunyorgott. Minden jel arra utalt, hogy gyermekora óta rabságban tartották valamilyen elfalazott helyiségben vagy pincében, ahol senkivel sem érintkezhetett. A város örökbe fogadta, nevet adott neki, majd megpróbálták az akkori idők meglehetősen brutális pedagógiai módszereivel civilizált emberré nevelni. A jövevény tragikusan végezte, mert öt évvel később 1833-ban egy ismeretlen személy ledöfte, s Caspar három nappal a merénylet után belehalt sérüléseibe. A nyomozás nem hozott eredményt, így nem csoda, ha az emberek arról suttogtak, hogy a fiú egy trónkövetelő dinasztia sarja, tehát valamilyen politikai cselezkövesnek lett az áldozata./

Handke interpretációjában Caspar sorsa költői parabola. Attól kezdve, hogy a fiú első értelmesen összefüggő mondatát kimondja /"Olyan vagyok, mint aki már egyszer létezett"/, rohamléptekkel fejlődik, s rövidesen gyanús hibátlansággal szajkózza a befogadó közösség erkölcsi sémáit, konvencióit. Lám, a nyelvi drill, az idomítás sikerült! És akkor bekövetkezik a „gyilkosan” ironikus fordulat: a közösség ezt a vakbuzgó, már-már túlzottan idomulni akaró lányt éppúgy kivetí magából – azaz megöli – mintha Caspar eleve a másik

lehetőséget választva, az első adandó alkalommal igyekezett volna megszökni a klisékből, a bomirt társadalmi dadogásból.

De meglehet-e szökni a klisékből, a dadogásból? És hová? Talán a süketnémák égi intézetébe? Van esély a széthazudott szavak ellenében beszélni? Mi értelme, hogy továbbra is a költészet mágikus erejéről fecsegyünk? Kitalálhat-e költő valamiféle varázslatot az egyre banálisabb, s az irodalmi divat által trónra emelt szöveggyártás ellen? Vajon nem gyötörték-e már a múlt századokban is hasonló kételyek az eredetiség és megújulás igényével startoló, kezdetben sült bolondként aposztrofált, s a legjobb esetben is csak pojácnak nézett /lenézett/ poétákat? Hátha ez is közrejátszott, hogy a zsenikben oly gyakran feltámadt és realizálódott a szópusztító vágy?

Megannyi kérdés – válasz nélkül.

A modernitás bajnokai közül jónéhányan porig akarták bombázni a nyelvet, hogy a romhalmazból valami eredetien új minőséget teremtsenek, de csak saját magukat égették fel, dúlták szét. Meg kellett valahol állni félúton, sőt néhány lépést még vissza is tancolni, hogy az eredeti tervből több-kevesebb szilánk drágakövé csiszoltasson. Rimbaud volt a nagy kivétel, a végleges hallgatás csak neki sikerült, miután elkészült totális összefoglalásával, az *Egy évad a pokolban* – nál, hogy aztán leszámoljon a líráról vallott eszményével, addigi önmagával, s a végén fizikailag is elroncsolódjon az abesszíniai kufarkodásban.

Ahogy a táborító fénye vonzza a rovarokat, úgy repülnek a perzselő örvénybe azóta is az újabb kísérletezők. Reménykednek valamiféle abszurd igazságban, hogy talán mégis lehetsége a szavak ellenében írni és beszélni...

Az egyik érvényes válasz kétségtelenül Rimbaud-é, aki kamaszfejjel hátat fordított az „életműként” aposztrofált folyamatos fecsegésáradatnak, a grafomániának. A másik válasz vadonatúj: a Kollektív Agyhalál, a számítógép képemyőjének virtuális valósága. Mint hajdan a Vezuv Pompej, alighanem az Internet fogja maga alá temetni a nyelvet, de kérdés, hogy lesznek-e a távolabbi jövőben régészek, akik majd kiássák a szavak hulláinak üreges lenyomatait az üledék alól.

A szédületes technikai fejlődés ellenére még mindig a tér és az idő foglyai vagyunk. Ebben a ketrecben azonban már meg vannak számlálva a

wittgensteini tétel percei, vagyis hogy nyelved határai egyúttal világod határait is jelentik. Mindazonáltal az emberi lét kozmikus értelemben még sokáig csupán erre a négydimenziós, állandó ébrenlétre, a fennmaradásért és a fennmaradásból eredő csöddel folytatott harcra korlátozódik, és egyelőre csak álmodozhatunk az univerzum meghódításáról. Éppen ezért miért kellene csödtömeggé titkolni a szavakat, szétfecsegni az eszme csöndjét? Mi értelme volna menekülés közben az útkereszteződésnél a zsákutcát választani, ha állig felfegyverkezve loholnak nyomodban üldözőid?

Hát akkor talán reménykedjünk abban, hogy a tudat...

A tudat? Minél mélyebbre hatolsz a szubatomikus és szupergalaktikus ismeretlenbe, annál inkább kényszerülsz elfogadni a lehetetlent, mert immár a kvantumfizikára és a relativitáselméletre alapozott világképed is megingott. Kezdjük Oppenheimer véleményével: „Ha azt kérdezik, hogy változik-e az elektron helyzete, azt kell válaszolnom, hogy nem. Akkor ezek szerint mozdulatlan az elektron? Nem!” Heisenberg kijelentette, hogy az atomok nem hasonlíthatók a tárgyi világ dolgaihoz, még kevésbé dolgok az elektronok, amelyek az atomok héját képezik mivel nem írhatóak körül egyértelműen sem a hely, sem a sebesség, sem a méret, sem az energia alapján. „Ha az atomok színvonalára kerülünk, megszűnik a tér és az idő objektív világa. Az elméleti fizika szimbólumai soha sem a tényekre, legfeljebb, sőt, csakis a lehetőségekre utalnak!” – állította a Nobel-díjas fizikus.

A szavakkal megfogalmazhatatlan világ dühíti, lázadásra készíti a költőt. „Egyszerre kell mindent megtagadni: a világot, az értelmet, az eget, a gondviselést!” – kiált fel Roger Callois *A költészet packázásai* című kötetében.

A kötelezően „személyiség”-nek tekintendő /vagy inkább csúfolt?/ egyed számára az egyensúly a legfontosabb: az átkelés, a torokba simuló sivatag és a közvetlen veszély lázrózsái közt. Számokkal jelöl a kor, s mint fékezhetetlen áradás csap fel medréből a fogyasztás igénye, mely a régi falvédők és háziáldások színvonalát százszorosan alulmúló tévéreklámokba burkolja a célt. Számok és számok! Noha igaz, a számok és képletek sejtetik az emberrel azt is, hogy egész világát sejtések, rébuszok veszik körül, melyekhez képest bármiféle fejlődésről, evolúcióról vallott nézet kísértethistória vagy anekdota csupán, a logika

pedig csak manőver: az éppen soros ideológia vagy profitorientált világkép ex cathedra kinyilatkoztatásának eszköze, módszere.

A számok pontosak – hamiskártyás a nyelv.

De miért ne lehetne átgyúrni, felfrissíteni, megacélozni a betűk izmait, s a nyár karcsú dalával gyógyítani az elvizenyősödött mondanivalóba tokozódott inakat?

Te író, te költő, ha legalább néha vállalnád, hogy a manapság oly divatos köldöknéző meditáció /képmutatásod, önzésed steril lelkigyakorlata/ során a lehetetlen lehetőségei után is kutass, akkor egyszerre csak pusztá kűszöbbé válna a nyelv: átléphetnél és visszaléphetnél. Nem volnának többé falak és kapuk. Nem kellene játszadoznod a gondolattal, hogy leöldösd a képzeleted teremtette város ismeretlen nevű lakóit csupán azért, hogy dallammá válhass szájakon, rémálommá pillájukon.

És innentől kezdve már csak a költőket szólítom meg, mert a próza sohasem volt és sohasem lesz olyan időálló, sajnos, mint a vers, ugyanis mindig a mulandósággal kacérkodik, és jobban kiszolgálhatja magát a jelennek. Tehát akit illet: foglald költői képletbe az ellentmondások totalitását, s akkor nem kell kiherélni vagy megbecsteleníteni a szavakat, csak megkeresni és kiválogatni közülük a feladat méltóságához, hitelességéhez illőeket, s a makró- és mikrovilág abszurd logikájához igazítani őket, adott esetben akár a nyelv logikája ellenében.

A költői képlet olyan, mint a precíziós műszer. Segítségével kalandra indulhat a szellem akár a metafizikus, akár a dologi létbe, hogy aztán visszatérjen saját világához a zsákmánnyal, a kihatott evidenciákkal. A költői képlet alapvető elemei a költői képek, melyek úgyszólván maguktól, automatikusan illeszkednek egymáshoz, hogy feszesre húzzák, tökéletessé kerekítsék egymást. Ami pedig a végeredményt illeti, az talán a legtökéletesebb geometriai alakzathoz, a gömbhöz hasonlítható, mely rendszerében /formájában, felépítésében/ alig, legfeljebb mértékében különbözik az univerzum teljességétől.

A költői képek a költői képlet legkisebb önálló egységei. Bármennyit bibelődjünk is a szavakkal, bármilyen gondossággal kóstolgassuk, válogassuk is őket, tudnunk kell, hogy csak a képleten belül nyerhetik el a vers által felragyogtatott többértelműségüket. Az ihlet bekapcsolt intuíció egymás után robbantja fel a teremtő képzelet-

ben a költői képeket, s így érzékelteti a totalitást. Ezek a képek egymásnak rendelt ellenfelek, nem is élhetnek másként, csak egymással halálos szorításban. A vers írja a költőt, a tudat csupán kontroll, jelzi, ha nagy a melléfogás. „Írok, mielőtt tudnám, mit fogok írni. Azért írok, hogy költeményem segítségével megtudjam: ki vagyok én és mi a világ... Tudni kell róla, hogy parancsoló erejű, heves feszültségű, ellenállhatatlan, olyasmi, mint a szerelmi gerjedelem vagy a halál közelsége” – vélekedik erről az abszurditásig egyszerű, s mégis bonyolult folyamatról Alain Bosquet.

A költő tehát egyszerre csak szembe találja magát egy benső áramlással, mely a versből fakad, a vers meg öbelöle, ám mindenféleképpen a vers szüli a költőt. Ok-okozat felcserélődik, visszahat, összeforr, egymásba gabalyodik, mint az örökkévalóságot szimbolizáló ábrán a kígyófej és a kígyófarok. A költő agyában felszikkannak a képek, csak az a kérdés, hogy a szavak sziporkaáradatából mit engedhet át magán a költemény.

Valójában mi is ez a „költői képlet”-nek nevezett torzszülött? Üres zacskó, melyen átfúj a szél? Adjunk végre pontos definíciót!

A költői képlet több költői képből építkező totalitás. Keletkezése talán esetleges, végeredményét tekintve azonban állandó evidencia. Emberre nyitott ajtó, mert általa teret kap visszhangod madártávlata. A költői képlet bármikor átsegíthet téged a jövőbe anélkül, hogy virtuálisan kábltana, s valamiféle mesterségesen kiagyalt, elbutuláshoz vezető életmodellel traktálna. Némi túlzással azt is feltételezhetjük, hogy a számunkra egyelőre még elérhetetlen, de matematikailag igazolt ötödik /sőt további/ dimenzióban is érvényes, mert érzékelhető emberközelségbe hozza az igazság roppant boltívét. Azért utánozhatatlanul egyedi és megismételhetetlen ez a konstrukció, mert átélhetővé teszi az univerzum boltívszerű feszülését, tágulását, szétrobbanását – a lüktetést. Nem is annyira lényege, hanem anyaga a szó. Olyan varázsszerszám, melyet soha nem igazhatnak le teljesen a nyelv törvényei. Természetesen senki nem tagadja, hogy a nyelvből születik, s a nyelv szabályai éltetik, ugyanúgy, ahogy a testet is behálózzák az erek, ám egyúttal a nyelv fölött is áll. Egyszerre van kívül és belül. Ellentmondásosságát vállalva hirdeti, hogy te vagy a világ közepe, mert általa részesülsz az EGÉSZ megismerésében. A költői képlet a szavakkal elérhető legnagyobb pontosság, abszolút jelenlét a jelenségek-

ben és a jelenségek mögött. Legfőbb erénye, hogy segítségével kijátszható a hamiskartyás nyelv.

Vegyünk egy példát André Frénaud-tól:

Requiescat

A lét halála a halál halála.

Utolsó átmenet és némaság.

A semmi két ajka közt

gyorsan lenyelt csipetnyi zaj.

/Nemes Nagy Ágnes fordítása/

A lét halálának, vagyis a nemlétnék érzelmektől mentes, hideg pontossággal megfogalmazott, elvont definíciója inkább egy filozófiai esszé élére kíváncskozna, miközben elrövelve ennek az epigramma rövidségű, tömörségű költői képletnek a felét. Kétség támad bennünk, hogyan tudja a hátralévő két sorban kívágni magát a költő, hogyan tudja időtlen lebegésbe emelni /verssé lényegíteni/ a képlet első felének száraz, tényszerű megállapításait. A befejező két sor azonban feloldja kétségeinket.

A három metaforából álló képlet harmadik eleme érzékelhetővé, testivé varázsolja az „átmenet”-et a „némaság”-ba úgy, hogy egy látszólag elhanyagolható állapotra szűkíti a határt: az utolsó lélegzetvétel pillanatára. Ez a töredékidő az ezt megelőző egész élet súlyához képest elhanyagolhatóan korlátozott tartamú és rendkívül esetleges, hiszen akár egy másodperccel előbb vagy később is bekövetkezhet. És mégis ez a döntő! Miért? Mert a lehetetlen megvalósulásának /a legnagyobb csodának/ az utolsó esélye. Innentől kezdve ugyanis nincs tovább. Nincs többé remény az életre, s nincs többé remény a halhatatlanság illúziójára. Kizárólag ez az a mozzanat /mármint az utolsó sóhaj/, amelyik szinkronban áll az elmúlás pillanatával, s amelyet a lét könyörtelen torkában a durván, profánul hangzó „zaj” szóval dug le a költő, hátha így esetlegessé litaniázhatja a csak látszólag esetleges kikerülhetetlent.

A költői képlet olyan tűszúrásos mintavétel, mellyel a totalitást csapolod meg. Nincs ennél pontosabb módszer kozmikus jelenlét érzéki és intellektuális kitapogatására. Arra szolgál, hogy gyógyítson. Minden a kitalálójától, a költőtől függ, kezdve azzal: alkalmas-e a találmány a beavatkozásra, s folytatva azzal: ki, mikor és hová hatol be vele. Ha képlet működik, akkor a „döfés” nyomán akár többféle jelenségsorozat is előbuggyanhat ugyanannál a „páciens”-nél, de mindegyik érvényes, mert ugyanazt az evidenciát hordozza.

A születőben lévő /vagy a műszaki leírások primitív

kifejezését használva: „ az összeszerelés alatt álló” képletben millió és millió lehetőség közül mindig csupán egyetlen kép, az a bizonyos meghatározott X illeszthető ahhoz a bizonyos egyedüli Y-hoz, meg az egyetlenegy Z-hez, és így tovább. Értelmetlen volna bármelyiküket is felcserélni vagy behelyettesíteni a variációk valamelyikével, ugyanúgy, ahogy Einstein képletében $E = m \cdot c^2$ sem lehet a sebesség helyébe az időt, a matéria helyébe a távolságot hazudni. A költő keresi a képeket, hogy megalkossa időtlenül érvényes képleteit.

A metaforában, azaz az elemi képlet részecskéjében végre értelmet nyemek a részecske részecskéi: a szavak is. /Ne feledjük, a végtelen is a végtelenségig osztható, nem csak a véges!/. A költői kép mindig valamiféle jelenséget birtokol, méghozzá olyan módon és mértékben, amennyire ez a jelenség egyáltalában létezhet a költő és az általa megcélzott világ számára.

De a metaforának még ennél is többet kell sugároznia: a jelenséggel történő eggyé válást, mely a konvencionális jelenségtartalmakhoz képest túllépést, kitágulást, átlényegülést eredményez. A költői kép csak akkor maradhat a költői képlet elemi részecskéje, ha a segítségével megidézett, birtokolt, átváltoztatott jelenség a legtisztábban, legteljesebben talál vissza önmön lényegéhez.

Igen ám, de az ezredvég és az új ezredelő az irreverzibilitás pecsétjét nyomta rá az összes eddig értéknek hitt kacatra: a kultúrára, a morálra, a társadalomra, s az úgynevezett „józan ész”-re, mely utólag mindig örűtségnek nyilváníttatik. Nyakunkon a nano-világ, s aztán a következményeiben még felmérhetetlen, információs világháló, mely a kaméleonizmust emeli oltárízsentséggé a gondolkodás és a kreativitás egyre sivárabb, lepusztultabb templomában. Bármí átalakítható bármí mássá; eszmék, tárgyak, korok sőt még az emberek is összekeverhetők akármilyen, tetszés szerinti zatyulékká. A tudomány közben leállíthatatlanul száguld, ám minél mélyebben hatol a részletekbe, annál kevesebbet markol. A nagy hal helyett csak nejlonzacskó-foszlányok tapadnak a háló aljához.

Kitágul a szó: „határtalan”. Elködösül a szó: „valóság”. Létező világunk körül érzékelhetetlen tömeg lapul anyag nélkül, sebesség nélkül, energia nélkül, minden nélkül: az elemi részecskék világa, de ugyanígy elérhetetlenek a gigászok is: a szupernóvák, a csillagködök, a galaxisok, a kvazárok. A neutrínó olyan

elemi részecske, melynek nincs anyaga, tömege, elektromos töltése, mágneses mezeje, s a mellette röpködő másfajta elemi részecskék mágneses, elektromos erőtere sem vonzza vagy taszítja el. A világúrból érkező neutrínók úgy suhannak át a földön, s a testünkön, mint a Semmin – a fény sebességével. A matematika már jóval előbb jelezte létezésüket, mielőtt még ciklotron segítségével felfedezték volna őket. Feynman szerint a neutrínók szabadon mozognak térben és időben, olyan elektronok, melyek visszafelé utaznak a múltba. Hamlet a helsingőri vár fokáról kiröppen a negatív időbe: ha előre löki a teret, ráborul az űr. Mit számít már a „Jenni vagy nem lenni” primitív problémája!

Lélegzetelállítóan izgalmas ez a láthatatlan, érzékelhetetlen, negatív létezés. A fotonok, mint a fény testecskéi, a semmiből a semmibe utazó neutrínók, az elektron, amelyik nem mozdul és nem mozdulatlan, de még az atomok is, amelyekről Bertrand Russel azt állította, hogy tán teljes egészükben abból a sugárzásból állnak, mely belőlük áramlik... De mi az, hogy „belőlük”? Mi az, amiből a sugárzás árad?

Igy lesz álmunk örökös ébrenlét. Az az imént emlegetett négydimenziós ébrenlét, melyben rémálmaink foglyaiként mérgezzük a levegőt, a talajt, a vizet, kipusztítunk mindent, végül saját magunkat is felzabáljuk, mint a Beatles-filmben, A sárga tengeralattjáróban szereplő, tölcsérfejű emberke. Egyre szennyesebb árként hömpölyög a túlnépesedett emberiség, s akár a moslék, ömlik az élet a Danaidák hordójába, onnan pedig tovább az értelmetlen halál, a földalatti horog felé. Ahogy megszülettünk, rögtön a rettegést szívjuk magunkba az anyatejjel, s ahogy növekszünk, kibebezzük genezisünket.

Mi hiányzik belőlünk, hogy végre elüvölsük magunkat: „NEM!”? Mi szilárdíthatná az oszlopfőt, ha inog a fundamentum? Mint fájdalmas nyílhegyek, suhannak át agyunkon a fényévmilliók, de ki ajzza a hűrt, mi a vesszőkre kötött üzenet? Csupán az ebéd utáni cigaretta bizonyosság, s két szippantás közt az automata fogvacogás.

Akkor hát miért éppen a szavak térdeljek ki a hazafelé vezető utat? A logika határán az aknákat telepítő nyelv...

Vagy mégsem?

A tudat a számok segítségével már áttörte a nyelvi korlátokat, új dimenziókat fedezett fel, magát a jövőt is átdimenzionálta olyannyira, hogy az emberiség

történelme, összes hozadékával: életmóddal, kultúrával, a háborúkkal, eszmékkal, a gondolkodással immár az abszolút befejezett műltat, a kőkorszakot /ami a mentalitást tekintve nagyban tart még most is!/ szimbolizálja. Csakhogy ez a számoktól felmagasztosuló tudat digitális mocsárba fogja hajszolni a fantáziát, s az egyéniség, az eredetiség úgy koszlik majd le a személyről, mint valami agyonnyútt rongy. A szellem, a lélek elvetél ebben az abszolút műviségben, melyhez képest Madách, Huxley vagy Orwell futurológiája leányregénybe illő rózsaszínű ábrándozás.

Ne a nyelvet hibáztassuk érte! Vagy ne csak a nyelvet...

A költők kihálófélben lévő hullók, lábasfejűek. Az ugrifüles ifjancok pedig gátlástalanul robognak az „információs sztrádán” a szeméthegek felé, s még alanyiságnak is alig nevezhető exhibicionizmusukat maszatolják az internetes képernyőre vers ürügyén. Made in Postmodern. Ám a villódzás vége karambol – a teljes érdektelenség.

Vajon melyik cybervilágbeli dudás vállalja majd a pokoljárást? És ami még fontosab: kimászhatunk-e valaha a kaméleonizmus digitális mocsarából?

Talán. Aligha. Esetleg.

Jézus azt mondta, nincs oly litok, mely nyilvánvalóvá ne lenne, s nincs olyan dolog, mely világosságra ne jönne. E mélyértelmű bölcsesség egyik lehetséges megfejtése, hogy a kromoszómák rózsafüzéreiben legalább annyi világosság szunnyad, mint amennyi

sötétség. Bár tegyük mindjárt hozzá: ma már ez sem biztos. Még néhány év, és a génmanipuláció, a klónozás se lesz bonyolultabb a gyufaszál meggyújtásánál.

Miközben egyre hályogosabb szemmel bámul ránk a valóság, az odakinti káosz sötétje hirtelen felszikrázik, fény villan a valaha „költő”-ként emlegetett őshüllőben. Legalábbis ne tartsuk teljességgel alkalmatlannak e kihálásra ítélt lény egyik-másik példányát, aki a képtelenség pontos képeiből alkotott képletekkel tornázza magát előre: nekilódul, összeroskad, kisimul, hogy aztán újra kezdje. Meredek falba kapaszkodó ujjak, véresre töredezett körmök. Minél kiszolgáltatottabbak vagyunk a nálunk hatalmasabb erőknek, annál inkább felébred bennünk a kíváncsiság kiszolgáltatottságunk iránt. Elég, ha a kíváncsiságot sikerül lefordítani, nyelvi eszközökkel képpé, majd képletté transzponálni, s akkor már nem birtokolnak bennünket maradéktalanul félelmeink, szorongásaink. Kívül az újmódi „virtuális” nyelv állandóan változó, handabandázó terrorja, a lét mindennapos körforgása, mely felhajtja és összemorzsolja a költőt, belül a bakugrásokkal védekező evidencia: a költészet, vagyis a kozmosszal folytatható egyedüli párbeszéd, a nyelv valódi forradalma, mely az időtlenség barikádja mögül lövöldözi világítótorakétáit. Nincs győztes, csak eltakarítandó romok és imitt-amott egy-egy épségben maradt bálvány, mely Janus-arccal, némán hirdeti, hogy ma tegnap volt, s holnapután tegnapelőtt...

Kedves Bozsik Péter!

Olvasom a Magyar Szóban, demonstratíván kiléptél a Magyar Írószövetségből. Pontosabban szólva: te meg mintegy százharminc író társad. Ezt, mint sok minden mást, el lehetne intézni egy kézlegyintéssel, vagy akár egy „hadd vesszen a férgese!” – féle szöveggel, de mivel ennek a kilépésnek Magyarországon kívülre is lecsapódnak a hullámai, mi több, erre mifelénk, a déli végek felé is, így mégiscsak arra gondoltam, ha gondolataimat ezzel az „ügy”-gyel kapcsolatosan megoszthatom másokkal, az talán némi tanulsággal fog szolgálni mindannyiunk épülésére.

Legutóbb Szabadkán találkoztunk, ha jól emlékszem 1999-ben, a Jugoszláviát ért bombázások után. A Városháza alatti Mc Donald's étterem előtt futottunk össze, te fiaddal, én lányommal. Úgy éreztem, te egy kissé zavarban voltál, én meg nem nagyon tudtam mit kezdeni magunkkal. A suta és egy kissé talán kínos helyzetet azzal próbáltad föloldani, hogy táskádból elővetted az Ex Symposion akkori, legújabb számát, és átadtad nekem. Én megköszöntem, majd: – „Hát akkor, szevasz!” – „Szevasz!” – Te fiaddal betértél a Mc Donald's-ba, én meg a lányomat próbáltam győztesen arról, milyen sokba kerül ott minden, hogy anya is tud éppen olyan sült krumpolit készíteni, mint amelyet ott lehet kapni, és így tovább, és így tovább...

Azóta ez a Symposion-szám itt lapul, mondhatnám: lapít fiókomban. Azóta, idestova öt éve akarok annak kapcsán ími, de valahogy mindig elmaradt. Még most is halogatnám az írást, ha nem értesülök kilépésekről, s ha nem gondolnám, hogy az akkori számban és az Ex Symposion első néhány számában megjelenteknek köze van ehhez a mostani akciókhoz. Egyazon szellemi vonalvezetés mentén születnek a dolgok.

1993 májusában írtam egy levélfélét Ladányi Istvánnak A mi Ex Symposionunk? (Magyar Szó, Kilátó,

1993. június 12.) címmel. Azért Ladányinak, mert az újvidéki Magyar Szó Kilátó című rovatában ő jelentetett meg egy írást, Vendégségben vendégeknél (1993. május 22.) címmel, amelyben beszámolt a náluk, illetve náluk vendégeskedő két jugoszláv író, Mirko Kovač és Filip David veszprémi szerepléséről. Ladányi írását gyengéden lengte be az egykori Jugoszlávia iránti nosztalgia, mi több, az irodalmi esten jelen lévő, a Délvidékről áttelepült vagy Magyarországon csak „ideiglenesen” tartózkodó írók, költők, kritikusok és (mű)fordítók, Tolnai Ottó sugallatára, közös fájdalomra fakadtak annak a Jugoszláviának a hiányától, ami talán nem is volt, de lehetett volna! Engem annak az írásnak a kapcsán néhány dolog fölbosszantott, s ezeket a bosszúságokat próbáltam szóvá tenni a fentebb már említett levélféllemben. Bosszantott elsősorban az, hogy Veszprémbe, talán szabad úgy fogalmaznom, emigrációtok fellegvárába, Magyarország közepébe két nem magyar ajkú író-t hívtok meg akkor, amikor az itthon maradottaknak nagyon kellett volna a támasz, a tudat, hogy akik elmentek, nem feledkeznek meg róluk. Akkor azt mondtam, és most is úgy vélem, a mi helyzetünkről Németh István, Dudás Károly, Csorba Béla vagy Kontra Ferenc sokkal többet el tudott volna mondani, mint egy Belgrádban vagy Zágrábban élő és alkotó irodalmár. (Persze, ma már tudom, nektek fontosabb volt a poszt-jugoszlávság és az ebből fakadó kozmopolitizmus, mint az, hogyan is él az a közösség, amelyet elhagytatok.)

Bosszantott az a dzsentris nemtörődömség, amellyel viszonyultatok hozzánk, az a számomra fölfoghatatlan másságkeresés és –imádat, amellyel elfordultatok tőlünk. Bosszantott az, hogy addig, amíg mi itthon az életünkért küzdöttünk, és ez nem holmi költői túlzás, addig ti a folyóiratotokban a pornográfiával és Danilo Kišsel foglalkoztok. Sehol meg nem említitek, az

a közösség, amelyhez egykoron, akkor még csak néhány hónappal azelőtt tartoztatok, a délvidéki, vagy ha nektek jobban hangzik, a vajdasági magyarság egyként fordult szembe a milosevići katonai diktatúrával, tiltakozásának béketüntetésekkel Oromhegyesen, Zentán, Kispiacon, Magyarakanizsán adván hangot, hogy a frontok mindkét oldalán magyar kényszerül magyarra lőni, a tartalékosokat katonai rendőrség fogdossa össze, hogy a közintézményekben, iskolákban, kórházakban nincs fűtés... és sorolhatnám még tovább, de ha ez akkor nem jelentett számotokra semmit, akkor miért jelentene most?

Számotokra már akkor sokkal fontosabb volt Danilo Kiš, mert Lovas Ildikó szavaival élve: „A hol kérdés Kiš esetében zsidó volta miatt érdekes, mondhatom hát, hogy nyitottsághoz szokott lélek nem szokhat hozzá az antiszemitizmushoz, amely – Kiš tudta rég, hogy itt is van – bár tévednék, de ott is van (mármint Magyarországon, B.J.). Bátorság, alapállás ezért egy Kiš-szám kiadása, szembefordulás egy ijesztő jelenséggel. Muszáj, hogy az legyen, mert megvan írva Ezékiel próféta könyvében is, hogy így kell lennie. De jaj nekünk, mindannyiunknak, hogy állást kell foglalni, itt magunk mellett, ott az antiszemitizmus ellen (lassan már itt is még az ellen is), mert meddig, hova vándorolni még? ” (Lovas I.: A mi Kišünk, Magyar Szó, Kifutó, 1993. május 8., Újvidék)

A Danilo Kiš-émlékszám volt a Veszprémben megjelenő Ex Symposion második kettős száma. Az első a pornográfiáról szólt. Most ugorjunk egyet az időben, egészen 1999-ig, a folyóirat 26-27. számáig, amelynek tematikája a gonosz banalitásáról szól. Ez az a bizonyos Ex Symposion, mellyel már írásom elején Szabadkán, a Mc Donald's előtt találkoztunk. Ebben a lapszámban olvasható Szerbhorváth György írása Kvász és retek címmel. Minden bizonnyal a véletlen műve, hogy az egész számban fölkelhet videoprint és tv-képernyőfotók közül éppen az a három került oda, amely odakerült.

„Problémák azonban ott kezdődtek, hogy sohasem voltam patrióta, nem is leszek, nem is lehetek úgy patrióta, ám annál inkább utálom hazámat, mi több, nemzetemet is. Ergo csakis a hazautálatról írhat-

nék, no de ennek meg mi köze a lányka iránt érzett szerelmemhez? Semmi, hiszen őt szeretem, vagy legalábbis szeretni szeretném, emezt – a hazát, meg a nemzetet vagy mit – pedig utálom, megvetem, lesajnálom, leszarom.

...

Úgy is mondhatnánk, hogy a patrióta egy pedofil.

Egy perverz disznó, éjjelente pornófilmekre maszturbáló, kielégületlen himsoviniszta ringyó.

A patrióta méginkább egy strici, aki másokat is arra akar kényszeríteni, hogy basszanak. A hazával, a nemzettel.

A patrióta nem gyengéd szerelmes (mint én, ugye), hanem egy agresszív seggfej, akinek a nemi erőszak lételeme, parfüm illat élvezése helyett a spermát kenetgeti magára, és szagolgatja, izlelgeti.

...

A múltkor pezsgőztem a lánykával, akit szeretek, de eszembe se jutott a nép, a nemzet, a haza. Dögöljenek meg, de még azt sem gondoltam, hogy dögöljenek meg, csináljanak, amit akarnak, felölem. Felölem dugják a fejüket egy kvással teli hordóba, a valagukba meg egy nagy retket, azt. Minden patriótába, lehetőség szerint. Retek mégiscsak több akad, mint kvász.”

És a három fénykép, a szövegbe beágyazva – bizonyára nem találja ki a kedves olvasó, s lehet, már te sem emlékszel rá, Péter! 1999-et írunk: az első képen Csurka István, a másodikon Torgyán József, a harmadikon Orbán Viktor.

Ennek kapcsán csak néhány aprócska megjegyzés: az Ex Symposion megjelenését akkor a Nemzeti Kulturális Alap, a Soros Alapítvány, a Veszprém Megyei Önkormányzat, a Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata és Maksai Izabella támogatta. Főszerkesztője Tolnai Ottó, felelős szerkesztője te voltál, Péter.

Másik megjegyzés: Szerbhorváth György a legutóbbi szerbiai parlamenti választásokon az Ellenállás nevű politikai csoportosulás színeiben indult.

És a harmadik észrevételem: ez után a meglehetősen nagy vargabetű után visszakanyarodhatunk oda, ahonnan elindultunk – kilépésed, kilépésetek a Magyar

Írószövetségből nem a véletlen műve, hogy is írtam fölnebb: egyazon szellemi vonalvezetés mentén születnek a dolgok. Mindaz, ami magyar, rossz, mindaz, ami magyarelles, jó.

Tudomásom szerint te is, Tolnai Ottó és Végl László is tagjai voltatok, de lehet, ha az még egyáltalán létezik, tagjai vagytok mind a mai napig a Vajdasági Írószövetségnek, s ezáltal a Szerb Írószövetségnek. Azért említem e két személy nevét, mert ők is kiléptek a Magyar Írószövetségből, napilapunk, a Magyar Szó címlapján hozta a hírt: vajdasági vonatkozásai is vannak a Magyar Írószövetség körüli botránynak. Nos, annak idején, amikor még te is itt éltél közöttünk a Délvidéken, s egy rövidke ideig szülőfalumban, Horgoson laktál, akkor mondtad, beléptél a Szerb Írószövetségbe. Én megütközve hallottam, s kérdésemre, mit keresel abban a kommunista társaságban, te azt válaszoltad, csak azért léptél be, hogy majd akkor, ha eljön az ideje, kiléphess. Talán csak nem keverted össze a két szövetséget? Talán az is lehet, hozzád nem jutott el annak híre, a Szerb Írószövetség a Szerb Művészeti és Tudományos Akadémiával együtt Miloševićnek és rendszerének a fő ideológiai bázisát képezte. Persze, az is lehet, ez nem volt eléggé súlyos érv, hogy abból az Írószövetségből kilépj.

Lapok főszerkesztője, a palicsi Tolnai Ottó 1989-ben elvállalta a Vajdasági Íróegyesület elnöki tisztségét, majd székfoglaló beszédében a Szerb Írószövetségben mind a szlovénokat, mind a horvátokat, még ha áttételesen is, sovínistáknak, nacionalistáknak nevezte, az albánokkal kapcsolatban pedig meglehetősen homályosak voltak az elképzelései. Ugyanazon év májusában Milovan Đilas, Tito egyik fő kommunista ideológusát így köszönti a Vajdasági Íróegyesület tribünjén: „Üdvözlöm kell Európa legnagyobb disszidensét... Đilas 1953-ban leírt gondolatai ma talán aktuálisabbak, mint bármikor. A forradalom ma tulajdonképpen reform, békés haladás előre” – írta (Magyar Szó, 1989. május 20.) s mondta ezt Tolnai akkor, amikor az albánokat Kosovóban tömegesen börtönözték be, leitatott, manipulált tömegekkel döntötték meg a Vajdaság autonómiáját, s egyre inkább szaporodtak a Halál az albánokra!, meg a Fegyvert akarunk! föliratok. Persze

szerbül. Reformnak és békés haladásnak nevezte Tolnai azt, ami egy kis idő múlva véres háborúba, népiirtásba torkollott. Nem tudok arról, hogy Tolnai ezekből az írószövetségekből kilépett volna.

Végl László, aki egy időben alkotásait előbb készítette el szerbhorvát (!) nyelven, s több jelentős társadalmi-politikai szerepvállalása is volt a kommunista Jugoszláviában, egyebek mellett 1989-ben alapító tagja az Emberi Jogokat Védő Egyesületnek, amely egyesület működésének célja, hogy megvédje és támogassa elsősorban a kosovói nem albán lakosságot! A Soros-iroda jugoszláviai vezetőjeként attól a Naplótól tagadta meg az anyagi támogatást, amely a délvidéki magyarság második világháború utáni első, független magánlapja volt, s Keszég Károly főszerkesztősége alatt a miloševići diktatúra elleni kiállítás szép magyar bizonyítéka. (Mielőtt fölszisszennétek, magyar, mert magyarul jelent meg, s szerzői főképp magyarok voltak.) Keszég bele is halt a ránehezülő embertelen nyomásba.

Tudomásom szerint a Magyar Írószövetségből azért léptetek ki, mert Döbrentei Kornél a Tilos Rádió elleni tüntetésen nagyjából azt mondta, hogy egy erőszakos kisebbség kényszeríti ránk akaratát, s a szálak a balliberális oldalon futnak össze. Ha belegondolsz, te is tudod, Péter, ez így van, s ennek semmi köze az antiszemitizmushoz. Te bizonyára tájékozottabb vagy, mint én, hiszen te abban a szerencsés helyzetben vagy, hogy Magyarországon élhetsz, míg én csak a médiából szerezhetek korlátozott tudomást bizonyos dolgokról, de például abból a szennyáradatból, ami a televíziókból felénk, határon túliakra is ömlik, világosan látszik, ki hol van, ki mit engedhet meg magának. Nézz szét magad körül, s kiket látsz? Kik a kenyéradó gazdáid, ha még megjelenik az Ex Symposion? Nekik akarsz mindenáron megfelelni, mégiscsak ők határozzák meg létedet? Persze annak idején, a nyolcvanas évek végén, amikor még itthon voltál, Csoórit is antiszemitának tartottad úgy, hogy pontosan nem is tudtad, mit mondott, de mivel már akkor is voltak aktív elhatárolódók, te is csatlakoztál hozzájuk, igaz, akkor még csak lélekben. Tudod, azon is sokat gondolkodtam, kik voltak azok, akik az elsők között

elmentek innen, a Délvidékről. Ti voltatok, akik egyszer már szülőföldet cseréltetek. Újvidék kedvéért otthagytátok Zentát, Szabadkát, Székelykevét vagy éppen Csantavért. Ez persze nem baj, csak éppen eszembe jutott, meg az is, hogy e között a közösséghagyás között és a liberális vagy kozmopolita hozzácsapódás között is bizonyára van összefüggés. Tudod, már mondtam, tíz évvel ezelőtt és néhány sorral följebb is: nektek fontosabb volt Mirko Kovač és Filip David, meg Danilo Kiš, mint Németh István, Csorba Béla vagy Kontra Ferenc. Most meg föl sorakozol azok mögé, beállsz azok közé, akik mindenre átkot szőnek, ami magyar. Dehogyan most, hiszen már te is ott vagy közöttük régóta. Akkor, amikor annyira fájlaltátok az egykori, a sosem volt Jugoszlávia elvesztését, nem értettem, mit kerestek Veszprémbe vagy Budapesten. Miért nem mentek Belgrádba, Szarajevóba, Zágrábba, esetleg Prištinába vagy Szkopjéba? És most, ha annyira rossz abban az „antiszemita Magyarország”-ban, miért nem mentek oda, ahol antiszemitizmus nincs? Mondjuk Izraelbe? És azt sem értem, miért nem határolódtok el az Amerikai Egyesült Államoktól, Nagy-Britanniától vagy Franciaországtól, miért nem jelentitek ki, ti bizony többé a közelükbe sem mentek ezen országoknak, mert a második világháború alatt semmit sem tettek a haláltáborok felszámolásáért! Pedig ők megtehették

volna; mi több, írók lévén, petíciót gyűjthetnétek az amerikai, a brit és a francia írók könyvei ellen.

Ennyi már biztosan elég lesz ahhoz, hogy engem is antiszemitának tartsatok, pedig Szerb Antalt már akkor olvastam és szerettem, amikor nektek még iskolai tananyag sem volt, Radnóti bori noteszáért a határon átkeltem, átmentem Szegedre, csak hogy megvehessem, s válogatott verseinek gyűjteménye volt az egyetlen könyv, amit magammal vittem a Néphadseregbe, s vállaltam érte a tortúrát, amit a magyar könyv a jugoszláv hadseregben jelentett. Sorolhatnám, még mondhatnám hosszasan, de minek?

1993 júniusában azt írtam Ladányinak: „Kedves István, ha úgy gondoljátok, az út, amit választottatok, ez kell hogy legyen, ez a jugoszlávságnak és a kozmopolitizmusnak az útja, hát lelketek rajta. Ti tudjátok.” Kedves Péter, neked is, tizenegy év után csak ezt tudom mondani, meg talán azt, azért ne feledjétek, kik vagytok és honnan jöttök, ha azt nem is tudjátok, hova tartatok.

Horgoson, 2004. április 9-én, nagypénteken

Bata János

Fecseg a tanár úr

Bányai János a Budapesten megjelenő Nyelvünk és kultúránk folyóirat 2003/5. számában közétette Kisebbségek: Európa védett vesztesei című tanulmányát. Ezt az írást a Híd is leköszölte 2004. februári számában, ahogy azt előre bejelentette a Magyar Szó ismertetője.

Bányai Jánost jól ismerjük különböző politikai (egykori és mostani) szerepbeosztásában. Szinte egyik politikai vezetői funkciójával sem érdemes ma már foglalkozni. Bányai János eljátszotta a mások által rá kiszabott történelmi szerepet a vajdasági magyar közösség életében. Egyedül az az ámulatra méltó, hogy még nem tűnt le a politikai színpadról. Reméljük egyszer ez is meg fog történni. (Ki kell várnunk egy egész nemzedék kihalását?) Valaki azt hihetné, hogy azért van még mindig jelentős politikai poszton, mert nagy intellektuális potenciállal és értékekkel gazdagította közösségünket. Igaz, annak idején felszisszentem, amikor megtudtam, hogy kinek ítéltek oda a József Attila-díjat, de hát, istenem, ki így, ki úgy ítéli meg, mi is az, ami intellektuális hozománynak tekinthető, és mi mögött lapulnak meg csupán evilági hiúságok.

Olvasva a mostani írását már jajgatok értelmiségi kinomban. Az értelmiségi másokat inspiráló, megihető, mozgósító gondolatokat teremt, „termel”. Tudom, hogy az értelmiségi szerepének ilyen értelmű megfogalmazása nem nagyon tetszik Bányai Jánosnak. Az alkotó gondolat már önmagában is megejtő különös gondolati mélységével és erkölcsösségével. Talán e tekintetben már Bányai János és az én véleményem között nincs is különbség. Csakhogy Bányai János ebben az értelemben is már eljátszotta történelmi szerepét (és annak az esélyét is, hogy valaki kétszer foglalkozzon irományaival). A politikai pozíción lehetséges tartósan karrieristának lenni, az értelmiségi életben csak egy átolvasás időtartamáig. Bányai János nem azok közé

tartozik, akivel érdemes „hajnalig tartó” eszmecserét folytatni. – Nincs miről. Miket is írogat Bányai János mint a magyar értelmiségi közélet irányítója? Például: „Ezek az >osztatlan magyar érdekek< jelentették (az akkori kádári—titói szocializmusban – a szerz. megj.) a >sorskérdéseket< és jelenthetnék ma is, ha azóta nem kontaminálódott és kompromittálódott volna búsongó magyarok ajkán a szó. A szó elpocsolyásítása akkor kezdődött, és folytatódik ma is, amikor a >magyar érdekek< oszthatóvá váltak, és a különféle érdekképviselők el is végezték felosztásukat.”

Bizony, bizony, többet nem irányíthatja Bányai János egyedül értelmiségi életünket és nem öröközhet egyedül „az osztatlan magyar érdekek” felett. Különben is az csak az ő képzete, hogy ő valaha is egyedül irányíthatta az egységes magyar érdekeket. Részéről ez az illúziókeltés csupán arra jó, hogy elfedje azokat az alakokat, akik megbújtak mögötte a tartományi pártbizottságban, a szerb szellemi arisztokrácia soraiban és az osztatlan szerb érdekképviselőben.

Bányai János ebben az írásában összehord hetet-havat, amikor a „független gondolkodás” felfüggesztéséről, a különbözőzés árulásként való elkönyveléséről beszél. Színporkázó gondolatai akkor válnak a legérthetőbbekké, amikor arra utal, hogy a hozzá hasonló értelmiségiekkel együtt kifejtett tevékenységük eredményeként nemzettudatunk nem károsodott, mert nem hagyták beszorítani a négy fal közé. Ő és a hozzá hasonló értelmiségiek, de látszólag a kisebbségekről beszél, hogy „valahogy” „kitalálták”, hogy hogyan lehet megőrizni a magyar nemzettudatot, „volt hozzá képzeletük, tehetségük, akarásuk is”. Eközben „nem lettek mások, de különbözőségüket őrizték ápolták is, amennyire csak lehetett. >Jogos önérzettel<”. Ezt az utóbbi kifejezést Mészöly Miklóstól kölcsönzi Bányai, mint ahogy több gondolata mögé is elbújik, érdemes

azt is idézni, ahol a „jogos önérzet” szerepel. Mészöly amikor az anyaországból ránk tekint, így ír rólunk. „De nézzünk innen odaát: ők egy másik országban új otthon, boldogulást találtak. Tudjuk, hogy ez sehol, senkinek nem könnyű dolog. Az élet rendje viszont – és szükségszerűen az idő is megteszi a magáét –, hogy ezt az új nemzetkeretet, miliőt nem egyszerűen csak vállalják, elviselik, hanem egy új és jogos önérzettel (kiemelés tőlem) tudják a magukénak.”

De térjünk vissza Bányai „eredeti” gondolataihoz, melyekben felveti, hogy vajon most mit csinálnak a „búsongó magyarok”? Felszámolják az egykor volt értékeket és feldúlják a több évtizede elfogadott „értékrendet”. Ennek következtében eluralkodott a belső elbizonytalanodás, az elhagyatottság és idegenség érzése, „amit nem enyhített a politikai (pártos) önszerveződés. A politikai és pártprogram illúzióinak bizonyult, amennyiben nem vagy csak részben támaszkodhatott önsúlyára, hiszen függőségei dominánssá váltak... Az önálló politizálás elve >reklámértékű< mímeléssé vált”.

Nagyon szomorúak vagyunk Bányai Jánossal együtt. Csakhogy ő azért szomorú, mert sok-sok és számára érthetetlen és áttekinthetetlen érdekképviseletet lát mindenütt, mi meg azért, mert szerintünk még mindig kevés van belőlük. Ő azért szomorú, mert sok a szabadság és kevés a rend, mi meg azért, mert nincs se szabadság, se rend, se egyenjogúság a kisebbségvédelemben. Ő azért szomorú, mert mi a kisebbségben állítólag „védett vesztesek” vagyunk, mi meg azért, mert továbbra is jogilag és politikailag védtelenek vagyunk. (A szerb állam továbbra sem tisztel semmilyen maga alkotta törvényt és nemzetközi ajánlást.) Képmutató a törvényalkotásban és kisebbségvédelmét politikai akarat nélküliség jellemzi.

Nemrég valaki a Magyar Szó szerkesztőségének vendégeként kifogásolta, hogy nincs rend és értékrend a művelődési oldal szerkesztéspolitikájában. Azt javasolta, hogy távolítsák el a művelődési oldal szerkesztő-újságírónjét. Véletlenül az a valaki nem a magyar tan-
székről való volt? Bányai János Magyarországra jár panaszkodni a vajdasági „búsongó” magyarokra. Kinek panaszkodik, a szabad demokratáknak? De hiszen, semmi köze hozzájuk. A szocialistáknak? De hiszen ő

nem mai világnézetű szociáldemokrata. A polgári köröknél? De hiszen az ő mostani polgári erőlködései már száz évvel ezelőtt idejétmúltak voltak és összeroskadtak volna a bíráló súlya alatt. Szomorú a vajdasági magyarság értelmiségi koronájában ilyen ékkönek lenni. Nem tudni mi által szennyeződik el a csillogása. Vagy talán mi, vajdasági magyarok mégis tudjuk?

Jó lenne, ha Bányai János is elfogadná a Könyves Kálmán által kimondott „márpedig boszorkányok nincsenek”-et. Ma valóban nincsenek „búsongó” magyarok. Csak dühös és nagyon elégedetlen, de tetterre kész vajdasági magyarok vannak, akik igaz, nagyon különbözőképpen igyekeznek és fognak könnyíteni nehéz helyzetükön – amiben Bányai Jánosnak sohasem volt része élete folyamán. Hogy a jó és gondtalan életért mit követeltek meg tőle, mi nem tudjuk. Ezt csak ő tudja.

Csak egyet tudunk: ebbe a nagy balkáni kocsmaiba, ahova mi is be-bejárunk, nagyon gyakran mi fizetjük mások számláját is.

A délvidéki magyar média bolsevista csökevényei

Már évekkel ezelőtt megtörtént a hatalomváltás, de a rendszerváltás sajnos még várat magára. A kulcspozíciókban, így a sajtószerveknél is többé-kevésbé ugyanazok az emberek ülnek és irányítanak, akik a titói, majd a mилошеvići rendszerben is mind az írott, mind az elektronikus média arculatának a meghatározói voltak. Ezért továbbra is a délvidéki magyar újságírói stílust valamint a témák fölvetését és annak bemutatását a kommunista, diktatórikus rendszer szabályai s követelményei hatják át, amelynek csökevényeiről, megnyilvánulási formáiról mindenképp szólni kell. Természetesen vannak kivételek, sok a jó, a becsületes újságíró, főleg a fiatalok körében, akik felvállalják a dolgok háttérét is feltáró oknyomozást. Ők már ugyanis megértették, hogy végső ideje lenne egy demokratikus, tényfeltáró újságírást művelni. Mások azonban kitartanak a már megrögzött, megcsontosodott bolsevista újságírói módszerek mellett, mivel ez veszélytelen s kényelmesebb, és sajnos, általában ők határozzák meg a délvidéki magyar újságírás karakterét.

A hatalom által diktált s ellenőrzött újságírást a **„részos témák” nem érdeklik**. Az az elv uralkodik, hogy bármilyen nagy gondot is jelentsen egy probléma a lakosságnak vagy akár az egész társadalomnak, ha az valamilyen hatalmi szervet, érdekcsoportot vagy „védett személyt” érzékenyen érint, esetleg ezeknek a mulasztásából, hanyagságából, illetve tudatlanságából ered, azt nem tanácsos bolygatni. Az tabutéma. Ha pedig a dolgok úgy alakulnak, hogy nem lehet kitérni az ügy feldolgozása elől, akkor azt úgy illik bemutatni, hogy abból ne derüljön ki semmi sem. Mert nem a médiafogyasztó a fontos, hanem a párt, a főnök vagy az érdekszövetség. Az újságolvasó, a tévénéző, illetve a rádióhallgató meg legföljebb azt gondolhatja magáról, hogy benne van a hiba, mert nem annyira művelt és okos, hogy az idegen szavakkal teletűzdelt, magasroptú, zűrzavaros gondolatmenetet meg tudja

érteni.

Van ennek a módszernek egy másik változata is. Ez a **téma szétfolyattatása**. Ennek a kivitelezése nagyon egyszerű dolog. A stúdióba be kell hívni két-három embert, akik a témához konyítanak valamit, föltenni a semmitmondó, bevezető kérdést és hagyni kell őket szabadon beszélni. Nem szabad őket félbeszakítani, velük vitába szállni, netán kérdezni tőlük valamit, de semmiképpen sem a megfelelő irányba terelni a beszélgetést. A riporter csak okosan bólogasson, és a műsor végén jelentse ki, hogy a hallgatók, nézők kérdéseire (annak ellenére, hogy ezt megígérték, sőt fel is szólították őket a kérdésfeltevésre), mivel letelt a műsoridő, sajnos már nincs lehetőségük válaszolni. Gondolom a médiafogyasztóknak ez már közismert dolog, de azt ne gondolja egyetlen ilyen újságíró sem, hogy a néző vagy a hallgató ne venné észre az átejtést, s nem haborodik föl ezen. Csak azért nem tiltakozik, mert ismeri a bolsevista újságírásnak egy másik módszerét is. Ez a **bírálat elhallgatása**, azzal a magyarázattal, hogy minden csoda három napig tart, vagy „a kutya ugat, a karaván pedig halad.” E módszer legkiválóbb gyakorlói az újvidéki Magyar Tanszék urai, mert elhangozhat bármennyi tiltakozás, például a diplomahonosítással kapcsolatban, nemzetárulásról szóló vád, illetve felszólítás a nemzeti tanácsi tagságról való lemondásra, őket nem lehet lelki egyensúlyukból, még kevésbé a pozícióikból (mert ez számtalan van) kimozdítani. De nem sokkal maradnak el tőlük egyes pártújságírók sem. Ők sem akarják meghallani a tényeket a Magyar Nemzeti Tanács megválasztása alkalmával történt csalásokról, amelyek megkérdőjelezzik ennek legitimitását. Többek között például azt, miként csapták be a szavazó küldötteket, s hogyan iratták alá velük még a gyűlés előtti nagy tolongásban a listás szavazólapokat. Persze, mindezt szóvá tenni, véleményt mondani róla, egy elkötelezett pártújságíró szerint csupán „határtalan ellenszenv és vad ócsárlás, amiben egyébként

köztiszteltben álló értelmiségek is" részt vesznek. Ez „aligha minősíthető jobbitó szándéknak. Sokkal inkább romboló rosszindulatnak”. (Hét Nap, 2003. VIII. 27.) Itt csak az a baj, hogy az újságíró nem fejtette ki, ezt a rombolást kire értette. Netán az MNT tiszteletbeli tagságáról lemondó dr. Ribár Bélára, aki nemzetárulónak nevezte az MNT egyes tagjait?

Tehát meglátni, s szóvá tenni a csalásokat vagy említést tenni arról, hogy a pozícionáltak, akiknek módjukban áll cselekedni a magyarságért, és a belgért feladatokból vajmi keveset valósítanak meg, ez rombolás. Ha valaki rávilágít egyes politikusok látszattevékenységére vagy a magyar érdekekkel szembeni cselekedetére, az rosszindulat. Aki nem hajlandó a többségében megalkuvó, régi bolsevistákból, köpönyegforgatókból álló MNT-nek tapsolni, az „lejárátja, értéktelenné teszi magyarságunk egyetlen közös intézményét”. Ha történetesen az MNT képviselőinek többségét nem többszörös csalások útján választották volna meg, ha tagjainak többsége (mint ahogy tette a múltban) nem szerb, hanem magyar érdekekért harcolna, pl. a független magyar iskolarendszerért, a hármass autonómiáért stb. és nem csak látszattevékenységet folytatna, valamint ha ez az intézmény nem csak a szerb hatalomnak a külföld számára szánt látszajóindulatát tükrözné, akkor nem érné kritika.

Visszatérve a bolsevista újságírói módszerekhez, említést érdemel egy másik csökevény is. Ez pedig a **problémák elmaszátolása**. Ha a veszélytelennek tűnő témánál a megkérdezettek, illetve a megszólaltatottak közül valaki mégis tiltott, „rázós” területre tévedne, például, ha egy oktatási műsorban az Újvidéki Televízióban a megkérdezett Balassa Júlia a dél-bánsági magyar iskolák áldatlan állapotáról kezd el beszélni, és arról, hogy fennmaradásunk érdekében elkerülhetetlen a független, önálló magyar iskolarendszer kiépítése, a műsorvezető rögtön átadja a szót másnak, olyannak, akiről biztos tudja, hogy a felvetett témát nem fogja folytatni, s mehet tovább a semmitmondás. A probléma meg ott függ a levegőben, a néző pedig bosszankodhat, hogy már megint átvették.

A bolsevista újságírást talán legkirívóbban mégis az az **álszent problémafelvetés** jellemzi, amire az újságíró nem keresi, nem kutatja fel a választ, még kevésbé a megoldást. A délvideki magyar (nem csak a magyar) sajtóban számtalanszor találkozhatunk olyan

írással vagy rádió- és tévériporttal, ahol a megszólított elsimítja a panaszait. Például azt, hogy az átvett búzáért, répáért és más termékért az átvető nem hajlandó fizetni, az adóvégrehajtó viszont könyörtelen. Hogy nem lehet műtrágyát, vetőmagot, gépeket vagy alkatrészeket beszerezni, de a földet művelni kell, hogy a gyárban hónapok óta nincs fizetés, pedig élni kell, hogy nem épül a színház, hogy nincs önálló magyar iskolarendszer, hogy a Dušan cár szobra mellé, az ígéretek ellenére sem került egy neves magyarnak az emlékműve, mindezekre nincsen felelet. Nincsen egy Bánk bán, aki hajlandó meghallgatni, és tenni is valamit a panaszok orvoslására. Az újságírónak pedig esze ágába sem jut megszólaltatni azt, aki választ is tudna adni a feltett kérdésre, **nem hajlandó megszólítani az illetékest**, nem érzi szükségesnek, sőt, igyekszik elkerülni a válaszadást. Nem nyomoz a háttéresemények után, nem kívánja feltárni a probléma okát, még kevésbé megnevezni a vétkes személyt. Számára már a nyilatkozó panaszai is veszélyt jelentenek, hisz hiányosságokat tárnak föl, amit az „elvtársak” vagy az érdekcsoport nem szívesen vesz tudomásul. Az az igazság, hogy az ilyen stílusú munka számára is kényelmesebb, hisz őt nem érheti vád a gondok elhallgatásáért, ő a problémát felvetette, bemutatta, a válaszadást pedig, vagy még inkább a megoldást, azt vállalja más. Természetesen vannak jó példák is. Említést érdemel például az Újvidéki tévének a 2004. március 1-jei Napjaink műsora, amit Márton Attila vezetett. Jó volt hallani, hogy az újságíró nem engedte mellébeszélni a megkérdezettet, aki igen csak igyekezett a semmitmondásra. Dicséretes az is, hogy a műsorvezető felkészült a riportra, sőt, tájékozottabb volt a riportalanynál. Tudta, hogy hova akar eljutni, a kérdéseinek sémáját tudatosan építette fel, és még arra is ügyelt, magyarázatot fűzve az elmondottakhoz, hogy a tájékozatlanabb néző is megértse az elhangzottakat. Az ilyen stílusú újságírás nevezhető csak demokratikusnak, oknyomozónak és mindenképpen kíváncsinak.

Végezetül említést kell tenni egy nem kizárólagos bolsevista jelenségről, ami sajnos ettől az újságírási módtól függetlenül máshol is föl-föl bukkan. Ez a **nívótlanság**. A legkirívóbb példáját ennek a Szabadkai Televízió Dalban mondom el című műsora szolgáltatja. Itt nem csak a műsorvezető modortalanságáról, kulturálatlanságáról kell szót ejteni, hanem sokkal inkább arról a mélyen elszomorító látványról,

amelyet a most szokásba jött, nem is nagyon olcsó mulatozásokon látni lehet. Arról, hogy a hagyományukat elfelejtett, nemzet tudatukban sérült jugó-magyarok miként járnak a „kolo-csárdást.” A Magyar Szó egyik újságírója erről a következőket írja: „... Muskátlizene tölti be a meglehetősen nagy termet, és számottevő népség, jobbára már deresedő hajjal, járja a csárdást. Pardon: a vitatható szintű muskátlizenekar csárdást „játszik” ugyan, de több pár is tangót lejt, a többség pedig egymás kezét fogva kolo-szerű karikába verődik. Így járja a jobbra kettőt-balra kettőt, de kolo-ütemben: jó kilódulva. ... mit szólnának dédszüleink, ha látnák, hogy már kolo-szerűen járnak a csárdást? De még az utánuk következett nemzedék is elcsodálkozna, hiszen a régi lakodalmakban, párosbálokon, szüreti bálokon, de minden más táncmulatságon is csodálatos testrúgással járta a lassút és a frissest. Csizmája, cipője sarkát odaverve, kettesben meg négyesben, szép hangját szárnyra eresztve követte és rakta ki a szép magyar népdal és nóta ritmusát. Most meg tőrös-fürös zenére valami balkáni csárdást járnak? És mindezt a körzeti tévé órán át is közvetíti! Közpénzből(!) így szórakoztatja a magyarságot.” A médiumainkban ezzel az igénytelenséggel sajnos lépten-nyomon találkozhatunk. Számunkra talán mégis a legveszélyesebb dolog a nyelvi igénytelenség, hisz az anyanyelv a nemzeti lét alapját jelenti, és annak romlása, pusztulása a megmaradásunkat veszélyezteti. „Nekünk a nyelvünk nagyobb kincs, mint a Földünk, mert régibb, és akkor is él, amikor a Föld már nem a miénk. (Ez ránk mindenképp vonatkoztatható, hisz a föld már több mint 85 éve nem a miénk. A sz. m.) Nagyobb, mint a történelmünk, mert a történelem a nyelvben elfér, de a nyelv nem fér el a történelemben. Az egyetlen nemzeti vagyon, amelyből a szegény embernek is éppen annyi jut, mint a hercegnek. Leghűbb képünk, mert nem a nyelvünk olyan, mint mi, hanem mi vagyunk olyanok, mint a nyelvünk.” (Ravasz László református lelkész.) Ezzel szemben mégis az ellenkezője tapasztalható. Mert addig, amíg a meglévő (MNT) határozatok ellenére az Újvidéki Televízió Torontálvásárhely helyett Debrecsén rendezi a VIVÉ-t, a Magyar Szó a reklámoknál, gyászjelentéseknél stb. továbbra is Feketicset és Moravicát ír, valamint az Újvidéki és a Szabadkai rádió Moravicára küldi a zenés üdvözlőket, amíg a Szabadkai rádió riportere, álfügyelmességből, a hallgatók érzékenységére hivatkozva,

finoman nem helyesbíti a betelefonálók nyelvi hibáit, akik prikolicat, szungyerszőnyeget stb. cserélnének, ezzel szabad utat engedve a pongyolaságnak, és az elektronikus médiában jogerőre emelve a hibás, kevert beszédet, addig nem remélhetünk e téren jelentősebb változást. Az elektronikus médiában, az igényes beszéd és az erre való törekvés érdekében, végképp ideje lenne már követelményként elfogadtatni olyan szabályzatot, amely szerint a közvetlen nyilatkozattételre csak azok jogosultak, akik elfogadható módon beszélnek az anyanyelvüket. Akik erre képtelenek, azoknak a mondanivalóját, miként az idegen nyelven nyilatkozóval is teszik, az újságíró fordítsa le. Végül ideje lenne már véget vetni annak a bolsevista, álszent tudósítási módozatnak, amikor csak a nevükben „magyar” politikusok jogot formálnak a zavaros, magyartalan dadogásuk közvetítésére. Ezt később átvette a hatalmat kiszolgáló, a magyar szaknyelvet alig tudó, hisz csak a konyhai magyar nyelvet beszélő, hivatalból kinevezett „szakértői elit”, míg végül, ez a kevert, pongyola beszéd mód általánosan elfogadott beszédstílussá vált. Ma már senki sem botránkozik meg azon, hogy a tévében, a rádióban jugó-magyarul beszél a megszólaltatók többsége. A nyelvünk romlása, illetve a rontása, amely épp az ilyen hozzáállás miatt jogerőt nyert, a megmaradásunkat veszélyezteti.

Reméljük, hogy a délvidéki magyar média mihamarabb leküzdí bolsevista csökevényeit, és az új munkaerők, az új szelek hatására, mindannyiunk örömére, a helyes, a megfelelő irányt választja majd.

TANMIZÉRIÁK

Ha egy társadalom beteg – márpedig a miénk az, méghozzá súlyosan -, akkor semmilyen vonatkozásban sem működik úgy, ahogy kellene. „Szép” példa erre nálunk a közoktatás, amelynek terén talán a leginkább észlelhető a bizonytalanság, a zűrzavar. Hogy többet ne is említsünk, példaként elég felhoznunk előző oktatásügyi miniszterünk, Gašo Knežević úr nagyszabású tanügyi koncepcióját, amelynek életre keltése egyből taccsra vágta volna egész középfokú oktatásunkat, mert ugyan hol is ismerték volna el hároméves középiskoláinkat, amikor világszerte a középiskolai tanulmányidő meghosszabbítása a tendencia (hat-, sőt nyolcéves középiskolák!). Ugyan melyik külföldi felsőoktatási intézmény fogadta volna el a hároméves középiskolát végzett szerbiai-vajdasági diákokat, még ha jelentkezési lapjukhoz a kilencéves általános iskola befejezéséről szóló bizonyítványt csatolták is volna?! (Hát nem lenne logikusabb a kötelező általános iskolai képzés lejjebb hozása a befejező óvodai évfolyam kötelezővé tételével, a hatéves életkor betöltése után?) De hát honnan láthatnánk bele a miniszteri bölcsesség szövevényeibe mi, egyszerű nyugalmazott „tanügyi munkások”. Meglehet, éppen az volt a cél, hogy globálisan ellehetetlenítsék középiskolát végzett tanulóifjúságunkat, megóvva őket a nagyvilágban való bolyongástól és mindenféle felforgató eszmékkel való megfertőződéstől, s ezáltal megtartva az egyedül üdvözítő pravoszláv hitben és nagyszerb álmokban, minthogy a továbbtanulás lehetősége egyedül a kicsiny, ám nagyra törő Szerbia és Montenegró-i Államközösségben maradna valóra váltható...

Ámde mit tesz Isten? (Már, gondolom, az a nagyszakállú, ortodox!) Mennek a demokraták, és velük együtt Knežević miniszter úr, és jön az új szelek szárnyán (bár lehet, hogy ez csupán egy kis bélgörccs!)

Ljiljana Čolić miniszter asszony, és kézből megkontrázza az éppen csak beharangozott oktatási reformot! Marad minden a régiben, még jó, hogy az új tankönyvek – szokás szerint – az idén sem készültek el idejében. Nem baj, így legalább nem kell bezúzni őket. Mindenesetre íme egy újabb rekord: egy iskolareform, amely már bevezetése előtt három évvel megszűnt. Pedig még mennyi minden jót tudott volna kitalálni Knežević miniszter úr, akár csak az egyszeri rabbi libadöglés idején, ha a politikai fejlemények belé nem fojtják az invenciót!

Bár azért meg kell jegyeznünk, hogy oktatásügyi miniszter asszonyunk sem képes ám átugrani a saját ármékát (legfeljebb Knežević exminiszter úrét), amelyben még elődjénél is kevesebb megértést tanúsít a nemzetiségi (kisebbségi) pedagógusképzés iránt. Lám, a tartományi illetékesek véleményével szemben „kapásból” az „egy tartomány – egy tanítóképző” elképzelés mellett tette le a garast, vagyis hát hogy „túl költséges és felesleges”, minek a nemzetiség részére külön tanítóképző kart nyitni, amikor ott van a jó öreg zombori preparandia (az ország legrégebb tanítóképzője a maga ásatag – elnézést, patinást akartam mondani! – pedagóguskarával, ami ugye nem semmi!), amely hajlandó bárhol és bármikor kihelyezett tagozatot nyitni, és odaküldeni a maga kipróbált kádereit, akik, igaz, nemigen értik és még kevésbé beszélnek ezeknek a kisebbségi hallgatónak a furcsánál furcsább és hithű pravoszláv számára csaknem megtanulhatatlan idomait, de hát különben is vajon nem az-e a tanítóképzés (és egyáltalán mindenféle, kisebbségieknek nyújtott képzés) célja és értelme, hogy ezek az istenadta kisebbségek végül is elsajátítsák az egyedül üdvözítő államnyelvet?! Hiszen ez történt az SZHSZ és a Jugoszláv Királyság idején a névvegyelemzés útján államnyelvű tagozatokra kényszerítettekkel, a

testvériség-egység érájában a „kétnyelvű iskolák és művelődési intézmények bevezetésével (amire a derék szabadkaiak még rá is tettek egy lapáttal a maguk „subotička praksa”-jával), majd a hősi eszmetiszto-gatások korában, amikor az volt a fő gond, nehogy megnyíljon egy kisebbségi tagozat párhuzamos állam-nyelvű tagozat nélkül. (Példa erre a nagyikindai egészségügyi szakközépiskola Zentára kihelyezett magyar tannyelvű tagozata, amely mellé mindjárt szerb nyelvűt is nyitottak, amelyben Szabadkáról kellett hozni államnyelvű tanulókat).

Hát igen: mondjuk csak ki: a cél mindig is a minél gyorsabb asszimiláció volt, s ezt a szent célt a zombori Tanítóképző Kar fura urai (és úrasszonyai) kicsit arrogánsan, kicsit voluntarisztikusan, s nem is kicsit a régi, kipróbált nagyszerb eszmék szellemében igyekeznek elérni, ami ellen a miniszter asszonynak, úgy tűnik, nincs is semmi kifogása, az a fő, hogy a tanítóképzés minél olcsóbb legyen...

S úgy látszik, ennek az álláspontnak szurkol a szerb demokratikus sajtó, nevezetesen az eddig általam is szívesen olvasott Vreme c. független képes hetilap, amely 686. számában Tamara Skrozsa Učitelj na učitelja (Tanítóval a tanítóra) c. írásának kiemelt szövegében („kopf”-jában) a következőket írja: „Hidak, gyárak és utak építése helyett a vajdasági hatóságok úgy határoztak, hogy a küszöbön álló tartományi választásokat új egyetemi karok megnyitásával készítsék elő – szerepelnek e játékban a nemzeti kisebbségek nyelvén folyó oktatás, az integrálódás, a nemzetközi szabványok és egyáltalán mindaz, ami jól hangzik a multietnikus környezetben. Közben, úgy tűnik, senki sem gondolkodott el a lehetséges következményekről, ha ismét olajat öntenek a tűzre”.

Lássuk hát, minő végzetes következményekkel járhat ez a bizonyos „olajöntés a tűzre” a szerb és montenegrói állam további fennállását és felvirágzását (vagy – ne adja Isten! – összeomlását és leom-bozódását) illetően! Kezdjük hát az anyagiakkal (mert

hogy az idézett hetilap is azzal kezd), hiszen a mai világban már mindennél fontosabb a kifizetődőség (kivéve, persze, Szerbiát, ahol a dac és a szabadság a legnagyobb értékek, és nincs az a pénz, amiért hajlandóak volnánk néhány hazafias tömeggyilkost és megalomániás pszichopátát kiszolgáltatni a nemzetközi igazságszolgáltatásnak!). Csakhogy más tésztát az oktatás-nevelés, és megint más a népiért: az előbbin lehet is, kell is takarékoskodni, különösen, ha az utóbbi már eddig is kissé túl költségesnek bizonyult. Így hát az említett hetilap is azzal kezd, hogy a Vajdaságban eddig egyetlen (a zombori) tanítóképző kar évente 165 szerb, 25 magyar, 5 szlovák, 4 román és 1 ruszin (összesen 200) tanítónak adott képesítést, érdemes-e ezért még két új tanítóképző kart létrehozni?

Hát ami azt illeti, az évenkénti öt szlovák, négy román, de különösen az egy ruszin tanító kedvéért semmiképpen! A 25 magyar tanítójelölt egy évfolyamon viszont már meglehetősen megközelíti azt a számot, amely (ha az általam ismert törvény még hatályban van, mert ezt nálunk sohasem lehet tudni) lehetővé, sőt kötelezővé teszi önálló tanulmányi csoport szervezését. Persze, arról sem kellene megfeledkeznünk, hogy a Vajdaságban ez idő tájt öt óvónőképző főiskola is működik (Újvidéken, Szabadkán, Mitrovicán, Nagyikindán és Versecen), az első kettő magyar nyelven is 30, ill. 84-es létszámmal, hát talán inkább ezek összevonásáról érdemes elgondolkodni, minthogy az iskoláskor előtti intézmények kaderszükséglete az általános iskolák alsó tagozatainak mintegy a fele. Arról viszont nem esik szó, hogy a zombori tanítóképző kar által kibocsátott oktató-kader ele-gendő-e a nyugállományba vonulók, az elhunytak, a pályát elhagyók pótlására¹.

- Igen ám, csakhogy ezek pótlására nincs szükség három tanítóképző karra, három épületre, három dékánnal, három oktató- és segédszemélyzetre és három külön költségvetésre – vethetnék ellenünk a

¹ Jellemző csúsztatás a lapnak az a megállapítása is, hogy összesen négy horvát anyanyelvű tanító van szükség, mert ennyi létszámmal nyílt horvát tagozat Szabadkán. Mintha szerte a Vajdaságban máshol nem is lenne igény horvát nyelvű oktatásra!

„takarékoskodók”. Csakhogy azt is nagyon jól tudjuk, hogyan működött az „egységes fennhatóság” alatt álló intézmény: kisebb gondja is nagyobb volt, mint a teljes anyanyelvű oktatás, a megfelelő oktatókádér, vagy pl. az, hogy a hallgatók anyanyelvükön kapják meg a tanulmányaikkal kapcsolatban szükséges felvilágosításokat. (Egyes „tanerők” bárdolatlan, cinikus és goromba viszonyulásáról, ami miatt még sztrájkoltak is a hallgatók, ezúttal talán ne essék szó!).

Kézenfekvő tehát, hogy szükség van egy magyar nyelvű tanítóképző karra a Vajdaságban, mert azt a jelentkező hallgatók száma is, a kaderszükséglet is indokolja. Felmerül viszont a kérdés – ha már a kifizetődőségről van szó -, hogy nem volna-e érdemesebb Szabadkán egy magyar nyelvű pedagógiai kart nyitni kétszagos tanárképzés céljából, amely akár az óvó- és a tanítóképzést is felvállalná. Ez a megoldás talán a többi vajdasági nemzeti kisebbség esetében is elfogadható lenne, de ha nem, úgy arról a megfelelő anyaországokban kellene gondoskodni (ha van ilyen),

de persze részben a Szerbia és Montenegró-i állam részvételével a költségekben. Ez mindenesetre olcsóbb lenne, mint évenként 1-5 tanuló részére önálló tanító- vagy tanárképző kart nyitni a megfelelő nyelven.

Ami pedig a többször is idézett hetilap által taglalt „tiltakozási hullámot” illeti, azt korántsem a szabadkai önkormányzat, sem pedig a Vajdasági Magyar Szövetség, hanem éppen a zombori Tanítóképző Kar vezetőségének (és Soleša dékánának) a meggondolatlan, provokatív intézkedései (Czékus Géza koordinátornak és a magyarul tudó titkárnőnek az eltávolítása) váltották ki. Megjegyzendő, hogy a kar szerb anyanyelvű hallgatói is elégedetlenek, mert úgy érzik, hogy a magyar hallgatókat jobban ellátják könyvekkel és tanszerekkel stb., kétségtelen tehát, hogy az egyetlen helyes megoldás a két oktatási intézmény – a magyar és a szerb nyelvű tanítóképző kar – szervezeti különválasztása és önálló működtetése, akár önálló egyetem keretében is, ha arra lehetőség van.

AZON A NAPON

azon a napon amelyiken
egy új ország született
későn ébredtem
apámat és nagyszüleimet
emlegetve akik négy
országban éltek
le életüket úgy hogy a
szülőhelyükön maradtak
ahonnan nekem
sincs mehetnék ki ősz fejjel
még csupán a *második**
országnál tartok

azon a napon amelyiken
egy új ország született
kertünket ástam
közben a rádiót hallgattam
a kifordított férges
fickádozását
hontanodó csápolását
a gazok szívósságát
tanulmányozva

azon a napon amelyiken
egy új ország született
a gazdátlanra
váló vesztes háborúkra a
mezők szobraira a
tehenekre meg
egy vezérkarra gondoltam mely
folyton dízsörtűzet ad
le önmagára

1992—2003

**harmadik* (2003. február 4-étől)

DR. GÁBRITY MOLNÁR IRÉN¹:

A VAJDASÁGI MAGYAR OKTATÁSI INTÉZMÉNYEK ÖSSZEHANGOLÁSA MINT AZ ÉRTELMISÉGI UTÁNPÓTLÁS FELTÉTELE

A 21. évszázad a tudásalapú társadalmak új korszaka. A tudás hatalom: az előrehaladás, sőt a megmaradás záloga. Nekünk mint kultúránkban és nemzeti identitástudatunkban veszélyeztetett kisebbségnek nagy előnyt és kiutat jelenthet a versenyképes szakosítás, a tudás és a vállalkozás mint életképességünk jelei.

Vajdasági iskolavégzettségi adatok²

A munkaképes lakosság iskolavégzettségi szintje kifejezetten javult az utóbbi 40 évben, különösen a középiskolát és az általános iskolát befejezők nagy számának köszönhetően. Az európai tendenciákhoz képest mégsem lehetünk elégedettek.

1. táblázat: A 15 éves és idősebb népesség iskolai végzettség szerint a Vajdaságban (1953-1991)

	Összesen	Nincs végzettség, v. 1-3 oszt. ált. isk.	4-7 osztály	Befejezett általános iskola	Középfokú végzettség	Főiskolai, egyetemi végzettség
1953	1 268 302	349 959	711 889	88 171	105 473	6 982
1961	1 360 824	316 779	732 765	120 432	170 552	16 855
1971	1 539 760	273 735	689 037	234 398	293 871	43 356
1981	1 629 497	218 286	345 550	517 009	442 220	83 833
1991	1 627 459	171 056	373 723	411 552	537 333	120 686
Az összetétel százalékarányban						
1953	100,0	27,6	56,1	7,0	8,4	0,6
1961	100,0	23,3	53,8	8,8	12,5	1,2
1971	100,0	17,8	44,7	15,2	19,1	2,8
1981	100,0	13,4	21,2	31,7	27,2	5,1
1991	100,0	10,5	23,0	25,3	33,0	7,4

Forrás: Vajdasági Statisztikai Hivatal, Újvidék.

A vajdasági lakosság 15 év felett legnagyobb százalékban középiskolát (33%), majd általános (alap)iskolát fejezett be (25%), és utánuk következnek az alapiskolát be nem fejezettek száma (23%, ugyanis a világháború után az elemi iskola egy ideig 4, majd 6 osztályos volt). Az aktív lakosság több mint 7%-ának felsőoktatási diplomája volt már 1991-ben. Ma a helyzet még ennél is jobb, de az európai mércék még magasabbak, mert a 10%-ot meghaladják.

¹ A szerző az Újvidéki Egyetem Szabadkai Közgazdaságtudományi Karának rendes tanára és a Magyarságkutató Tudományos Társaság elnöke.

² Lásd bővebben az adatokat Mircs Károly tanulmányában, a Vajdasági útkereső MTT 2. tanulmánykötetben, Szabadka, 1998.

2. táblázat: A 15 éves és idősebb szerb és magyar iskolázott népesség az azonos korcsoportok százalékos arányában (1991)

	Általános iskolai végzettség		Középfokú végzettség		Főiskolai végzettség		Egyetemi végzettség	
	Férfi (%)	Nő (%)	Férfi (%)	Nő (%)	Férfi (%)	Nő (%)	Férfi (%)	Nő (%)
Szerbek								
Összesen	23,8	24,7	42,0	28,5	4,2	3,4	5,9	3,4
15-19	69,2	71,3	18,7	18,4	0,0	0,0	0,0	0,0
20-24	24,1	21,4	70,5	69,5	0,9	3,5	0,4	1,2
25-29	22,4	21,6	65,2	60,0	3,3	6,7	4,9	7,2
30-34	21,4	26,6	59,8	51,2	4,9	5,5	8,1	8,8
35-39	23,8	32,5	53,1	41,8	5,1	4,7	7,6	6,9
40-44	22,5	34,5	52,0	33,8	6,4	5,8	7,7	5,4
45-49	22,7	27,7	42,9	21,4	6,7	4,8	7,5	3,8
50-54	20,7	20,3	32,5	13,9	6,2	3,6	7,4	2,8
55-59	15,5	13,3	30,9	12,4	5,7	2,8	5,6	1,6
60-64	13,2	9,9	20,6	7,9	4,6	1,2	4,9	1,2
65-	10,9	8,9	15,3	5,6	3,2	0,5	3,6	0,7
Magyarok								
Összesen	26,7	27,4	36,3	21,0	2,6	2,5	2,9	2,1
15-19	67,0	71,7	17,0	16,1	0,0	0,0	0,0	0,0
20-24	33,7	34,1	57,4	55,7	0,8	3,4	0,3	0,8
25-29	33,3	34,5	52,8	47,3	2,6	6,5	3,4	4,8
30-34	30,2	35,7	48,7	41,1	3,0	4,3	5,8	6,9
35-39	30,3	40,2	44,7	30,0	3,0	3,7	4,5	5,2
40-44	26,7	40,6	45,0	24,6	3,8	4,6	3,9	3,3
45-49	23,1	31,8	39,5	20,1	4,2	3,8	4,0	2,3
50-54	19,6	21,3	34,0	12,8	3,0	2,9	3,4	1,6
55-59	15,6	14,6	31,3	11,5	3,5	2,2	2,6	1,0
60-64	15,7	15,4	24,0	10,2	3,7	1,4	2,7	0,7
65-	11,9	9,1	15,2	4,6	1,2	0,3	1,3	0,1

Forrás: Vajdasági Statisztikai Hivatal, Újvidék.

A szerbek és a magyarok körében is várhatóan iskolavégzettségében legműveltebb a 25-35 éves korosztály. Ha összehasonlítjuk a szerbek és a magyarok iskolavégzettségi szintjét, összességében és különböző korosztályok szerint is, azt kell megállapítanunk, hogy a magyarok általános iskolavégzettsége meghaladja a szerbekét, de már a középiskolai, főiskolai és egyetemi végzettségük elmarad a többségi nemzetétől. Ez azt jelenti, hogy egy olyan kulturális és a történelem során viszonylag művelt nemzet, mint amilyen a magyar, kisebbségiként a Vajdaságban fokozatosan lemarad a többségi mögött. Vajon az egyenlő esélyek hiányoznak? Nincs anyanyelvű iskolahálózat? Eluralkodott a kishitűség?

A nők/leányok körében a szakközépiskolában és a gimnáziumban, a fiúknál pedig a szakközépiskolában és a szakmunkásképzőben a tanulás a meghatározóbb. A táblázatból nyilvánvalóan látszik, hogy a férfiak felsőszintű végzettsége ma már a nőkéhez hasonlóan alakul.

3. táblázat: A jelenlegi iskolai végzettség településtípus szerint

	általános iskola	szakmunkásképző	szakközépiskola	gimnázium	főiskola	egyetem	összesen
Város	144	56	88	43	39	35	405
	35,6%	13,8%	21,7%	10,6%	9,6%	8,6%	100,0%
Kisváros	131	38	54	42	39	20	324
	40,4%	11,7%	16,7%	13,0%	12,0%	6,2%	100,0%
Falu	121	39	59	25	26	17	287
	42,2%	13,6%	20,6%	8,7%	9,1%	5,9%	100,0%

Forrás: Mozaik 2001.

Az eredményekből kitűnik, hogy a falun élők közt nagyobb a csupán általános iskolai végzettséggel rendelkezők (42,2%), valamint a szakmunkások aránya (20,6%). Az egyetemet végzettek inkább városban (8,6-9,6%-uk) vagy kisvárosban élnek, a főiskolát végzettek közül legtöbben (12%) kisvárosban laknak. El kell érünk azt, hogy a falu-város kapcsolat ne akadályozza az oktatási életet, a szakmai továbbképzést. Ehhez szervezett közlekedési megoldások, kollégiumok és ellátási hálózat kell.

A vajdasági magyarok iskolahálózata - helyzetkép (2000 utáni tanévek)

Az általános iskola

A Vajdaság 342 általános iskolája közül 83-ban oktatnak magyarul (is), de 246-ban vannak magyar tanulók. Magyar nemzetiségű tanulók a 45 vajdasági község közül 43-ban vannak. A magyar tanulók létszáma 23 722 fő (12,31%). Magyar tantervű osztályok 29 községben vannak, összesen 83 iskolában és 35 kihelyezett tagozaton. A magyar tantervű osztályokba 19 416 tanuló jár, összesen 986 osztályba (átlagléttség: 19,69 fő). A 23 722 magyar nemzetiségű tanuló közül 19 210 magyar tantervű osztályba jár (80,97%), 4512 pedig szerb tantervűbe (19,03%). A nem magyar osztályba járó általános iskolások közül 2360 (52,31%) vesz részt anyanyelvápolásban, 2152 (47,69%) pedig nem.³ A magyar osztályok igen jelentős részében a tantárgyak egy részét szerb nyelven oktatják, tanerőhiányra hivatkozva (erről pontos adataink nincsenek). A Magyarságkutató Tudományos Társaság felmérése szerint (1997) a 76 magyar nyelven (is) oktató általános iskola közül csak 24-ben oktatnak minden tárgyat magyarul. Az általános iskolákban gyakran a minimális létszámmal küszködünk (legyen 15 gyermek az elsőben) és nem figyelünk arra, hogy a 9 éven át tartó oktatás magyar szellemiségű és minőséges legyen, és hogy pozitív szelekcióval külön foglalkozhatunk a tehetségekkel is. Persze, a szórványban már az anyanyelvápolással is megelégszünk.

A középiskola⁴

A Vajdaság 114 középiskolája közül 30-ban működik magyar tagozat is, összesen 279 osztály; 7 iskolában a magyar tagozat van többségben, 23-ban a szerb. Kizárólag magyar tantervű középiskola Vajdaságban a két tehetség-gondozó gimnáziumban van 2003 óta (Szabadka és Zenta).

A legtöbb magyar nemzetiségű tanuló a következő községek területén lakik: Szabadka 2440, Újvidék 945, Topolya 932, Becskerek 782, Magyarkanizsa 655, Ada 537, Zenta 552, Óbecse 488, Zombor 470, Kikinda 315, Pancsova 215, stb. A 9113 magyar nemzetiségű középiskolai tanuló közül 6185 tanult anyanyelvén (67,88%), 2928 szerb nyelven (32,12%). A magyar nemzetiségű középiskolai tanulók összesen 33 községben élnek, de magyar nyelvű középiskolai oktatás 12 község területén folyik 40 iskolában (köztük 2 kihelyezett tagozat), 279 osztályban 6649 tanulóval (osztályonként átlag 23,83 tanuló). Magyar oktatás 8 gimnázium 53 osztályában folyik, a gimnazisták száma 1309 (osztályonként átlag 24,69): Topolyán, Óbecsén, Becskereken, Újvidéken, Zentán, Zomborban, Szabadkán és Törökkanizsán. Ehhez adjuk hozzá a két új tehetséggondozó gimnáziumot, amelyek minőséges munkájára, kollégiumi ellátására külön oda kell figyelni. Szakoktatás működik 21 szakközépiskolában (2 kihelyezett tagozat) és 1 művészeti iskolában; 226 osztályban, a tanulók száma 5279 (osztályonként átlag 23,95 tanuló).

³ Az általános iskola köteles felkínálni a nem szerb nemzetiségű beíratott első részére az anyanyelvápolást; ezt 200 iskola megtette, 46 nem, 153 pedig nem válaszolt a Tartományi Oktatási Titkárság kérdőíves felmérésének erre a kérdésére.

⁴ A Tartományi Oktatási Titkárság adatai, Újvidék. Összeállította Gábrity Molnár Irén.

4. táblázat: A magyar középiskolások megoszlása iskolatípus szerint:

Iskolatípus	% arány
Szakközépiskola (4 éves)	39,46
Szakiskola (3 éves)	39,25
Gimnázium	19,68
Művészeti szakközépiskola	0,92
Szakiskola (2 éves, megszűntek)	0,67
Egyéb (pl. egyházi iskola)	0,02

Forrás: Vajdasági Oktatási Titkárság archívuma, Újvidék

A magyar középiskolába járóknak csak 19,68%-a gimnazista, 39,46%-a négyéves szakközépiskolába jár, 39,25%-a a hároméves szakmunkásképzőt látogatja, 0,67%-a kétéves szakközépiskolába jár, 0,92%-a a művészeti szakközépiskolát választotta.

Az érettségiző középiskolások száma megmutatja, kik azok, akikre az egyetemeken és főiskolákon számíthatunk. A legtöbb magyar érettségiző 2001/02-ben a következő vajdasági községekből jött: Szabadka (385), Zenta (150), Topolya (97), esetleg Óbecse (82). Sajnos a szórványban (Nagybecskerekben 59-en érettségiztek 2002-ben), de még Újvidéken is (63 érettségiző) minden évben alacsony a magyar érettségizők száma.

Az észak- és nyugat-bácskai valamint az észak-bánati községekből évente kb. 700 érettségiző kerül ki. Tapasztalataink szerint a minősítő vizsgák után több mint a fele bejut a felsőoktatási intézményekbe. Az érettségizettek főleg a szabadkai, újvidéki és kisebb számban a magyarországi karokat választják. A közép- és dél-bánati, valamint dél-bácskai érettségizők nagyobb része (évente 250-en) az újvidéki karokat választja, közelségük miatt. A magyar fiatalok száma viszonylag magas a szabadkai Közgazdasági Karon és a Műszaki Főiskolán, mert a magyar tantervű oktatás fejlesztése folytán e karok vonzzák a magyar hallgatókat, és a munkaerőpiacon is keresett e két szak. Az észak-bácskaiak a szabadkai karokon kívül a magyar nyelvet és irodalmat (Bölcsészettudományi Kar) vagy az orvosi egyetemet célozzák meg Újvidéken vagy Magyarországot választják (Szeged, Budapest, esetleg Kecskemét vagy Pécs).

A vajdasági középiskolák száma, ahol magyar oktatás is folyik, az utóbbi két évben szaporodott, ezután joggal várjuk a felsőoktatási magyar tagozatok számának növekedését is. Lásd a 5. táblázatot:

5. táblázat: Vajdasági középiskolák, ahol magyar oktatás is folyik, szakág és község szerint

Község/ Középiskolai szakág	Ada	Csá- ka	Magyar- kanizsa	Nagy- becs- kerek	Óbe- cse	Szabad- ka	Teme- rin	To- po- lya	Török- kanizsa	Új- vidék	Zenta	Zom- bor	Összes
Műszaki tudományok	+	-	+	-	+	+	+	+	-	-	-	+	7
Közgazdaság	-	-	-	-	+	+	-	-	-	-	+	-	3
Kereskedelem	-	-	-	-	+	+	-	-	-	-	+	-	3
Mezőgazdasági	+	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	2
Egészségügy	-	-	-	+	-	+	-	-	-	+	+	+	5
Vegytudomány	-	+	-	+	-	+	-	-	-	-	-	-	3
Technológia	-	+	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Építőipar	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	1
Gépészet	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	1
Közlekedés	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	1
Villamosság	-	-	-	+	-	-	-	-	-	+	-	-	2
Zeneiskola	-	-	-	-	+	+	-	-	-	-	-	-	1
GIMNÁZIUM	-	-	-	G	G	G, TG	-	G	G	G	G, TG	G	8+2
Összesen	2	2	1	4	4	9	1	3	3	3	5	3	40

Magyarázat: TG – két új tehetséggondozó magyar gimnázium (Kosztolányi Dezső Nyelvészeti Gimnázium Szabadkán és a Matematikai Gimnázium Zentán), G – Gimnázium, és + – Szakközépiskola és szakiskola.

Forrás: Vajdasági Oktatási Titkárság, Újvidék

A magyar középiskolák kiválasztásának körülményei a Vajdaságban és a továbbtanulási szándék (empirikus kutatás eredményei 2002)

A 8 vajdasági községben (települések csoportja), amelyekben magyar önkormányzatok alakultak ki, összesen 15 165 magyar általános iskolás tanuló van, míg a többi községben (szórványban) összesen 8 557. Egyik legfontosabb feladatunk, hogy folyamatosan tudatosítsuk a magyar lakosság körében az anyanyelvű általános- és középiskolai oktatás és a nemzeti identitás megőrzéséhez fontos anyanyelvi kultúra és műveltség ápolásának nélkülözhetetlenségét. Már az általános iskola bevégzésekor, fontos döntés előtt állnak a tanulók és a szüleik is egyaránt. Sajnos, ez a korai életkor a pályaválasztás időszakát is jelenti, ugyanakkor a középiskola kiválasztása meghatározza a magyar fiatalok későbbi továbbtanulási szándékát is. Évtizedeken keresztül a magyar diákok főleg szakközépiskolákba iratkoztak (túl sokan választják az érettségit nem adó szakiskolákat) és nem tartják a gimnáziumokat népszerű középiskoláknak. Ez eleve lehetetlenné teszi a magyar fiatalok egyetemi továbbtanulását. A többségi nemzethez tartozó tanulóknál éppen az ellenkező tendencia figyelhető meg: tömegesen iratkoznak 4 éves szakközépiskolákba, de gimnáziumokba is. Mindennek következménye a magyar elitkáderek lemaradása.

A Zenith Műhely és a Magyarságkutató Tudományos Társaság szabadkai székhelyű civil szervezetek, a szerző koordinálásával, empirikus adatfelvételt (önkitöltős kérdőívezés 1010 reprezentatív alannyal), majd adat-tárolást és elemzést végeztek 2002 őszén, azzal a céllal, hogy alapul szolgáljon olyan elaborátum megvalósítására, amely a vajdasági középiskolások számára megfelelő szakirányú, sőt tehetséggondozó gimnáziumot és szakiskolákat létesít. Az érdekelt önkormányzatok javaslatát felépítő és indokló háttér tanulmány elkészítése volt a cél, amely az elit gyűjtő gimnáziumok létjogosultságára ad választ a jelenlegi végzős általános iskolások és szüleik véleménye alapján (két kérdőív volt forgalomban, egy a nyolcadikos tanulók és egy a szüleik számára). A kérdezettek tehát azok a lakosok, akik a magyarlakta területeken élnek (Szabadka, Topolya, Kishegyes, Kanizsa, Zenta, Ada, Becse stb.) és a szórványban: Újvidék, Muzsla, Temerin.

A megkérdezett nyolcadikos tanulók válaszai

A nyolcadikosok válaszai a tanulási nyelvvel kapcsolatosan azt bizonyítja, hogy döntő többségük anyanyelvén szeretne továbbtanulni a középiskolában. Lásd a 6. táblázatot:

6. táblázat: Milyen nyelven szeretnél továbbtanulni?

Tannyelv	Szám	Százalék
Magyar	396	77,2
Szerb	10	1,9
Kétnyelvű	58	11,3
Mlágnyelv	48	9,4
Összesen	513	100,0

Forrás: Továbbtanulás 2002

A magyar nyelvű továbbtanulás lehetőségeivel a Vajdaságban a válaszadóknak a fele részben elégedett, de majdnem a negyede elégedett. Lásd a 7. táblázatot:

7. táblázat: Elégedett vagy-e a vajdasági magyar nyelvű továbbtanulási lehetőségekkel?

	Szám	Százalék
Igen	126	24,5
Részben	293	57,0
Nem	94	18,3
Összesen	514	100,0

Forrás: Továbbtanulás 2002

A megkérdezett nyolcadikosok válaszai arra a kérdésre, hogy beiratkozna-e állami magyar tehetséggondozó gimnáziumba, igen komplex eredményt mutatnak:

8. táblázat: A beiratkozás szándéka a teljes megkérdezett diákcsoportnál, függetlenül a tanulmányi eredményektől

Szándék	Szám	százalék
Beiratkozna	138	26,8
a szülei fognak dönteni	24	4,7
nem iratkozna be	135	26,3
nem tudja	217	42,2
Összesen	514	100,0

Forrás: Továbbtanulás 2002

A nyolcadikosoknál viszonylag nagy a bizonytalanság. Legtöbben (42%) nem tudják, beiratkoznának-e egy elit magyar gimnáziumba. A beiratkozni szándékozók és a nemet mondók között utána kiegyenlítődik a válaszok aránya (26%).

Kommentár: a nyolcadikosok legtöbben egyébként sem gimnáziumba iratkoznának. Több mint a felének a szülei szakközépiskolát végeztek. Az általános iskolás diákok az elit és a tehetséggondozás alatt a többletórát és a kitűnő képességet értik.

9. táblázat: A beiratkozás szándéka az elit gimnáziumba 4-es és 5-ös tanulmányi átlagú diákoknál

	beiratkozna	a szülei fognak dönteni	nem iratkozna be	nem tudja	összesen
Szám	36	10	35	71	152
Százalék	23,7%	6,6%	23,0%	46,7%	100%
Szám	73	7	44	80	204
Százalék	35,8%	3,4%	21,6%	39,2%	100%

Forrás: Továbbtanulás 2002

A tanulmányi átlag befolyásolja a tehetséggondozó gimnáziumba való iratkozás szándékát. Az 5-ös tanulók 39%-a nem tudja még, de majdnem 36%-a igenis beiratkozna ilyen magyar gimnáziumba. A 4-es tanulókna a bizonytalanság nagyobb (majdnem 47%), és a beiratkozni szándékozók az elutasítókkal arányban van (23%). Ők attól félnek, hogy nem tudnak majd megfelelni a magas elvárásoknak. Azok, akik nem iratkoznának be elsősorban a magas szintű oktatás igényeitől ijedtek meg.

A tehetséggondozó gimnázium iránti érdeklődés a Magyarországra iratkozni szándékozók csoportjánál fontos lehet, mert éppen a jobb minőségű anyanyelvű oktatás miatt tanulnának az anyaországban. Véleményük a következőképpen alakul (10. táblázat):

10. táblázat: Magyarországra iratkozni szándékozók terve

Iskolai életútterv:		beiratkozna	a szülei fognak dönteni	nem iratkozna be	nem tudja	összesen
Magyarországra fog menni középiskolába	Szám	15	4	12	30	61
	Százalék	24,6%	6,6%	19,7%	49,2%	100,0%
Tervezte, hogy Magyarországra iratkozik, de végül nem így döntött	Szám	83	9	44	98	234
	Százalék	35,5%	3,8%	18,8%	41,9%	100,0%

Forrás: Továbbtanulás 2002

A Magyarországra iratkozók csoportjánál is nagy a határozatlanság (több mint a 40%-uk nem tudja, mit tegyen). Azoknak a száma, akik nem iratkoznának be itthon, leesett 20% alá. Akik már eldöntötték, hogy Magyarországon fognak tanulni (61 válaszadó), majdnem a fele azt nyilatkozta, hogy nem tudja beiratkozna-e a jugoszláv állami magyar elit gimnáziumba. Határozott propagandára van szükség, nyilvánosan meg kell hirdetni és a sajtóban többen foglalkozni az elit gimnáziumok jövőbeli programjával, rendeltetésével, kérdőmegoldásaival. 25%-uk viszont beiratkozna egy ilyen hazai gimnáziumba, tehát máris „visszafordítottuk” a külföldön tanulni szándékozók egy részét. Azok között, akik csak tervezték a Magyarországon tanulást, sokkal többen (35,5%) itthon maradnának egy elit magyar gimnázium kedvéért.

A pályaválasztást is jelentő adott középiskola kiválasztásánál a következő szempontok dominálnak a vajdasági tanulóknál, szülei véleménye szerint.

11. táblázat: Az iskolaválasztási szempontok rangsorolása (szülők válasza)

Iskolaválasztási szempontok:	Fontos (%)	Rangsor
Használható tudás	96,7	I.
Művelt tanárok	90,1	II.
Jó színvonalú iskola	85,9	III.
Jó tanár-diák kapcsolat	85,6	IV.-V.
Technikai feltételek	85,6	IV.-V.
Jó könyvek, segédanyagok	72,4	VI.
Közelség	51,7	VII.
Különrák	45,9	VIII.
Kollégium	25,1	IX.

Forrás: Továbbtanulás 2002

Elsősorban a használható, tehát gyakorlatias tudás a fontos. Valószínűleg a munkába állás lehetőségeit is taglalták a megkérdezettek. A második helyen a művelt tanárok a fontosak, majd a jó színvonalú, felszerelt iskola. Ettől a szemponttól már nem sokban tér el a jó tanár-diák viszony fontossága se. Ha a kiválasztott kilenc kritériumot csoportosítani próbálom, akkor az elemzések a következőket mutatják:

- a legfontosabb szempontok közé tartoznak a használható tudás, egy jó színvonalú, felszerelt iskolában (technikai feltételek és tankönyvek)
- másodsorban fontos a művelt és jó tanár
- harmadsorban fontosak az anyagi szempontok: utazás, kollégiumi ellátás.

Amikor a szülőket arról kérdeztük, milyen nyelven fog gyermeke tovább tanulni, nagyobb arányban, mint maguk a tanulók, az anyanyelvet választották, tehát magyarul Szerbiában. A szórványban élők egy része, persze, kénytelen a kétnyelvű iskolát választani.

12. táblázat: Az iskola kiválasztása tannyelv szerint

Gyermeke milyen nyelven fog továbbtanulni?	szám	Százalék
Magyar nyelven Szerbiában	424	87,1
Két nyelven	38	7,8
Magyar nyelven, Magyarországon	19	3,9
Szerb nyelven	5	1,0
Összes válasz	487	100,0

Forrás: Továbbtanulás 2002

2002 őszén a felmérés elsődleges céljai között volt az új magyar tehetséggondozó gimnáziumok megnyitásának a kérdése. A szülők szinte lelkesedve támogatták az önálló magyar állami középiskolák létrehozását a Vajdaságban, függetlenül attól, hogy saját gyermeke szándékozna-e oda beiratkozni vagy sem.

13. táblázat: Anyanyelvű iskola létrehozásának támogatottsága

Támogatná-e Ön egy új, önálló, államilag finanszírozott magyar (nem kétnyelvű) iskolák létrehozását?	Szám	Százalék
Támogatja	383	78,0
Nem tudja	74	15,1
Nem támogatja	34	6,9

Forrás: Továbbtanulás 2002

Felsőoktatás a Vajdaságban

A magyar nyelvű felsőoktatás eddigi gyakorlata

Áttekintve régióink felsőoktatási rendszerét, látható, hogy a Vajdaságban önálló, autonóm magyar oktatási rendszer nincs. Magyar nyelvű oktatás a szerbiai törvények értelmében nincs semmilyen alanyi jogon, mert a felsőoktatás csakis államnyelven, esetleg világnyelven (pl. angol) folyhat. Magyar nyelvű oktatás az Újvidéki Egyetemen belül van, amelyen belül intézményesített magyar felsőoktatás nem működik, csak annak részleges jegeit találjuk meg az Egyetem bizonyos karain (4 karán)¹, illetve a szabadkai főiskolákon². Az anyaországi kihelyezett tagozatok szabadkai és zentai főiskolái próbálkozásai még nem akkreditáltak Szerbia területén, és csak részben illeszkednek az itteni felsőoktatási rendszerhez. Ennek ellenére diplomáik honosítása elkezdődött.

Természetesen a vajdasági tudományos értelmiség a tudományos munka olyan európai szintjére vágyik, amely mindenkor bekapcsolja őket a nemzetközi akadémiai életbe. A jövő tudományos munkatársainak utánpótlását, a tehetséges fiatalok továbbképzését és a tudományos kutatómunkát minden egyetemi karon, illetve tanszéken követnünk kell.

Hosszabb távon a magyar ajkú hallgatók számának csökkenése aggasztó, hiszen 1966/67-ben a magyar főiskolai és egyetemi hallgatók száma 4364 volt, tehát több mint kétszerese a mai számuknak. A következő táblázat néhány iskolaév adatát közli:

¹ Tanítóképző, Építőmérnöki és Közgazdasági Kar Szabadkán, valamint Újvidéken a Bölcsészeti Kar Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén.

² Műszaki és Óvóképző Főiskola.

14. táblázat: A magyar főiskolások és egyetemisták száma együtt, az összes hallgató számához viszonyítva így alakult:

Évben:	1964	1984	1992	2000	2002
Magyar hallgatók % aránya az összes hallgatóhoz képest	4,8	10,3	6,7	7,01	6,60
A magyarság % aránya Vajdaság lakosságában	23,86	18,94	16,9	15 % (becslés)	14,28%

Forrás: Gábrity Molnár Irén összeállítása a Tartományi Oktatási Titkárság adatai alapján.

Megállapíthatjuk, hogy a vajdasági összlakossághoz viszonyítva a magyarok aránya fokozatosan csökken, de a magyar ajkú hallgatók száma sohasem volt kielégítő az összes vajdasági hallgató részarányában. A nyolcvanas években még meghaladtuk az egyetemisták 10%-át, de utána a háborús és krízises években drasztikusan lecsökkent a magyarok felsőoktatási részaránya. A politikai rendszerváltás reményében, 2000-ben fiataljaink érezhetően többen itthon maradtak a magyar felsőoktatási intézményekben, de a legfrissebb adatok továbbra sem kielégítőek. Ötéves statisztikai áttekintésben (15. és a 16. táblázat), külön a főiskolákon és az egyetemi karokon a helyzet a következő:

15. táblázat: Főiskolások száma 1997-2001 között a Vajdaságban⁷

Iskolaév	Összes hallgató	Magyar hallgatók	% arányuk
1997/1998	6.468	579	8,95
1998/1999	7.698	657	8,53
1999/2000	11.811	816	6,91
2000/2001	10.083	838	8,31
2001/2002	11.656	855	7,33

Forrás: A Tartományi Oktatási Titkárság adatai, Újvidék

A bombázás évében (1999) nem volt felvételi vizsga, a magyarok mégis kevés számban jelentkeztek a főiskolákra, mert nagy részük külföldre távozott.

16. táblázat: Az egyetemisták száma 1997-2001 között az Újvidéki Egyetemen

Iskolaév	Összes hallgató	Magyar hallgatók	% arányuk
1997/1998	26.672	1.703	6,38
1998/1999	28.515	1.875	6,58
1999/2000	32.293	2.032	6,29
2000/2001	34.338	1.965	5,72
2001/2002	35.257	2.078	5,87

Forrás: Tartományi Oktatási Titkárság, Újvidék

A megoldatlan anyanyelvű oktatás miatt a magyar hallgatók tanítási nyelv szerinti megoszlása az állami karokon és főiskolákon igen kedvezőtlen. Mindössze 1/3-uk tanul magyarul, vagy részben magyarul (főleg a szabadkai karokon) és a hallgatók 2/3-a csak szerb nyelven hallgatja az órákat. Lássuk a 2000/2001 évi adatokat⁷, ami szerint Vajdaságban 1814 hallgató tanult szerb nyelven, 563 részben magyarul és csak 426 teljesen magyarul. Az adatok ma sem sokat változtak. Megállapíthatom, hogy ha a vajdasági magyarok aránya körülbelül 14% az

⁷ Forrás: Tartományi Oktatásügyi Titkárság szakszolgálat, Újvidék, 2002

összes lakosságban, akkor igen kevés a számuk a hallgatók arányában (mindössze 6% körül van). A magyar nemzetiségű hallgatók közül pedig csak 32%-a tanul részben anyanyelvén.

A magyar hallgatók legnagyobb része az Újvidéki Egyetem karain vagy a vajdasági intézményekben tanul. Elenyésző részük iratkozik a Belgrádi Egyetem karaira, viszonylag elég sokan tanulnak az anyaországban. Az alábbi áttekintésben a vajdasági karokon és főiskolákon elemzem a hallgatók és a tanárok eloszlását. Vajdaság 9 főiskoláján és az Újvidéki Egyetem (1960-ban alapult állami intézmény) 13 karán (67 szakon). 2002-ben a hallgatók statusa csak kétféle lehet: államilag támogatott vagy önköltséges. Az önköltségesek tandíja változik karokként, attól függően, hogy ex-katedra előadásokat hallgat (olcsóbb), vagy pedig sok a laboratóriumi órája (drágább, mint például az orvosi).

A jelenleg tapasztalt aránytalanságok kimutathatók (2002/2003):

13 Karon összesen	Összes hallgató 35.424	Magyar hallgató 2.124	% arány 5,99	Tanárok száma 2.118	Magyar tanárok 164	Mindössze 5 karon van magyar tagozat
----------------------	------------------------------	-----------------------------	-----------------	---------------------------	--------------------------	---

Abszolút számban legtöbb magyar a Közgazdaságin tanul (636 magyar hallgató), majd a Műszaki Tudományok Karán (228) és a Bölcsészeten (239) van. A relatív számarányuk azonban ott van, ahol teljes a magyar nyelvű oktatás: a Tanítóképző Kar szabadkai kihelyezett tagozatán (24,59%), majd az Építőmérnöki Karon, szintén Szabadkán (21,69%).

A 9 főiskolán	Összes hallgatók száma 12.348	A magyar hallgatók száma 846	% aránya 6,85	Összes tanár- szám 251	Magyar tanár 43	3 főiskolán van magyar tagozat
------------------	-------------------------------------	------------------------------------	---------------------	------------------------------	-----------------------	--------------------------------------

Legtöbb magyar főiskolás a Műszaki Főiskolán tanul Szabadkán (444-en, vagyis az ottani főiskolásoknak a fele magyar anyanyelvű 50,63%, hiszen teljes a magyar nyelvű képzés!), majd az Óvóképzőben Szabadkán: 94 (a főiskolások 36,27%-a).

A Vajdaságban egyetemi karokon és főiskolákon munkaviszonyban levő magyarul beszélő tanárok és tanársegédek száma nem túl sok (207), hiszen a vajdasági lakosság összetétele alatt van: a főiskolákon a tanárok 17,13%-a magyar, az összes egyetemi tanárnak pedig csak 7,74%-a magyar. Most nem sorolom ide a nyugdíjas tanárainkat, akiket alkalmakként visszahívnak dolgozni a karokra. A tanárok életéveik szerint fiatalabbak a főiskolákon, korosabbak az egyetemi karokon. Vannak karok, ahol magyarul tudó tanársegédek bizony nemigen vannak, tehát hiányzik az utánpótlás.

A vajdasági magyar nyelvű felsőoktatásban részt vesznek az anyaországi főiskolák kihelyezett tagozatai is (17. táblázat), habár ilyen külföldi kihelyezett tagozatról az egyetemi törvény nem rendelkezik. Gyakorlatilag működnek már 1996/1997-óta, de nem igazán legálisan. Jogilag konzultációs központként kezelik őket.

* Vajdasági felsőoktatási fejlesztési program, II. rész. Stratégiai vázlat, a Határon Túli Oktatás Fejlesztéséért Programiroda, Budapest, 2002. A grafikonokat a vajdasági felsőoktatás stratégiai vázlataiban a HTOF munkatársai készítették.

17. táblázat: Magyarországi kihelyezett tagozatok

Konzultációs központok	Főiskolások száma	Magyarul tanul	2002/2003 iskolaév
Szent István Egyetem Kertészettudományi Kar – Budapest; Kertész-mérnöki Szak Határon Túli Levelező Tagozata – Zenta	166	100%	Konzultációk magyarul folynak 2002 végéig 70-en diplomáltak
Gábor Dénes Informatikai Főiskola – Budapest, Szabadka	162	100%	Konzultációk magyarul folynak 2003 közepéig 25-en diplomáltak

Forrás: Gábrity Molnár Irén összeállítása a Tartományi Oktatási Titkárság adatai alapján.

Szakok, szakmák szerinti megoszlás

Az értelmiségi réteg kialakulásakor az egyetemi szakok megválasztása azt idézi elő, hogy egyes szakon elegendő szakemberünk van, másoknál káderhiány lép fel. A vajdasági magyarok esetében például óvónő és tanító már van elég, de középiskolai és egyetemi tanár igen hiányzik. Túlteng a természettudományi érdeklődés, és hiány van a humán tudományok terén. Lássuk a magyar hallgatók, majd az oktatók szakok szerinti megoszlását:

18. táblázat: A magyar hallgatók megoszlása a vajdasági állami felsőoktatásban – szakmák szerint

Szakma (2000/2001)	Összes hallgató	Magyar hallgató	Összes hallgatói létszámhoz viszonyított százalékos arány
Összesen	44421	2803	6,31%
Mérnökök (műszaki)	10735	862	8,03%
Közgazdász, üzleti főiskola	10948	604	10,95%
Tanító, óvónő	2996	343	11,45%
Bölcsész	3619	254	7,02%
Természettudomány	3650	235	6,44%
Orvos	3090	164	5,31%
Mezőgazdasági	3637	146	4,01%
Jogász	4013	97	2,42%
Művészet	696	61	8,76%
Testnevelő	1037	37	3,57%

Forrás: Gábrity Molnár Irén összeállítása a Tartományi Oktatási Titkárság adatai alapján.

A fenti adatokból kiemelhető megállapítások:

- A legtöbb magyar hallgató a közgazdász-, mérnöki (műszaki) és pedagógiai képzésben vesz részt, amiben nyilván szerepet játszik a képzések földrajzi közelsége is (Szabadka és részben Újvidék).
- A pedagógusképzés területén is viszonylag nagy arányban vesznek részt a magyar nemzetiségűek (főleg a tanítóképzés esetében). Ez azonban mégsem jelenti azt, hogy a magyar nyelvű oktatók kérdése megoldott lenne, hiszen egyrészt ezek a hallgatók nem magyar nyelven tanulnak (tanárképzés a Természettudományi-Matematikai Karon csak elvétve magyar), másrészt pedig ez egyenlőtlenül oszlik el az óvodapedagógus és a középiskolai tanárképzés között. Míg az előbbinél kielégítő a pedagógusok száma, az utóbbinál egyes szakok esetében már súlyos tanárhiány tapasztalható.

- A jogászképzés területén, sőt az egyes bölcsészeti szakokon és a mezőgazdasági képzésben is a magyar hallgatók alulreprezentáltságával találkozunk.

A nemzetközi felsőoktatási tendenciáknak megfelelően és a Bolognai-deklaráció igényelt kellően kell elfogadni Szerbiában is, hiszen 2003 szeptemberében hivatalosan aláírtuk azt. Döntő lesz, hogy a vajdasági karok milyen rugalmasan tudnak alkalmazkodni a kezdeményezések megvalósításához. E szempont mellett a magyar felsőoktatás fejlesztési irányát és korlátait is megszabják a következő tényezők: az egyetem alapításának alakuló jogi háttere, hiszen az egyetemi reform, valamint az új felsőoktatási törvény meghozatala is folyamatban van; a délvideki magyarság demográfiai folyamatai, avagy a tanulók száma; a hallgatói bázis mennyiségi és minőségi jellemzői; a rendelkezésre álló tanári állomány összetétele. A szabadkai önkormányzat képviselő-testülete 2004 márciusában egyetemalapító döntést hozott, amely a magyar és a horvát kisebbségi felsőoktatást is megoldani szándékozik.

Összefoglaló

Ad1.) A vajdasági magyarok részvétele az oktatásban lemarad a többségi nemzethez viszonyítva. Ez a lemaradás a magyarság iskolázatlanságát és értelmiségének fogyatkozását okozza. A vajdasági magyarok részaránya az összes lakosságban 14%, ehhez viszonyítva a fiatalok saját korosztályukban, megfelelő iskolaszinten elmaradnak a többségi nemzet részaránya mögött. A magyar hallgatók részaránya már 6% alatt van. Ezek szerint a magyarok iskolaszintje csökken a többségi nemzetéhez képest, így munkába állási esélyei is csökkennek, hiszen ha a szakemberek és az értelmiségiek száma esik, a munkaerőpiac könnyörtelenül szelektálja őket. Feladatunk: mielőbb átlátni és megszervezni a magyar anyanyelvű, közoktatási hálózat minőséges és piaciigényeket kielégítő intézményeinek működését.

Ad2.) A magyar diákok iskolanyelv szerinti megoszlásával nem lehetünk elégedettek, mert ha már általános iskolai szinten kb. 20%-uk szerbül kezdi az iskolát, majd a felsőoktatásban már 60-70%-uk nem vizsgázhat anyanyelvén, akkor a magyarul képzett szakemberek száma kevés, sőt identitástudatukban (magyar nyelvi kultúra, történelmünk átfogó ismerte stb.) is ezeknek a fiataloknak kevesebb esélyük van magyar értelmiséginek maradni, és anyanyelven alkotni.

19. táblázat: Összegezve a magyarok száma különböző oktatási szinten, a 2000/2001. tanévben

Iskolatípus	Magyar tanulók száma	Magyar iskolában tanul	Szerb iskolában tanul	Szerb iskolában tanul %
Általános iskola	23.722	19.210	4.512	19%
Középiskola	9.113	6.183	2.929	32%
Főiskola	816	327 (részben magyarul)	489	60%
Egyetem	2.032	610 (részben magyarul)	1.422	70%

Forrás: Gábrity Molnár Irén összeállítása a Tartományi Oktatási Titkárság adatai alapján.

Feladat: magyar szellemiségű iskolaprogramok, szervezett foglalkozások mellett meggyőzni a szülőket és a diákokat arról, hogy minőséges és előnyösebb oktatást kapnak a magyar iskolákban.

Ad3.) A megválasztott középiskola már „kanalizálja” a fiatalokat vagy továbbtanulásra, kreatív munkára, vagy pedig végrehajtó, közepesen szakképzett munkákra. A magyar középiskolába járóknak csak 19,68%-a gimnazista, 39,46%-a négyéves szakközépiskolába jár, 39,25%-a hároméves szakmunkásképző iskolát látogatja, 0,67% kétéves szakközépiskolába jár, 0,92% a művészeti szakközépiskolát választotta. Feladat:

A.) A gimnáziumoknak és a minőséges szakközépiskoláknak az a feladata, hogy a magyarság elítéképítését segítse elő, valamint visszatartsa a tehetségek külföldre vándorlását már az elemi iskola után.

B.) Átlatni egy racionális és elasztikus vajdasági magyar középiskolai hálózatrendszert, amelyben a tömb-magyarság (8 önkormányzatban felosztva az önálló magyar tagozatokat) és a szórvány (Újvidék és Nagybecskerek egységes magyar középiskola-rendszerrel) is ki van elégítve.

Ad4.) Az empirikus adatokból kitűnik, hogy a fiatalok döntő többsége anyanyelvén szeretné folytatni tanulmányait, használható és gyakorlatias szakmában. Ehhez igazodnak azok az adatok, melyek szerint a magyarok a magyarul beindult szakokat (pedagógiai), ezenkívül pedig a műszaki szakokat és a közgazdasági képzést választják legszívesebben. Feladat:

a.) Piacorientált szakokat nyitni és a káderhiányt pótolni: hiányzik a magyarul tudó középiskolai tanár, orvos, bankszakember, menedzser, humán értelmiség (pszichológus, szociológus).

b.) Racionális kádertervezéssel és elasztikusan szakokat váltva az érdeklődés középpontjába tenni és fejleszteni a magyarul, vagy részben magyarul folyó oktatás munkáját: Újvidék-Szabadka-Zenta-Nagybecskerek négyszögben.

c.) A hazai tanári erőforrás együttműködésével és szükségképpen az anyaországi és más külföldi vendég-tanárokkal megoldani a minőséges felsőoktatási képzést.

Ad5.) A vajdasági tudományos értelmiség a tudományos munka olyan európai szintjére vágyik, amely mindenkor bekapcsolja őket a nemzetközi akadémiai életbe. Feladat: a vajdasági szülőnek és diáknak látnia kell a tervezhető iskolai életutat, amihez ki kell építeni egy átfogó és vertikálisan is összefüggő magyar közoktatási és felsőoktatási hálózatot (közös tanári kar, kollégiumok, könyvtárak stb.), akár a meglévő állami rendszeren belül, akár az új felsőoktatási törvényt bevárva, új egyetemet (multiethnikus) alapítva, vagy magyar tagozatokat nyitva.

Felhasznált irodalomjegyzék

1. Dr. Tóth Lajos: Magyar nyelvű oktatás a Vajdaságban 1944-től napjainkig, Életjel Könyvek Szabadka, Szabadegyetem és a Magyarságkutató Tudományos Társaság kiadása, 1994.
2. Anyanyelvű oktatásunk, Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, 1997 (szerkesztették Gábrity dr. Molnár Irén és Mirnics Zsuzsa)
3. Vajdasági útkereső, Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, 1998 (szerkesztette Gábrity dr. Molnár Irén és Mirnics Zsuzsa)
- a tartalomtól: Kutatások a jugoszláv társadalmi környezetről, a magyar kisebbség iskolázottsági szintjéről, pedagógushianyáról, nyelvhasználati jogokról, nyelvhasználatról, a szakmai feltételeiről a Vajdaságban
- a vajdasági iskolák, diáksegélyzők, kollégiumok címtára, tagozatok száma, igazgatói stb.
4. Anyanyelv "államnyelv", Tanulmányok a nemzetek és nemzetiségek nyelvének egyenrangú használatáról Vajdaságban, (szerkesztette dr. Rehák László), Forum, Újvidék, 1976.
5. Dr. Göncz Lajos: Kétnyelvűség pszichológiája, A magyar-szerbhorvát kétnyelvűség lélektani vizsgálata, Forum, Újvidék, 1985.
6. Dr. Tóth Lajos: Anyanyelvű oktató- és nevelőmunkánk színvonalának emeléséért (neveléstudomány), Ismeretterjesztő füzetek, Újvidék, 1999.
7. Mirnics Károly mgr.: Kisebbségi sors, Forum, Újvidék.
8. Dr. Rehák László: Kisebbségtől a nemzetiségig, (Tanulmányok a nyelvhasználatról is az öngazgatású Jugoszláviában) Forum, Újvidék, 1978.
9. Dr. Szeli István: Az erőző ellen (tanulmányok, esszék), Forum, Újvidék, 1986.

10. Hogyan tovább a háború után? A vajdasági magyar szellemi élet kör-, kor- és körképe 92/93, Jugoszláv Művelődési Szövetség, Magyar Szó kiadványa, Újvidék, 1993.
11. Létünk (társadalom, tudomány, kultúra) folyóirat, Forum, Újvidék. Számok: 1972/5; 1988/5; 1990/6; 1991/ 4-5; 1992/1; 1994/1-2;
12. Vajdasági marasztaló, Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, 2000, (szerkesztette Gábrity dr. Molnár Irén és Mimics Zsuzsa) - a tartalomból:
Címtár: oktatási intézmények, egyházi hivatalok, civil szervezetek és művelődési egyesületek.
13. Fészekhagyó vajdaságiak, Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, 2001, (szerkesztette Gábrity dr. Molnár Irén és Mimics Zsuzsa) - a tartalomból: A Vajdaságban és Magyarországon tanuló vajdasági magyar egyetemi hallgatók életkilátásai és migrációs szándékai; A vajdasági magyar áttelepülők sorsa az anyaországban.
14. A vajdasági magyar tudományról és civiltársadalmi szerveződéséről, dr. Szalma József, in: Magyar Tudomány a Vajdaságban – Tudományos műhelyeink és egyetemi oktatásunk – Szerk. dr. Ribár Béla, dr. Szalma József, Újvidék, 1999.
15. A reál- és a társadalomtudományok jugoszláviai magyar művelői, szerkesztette dr. Ribár Béla, dr. Mészáros-Szécsényi Katalin és dr. Szalma József. Kiadó: Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, Újvidék 2002.
16. A Szabadkai Pedagógiai Kar alapításának elaborátuma, Szabadka önkormányzata, 2002.
17. A magyar tannyelvű oktatás helyzete, kulcskérdései és távlatai a Vajdaságban, Kiadó Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, Újvidék, 2002.
18. Holnaplátók, Ifjúsági közérzetmérés, Kiadó: Magyarságkutató Tudományos Társaság, 5. könyvtársorozat, Szabadka, 2002. Lásd, Gábrity Molnár Irén tanulmányát: A fiatal értelmiségképzés lehetőségei.
19. Szövetségi Statisztikai Hivatal honlapja: www.szs.sr.gov.yu
20. Köztársasági Statisztikai Hivatal honlapja: www.statserb.sr.gov.yu
21. Köztársasági Oktatási Minisztérium honlapja: www.min.edu.yu
22. Tartományi Oktatási Titkárság honlapja: www.psok.org.yu
23. Vajdasági felsőoktatás fejlesztési program, I. rész, Az önálló magyar felsőoktatási intézmény igényét feltérképező tanulmányok gyűjteménye, Szabadka-Budapest, 2002.
24. Vajdasági felsőoktatási fejlesztési program, II. rész, Stratégiai vázlat, Határon Túli Oktatás Fejlesztéséért Programiroda, Budapest, 2002.
25. Vajdasági felsőoktatási fejlesztési program, III. rész, Magyarságkutató Tudományos Társaság (Szabadka) és a HTOF (Budapest) közös tanulmánya, Szabadka, 2003.
26. Térfoglaló, Ifjúsági szerep- és közösségvállalás, Kiadó: Magyarságkutató Tudományos Társaság, 6. könyvtársorozat, Szabadka, 2003.
27. Kisebbségi létjelenségek, Kiadó: Magyarságkutató Tudományos Társaság, 7. könyvtársorozat, Szabadka, 2003.

A VAJDASÁGI MAGYAR EGYETEMISTÁK MUNKAERŐPIACI MEGLÁTÁSAI¹

Bevezető

A Szerbiában 2000 októberében bekövetkezett politikai fordulatot jelentős társadalmi és gazdasági változások követték, melyek eredményeként a piacgazdaság elveinek alkalmazása mindinkább teret hódított. A most zajló gazdasági és társadalmi folyamatokra bizonyos kettősség jellemző, hiszen egyidejűleg van jelen a globalizáció és a regionalizáció, valamint a szabad verseny és az együttműködés is [1, 232. o.]. A bekövetkezett változások nagymértékben kihatnak a pályakezdő értelmiségiek munkaerőpiaci kilátásaira is.

A demokratikus folyamatok előrehaladásával és a piacgazdaságra való áttéréssel párhuzamosan megváltozott az ország munkaerőpiaci helyzete is. A gazdasági reform keretében 2001 decemberében Szerbiában új munkajogi törvényt hoztak, 2003 áprilisában a nyugdíjakat és a szociális ellátást szabályozó törvényt fogadták el, míg 2003 júliusában a foglalkoztatásra és a munkanélküliségre vonatkozó biztosítási törvényt alkották meg. Az új munkaerőpiaci szabályozás célja az volt, hogy a munkavállalók számára egységes munkajogi viszonyokat alakítsanak ki, a munkáltatói tulajdonviszonyoktól függetlenül. Az ország munkaerőpiac-politikáját a liberalizmus elveinek alkalmazása jellemzi, hiszen egyre kevesebb a státuszjellegű jog és mind nagyobb hangsúlyt kapnak az egyéni munkaszerződésekben megfogalmazott jogok. A munkaadók és a munkavállalók egyenlőtlen helyzetét az állam mind kevésbé igyekszik kiegyensúlyozni, a jogszabályok nem tartalmazzák a tripartizmus és a szociális dialógus elvét, sőt nagyobb jogokat biztosítanak a munkaadóknak, mint a munkavállalóknak [2].

A privatizációs folyamatok előrehaladása jelentősen felgyorsítja a munkaerő-racionalizálási folyamatokat. A tulajdonváltásban részt vett vállalatok szükségszerűen felszámolják a látens munkanélküliséget és a vállalatok falain belül eddig névlegesen foglalkoztatott egyének ezrei veszítik el munkahelyüket. Ez tovább növeli az így is jelentős munkanélküliséget, hiszen a Vajdaságban már 2000-ben 231 434 egyén keresett munkát. [3, 99.o.]

A munkanélküliség ilyen méretű jelenléte a munkakeresőket aktív szerepvállalásra készíti. Az adott helyzetben a munkanélkülieknek nagy erőfeszítéseket kell tenniük a kívánt állás elnyeréséhez. Elsősorban meg kell ismerniük a fejlett piacgazdaságokban már régóta alkalmazott és lassan nálunk is elfogadott munkaerő-toborzási és -kiválasztási módszereket valamint azt, hogy mik a munkaadók elvárásai a munkakeresőkkel szemben. Fontos tudatosítani, hogy a szaktudás mellett alapkövetelménynek tekintik az idegennyelvutudást, a számítógép-használatot és egyéb készségeket is elvárnak ma már a szerbiai munkaadók is az alkalmazottaiktól.

A XXI. században, a tudás századában, az egyes régiók fejlődése már nem csak a természeti erőforrások vagy a rendelkezésre álló tőke függvénye. A makrogazdaság és a vállalatok jövőjét is nagymértékben befolyásolja a megfelelő szaktudással és készségekkel rendelkező, innovatív, fejlődőképes munkaerő. A kor követelményeinek megfelelő humán erőforrás biztosítása a kisebbségben élő nemzetiségek hosszú távú megmaradásának biztosítója. Mindezt a vajdasági magyarság szempontjából döntő fontosságú a fiatal értelmiségiek munkaerőpiaci aktív

¹ Elhangzott 2003. november 15-én Újvidéken a II. Vajdasági Magyar Tudományos Diákköri Konferencia keretében

szerepvállalása és boldogulása. A magasan képzett fiatalok szülőföldi munkavállalására mind nagyobb szükség van, hiszen ez az egész vajdasági magyarság gazdasági, társadalmi és erkölcsi helyzetét befolyásolja és a közösség megmaradásának zálogát jelenti.

A pályakezdő értelmiségiek munkaerőpiaci boldogulását jelentősen meghatározza az is, hogy ők maguk milyennek tartják elhelyezkedési esélyeiket. Fontos megismerni, hogy a főiskolai és egyetemi hallgatók mennyire vannak tisztában a munkaerőpiac jelen helyzetével, a munkavállalók iránti elvárásokkal és mit hajlandók megtenni egy kedvező munkalehetőségért.

E munka célja felmérni a vajdasági magyar felsőoktatási hallgatók munkaerőpiaci megítélését.

Annak érdekében, hogy ezt megismerjük kérdőíves felmérésen alapuló kutatást végeztünk. A kutatás a következő témaköröket ölelte fel: a munkavállalás szerepe a hallgatók terveiben, mely szempontok alapján választanak meg a pályakezdő fiatalok a számukra vonzó munkahelyet, mit hajlandók megtenni egy kedvező munkalehetőségért, valamint elképzeléseik szerint mikor és hol fognak majd munkát kapni. A felmérésre 2003. április 15-e és május 5-e között került sor a vajdasági magyarok területeken. A reprezentatív minta 164 felsőoktatásban részt vevő hallgatót ölelt fel, akiket a rétegzett véletlen kiválasztás elvei alapján kértünk fel a válaszadásra. A kapott adatokat SPSS 10. for Windows számítógépes program segítségével dolgoztuk fel.

Az empirikus kutatás eredményeinek ismertetése

A felmérés által felölelt fiatalok a felsőoktatási rendszer különböző képzésein vesznek részt. Az első ábra a megkérdezett fiatalok részvételi arányát mutatja be a különböző képzési programokban

1. számú ábra: A válaszadók megoszlása a különböző képzési formák között

A megkérdezettek túlnyomó többsége egyetemi hallgató, de jelentős a főiskolai hallgatók száma is. A másoddiplomás, szakosító vagy magiszteri képzésben, illetve PhD-stúdiumokban azonban a válaszadóknak aránylag kis része vesz részt. A felmérésben részt vevő fiatalok eloszlása megfelel a vajdasági magyar hallgatók valós eloszlásának a különböző képzési programok között.

Ahhoz, hogy alaposabban megismerjük a pályakezdő értelmiségiek munkaerőpiaci megítélését, fontos

megtudnunk azt, hogy diplomálásuk után milyen jelentőséget tulajdonítanak az elhelyezkedésnek. A kutatás során a megkérdezetteket arra kértük, rangsorolják a továbbtanulás, az elhelyezkedés, a családalapítás és az önálló vállalkozás indításának fontosságát saját életükben. A következő ábra a válaszadók ez irányú értékeit illusztrálja.

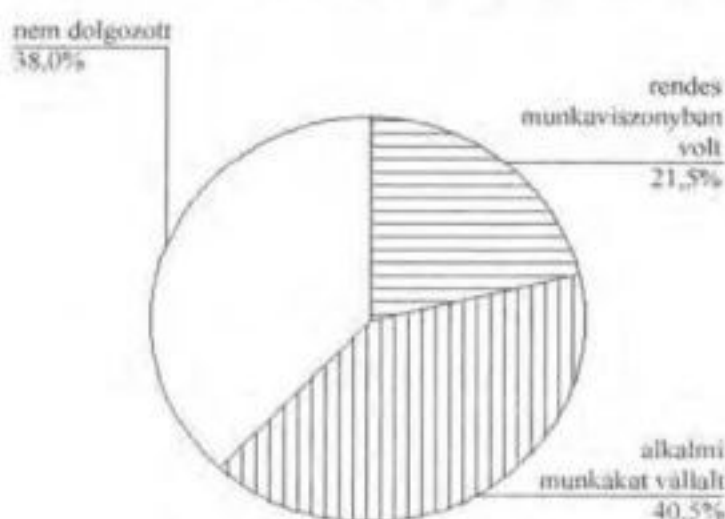
2. számú ábra: A megkérdezettek diplomálás utáni tervei

célok / prioritások	1.		2.		3.		4.	
	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%
elhelyezkedés	120	75,5	27	17,0	8	5,0	4	2,5
családalapítás	4	2,5	59	37,3	60	38,0	35	22,2
továbbtanulás	25	15,7	49	30,8	40	25,2	45	28,3
vállalkozás indítása	11	7,0	23	14,6	50	32,8	73	46,5

A felmérésben részt vett fiatalok túlnyomó többségének terveiben a munkavállalás az első helyen szerepel. A megkérdezettek második számú célja a családalapítás. A továbbtanulás a fiatalok fontossági rangsorában a harmadik helyet, míg az önálló vállalkozás indítása a negyedik helyet foglalja el. Megállapíthatjuk, hogy a főiskolai és egyetemi hallgatók a munkavállalást tekintik jelenlegi legfontosabb életcéljuknak.

A munkavállalásnak a hallgatók életében játszott tényleges jelentőségét megtudhatjuk abból is, hogy a tanulmányaik alatt vállaltak-e munkát. A megkérdezettek erre vonatkozó válaszait ismerteti a harmadik ábra.

3. számú ábra: A válaszadók eloszlása aszerint, hogy dolgoztak-e tanulmányaik alatt

Az ábra arra mutat rá, hogy a megkérdezett vajdasági magyar egyetemi és főiskolai hallgatók körében a munkavállalásnak igen nagy jelentősége van, hiszen a megkérdezetteknek több mint a fele már tanulmányaik alatt is dolgozott. Az alkalmi munkát vállalók nagy hányada mellett igen jelentős azoknak a fiataloknak a száma is, akik tanulmányaikkal egyidejűleg rendszeres munkaviszonyban voltak.

A főiskolai és egyetemi hallgatók munkaerőpiaci megítélésének fontos részét képezi az, hogy mely szempontok szerint választanák meg jövőendő munkahelyüket. A válaszadók a szakmai fejlődés, a karrierlehetőség, a megfelelő fizetés, a stabil munkahely, a munkahelyi önállóság és a kreativitás fontosságát határozták meg. Ezt mutatja be a következő táblázat.

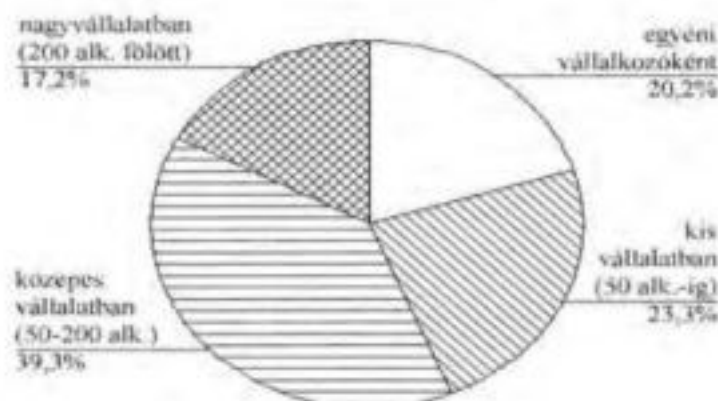
4. számú ábra: A munkahely kiválasztásának szempontjai

szempontok / fontosság	nagyon fontos		közepesen fontos		nem fontos		nem tudom	
	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%
szakmai fejlődés	134	82,2	29	17,8	0	0	0	0
biztos munkahely	128	78,5	30	18,4	5	3,1	0	0
megfelelő fizetés	125	76,7	38	23,3	0	0	0	0
kreativitás	104	63,8	46	28,2	9	5,5	4	2,5
önállóság	72	44,2	80	49,1	7	4,3	4	2,5
karrier-lehetőség	66	40,5	84	51,5	11	6,7	2	1,2

A kapott adatok azt támasztják alá, hogy a jövőendő munkahelyük kiválasztásakor a megkérdezettek nagyon fontosnak tartják a szakmai fejlődés lehetőségét, a munkahely biztonságát és a megfelelő fizetést. A munka kreativitása, a munkahelyi önállóság és a karrierlehetőség csak másodlagos szempontot képez a munkahelyről szóló döntés meghozatala során.

A gazdasági szerkezetváltás folyamata nagymértékben megváltoztatja a vajdasági vállalatok nagyságát. Várható, hogy az eddigi vállalatirányítások átalakulása során több közepes nagyságú cég jön létre, valamint nagyszámú kisvállalkozás alakul meg. Vizsgálat tárgyát képezte az is, hogy a vajdasági magyar fiatalok milyen típusú vállalatban szeretnének elhelyezkedni. A válaszadók eldönthették, hogy kis családi vállalkozásban, közepes vállalatban vagy nagyvállalatban, illetve önálló vállalkozóként dolgoznának-e szívesen. A kapott adatok a következők:

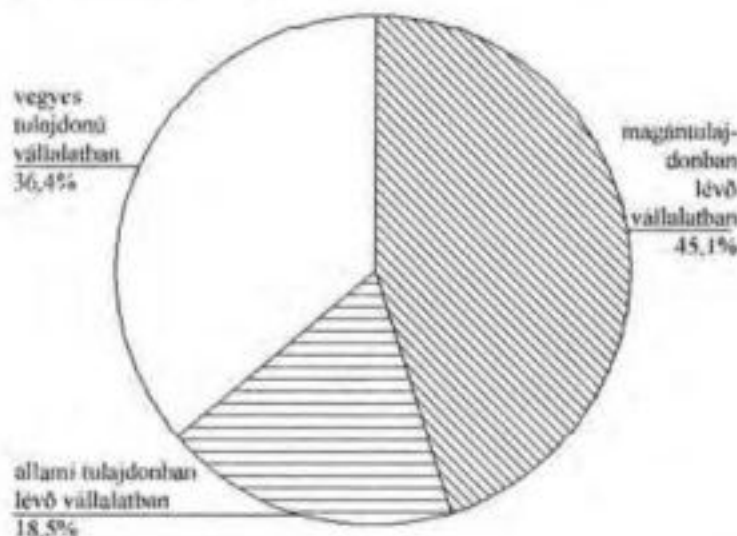
5. számú ábra: A válaszadók által preferált vállalatnagyságok

A válaszadók többsége közepes nagyságú, 50-200 alkalmazottat foglalkoztató vállalatban helyezkedne el. A többi megkérdezett megközelítőleg hasonló arányban dolgozna kis vállalatban és egyéni vállalkozóként. A fiatal magyar értelmiségi réteg számára legkevésbé vonzó a nagyvállalatok által kínált munkalehetőség.

A privatizációs folyamatok előrehaladtával jelentősen meg fognak változni a vajdasági vállalatok tulajdonviszonyai is. Az eddigi társadalmi tulajdonban levő cégek fokozatosan magántulajdonba kerülnek át. A felmérés kitért annak vizsgálatára is, hogy a megkérdezettek milyen tulajdonformát helyeznek előtérbe.

6. számú ábra: A válaszadók által preferált tulajdonforma

A megkérdezettek többsége, csaknem fele, magántulajdonban lévő vállalatban helyezkedne el. Jelentős azonban azoknak az aránya is, akik vegyes tulajdonformájú cégben dolgoznának. Az állami tulajdonban lévő munkaadókat a vajdasági magyar egyetemisták és főiskolások nem részesítik előnyben.

A felmérés kitért annak vizsgálatára is, hogy a megkérdezettek mit tennének meg egy számukra kedvező munkalehetőségért. A fiatalokat arra kértük: jelöljék meg, hogy hajlandóak volnának-e szakmai továbbképzésben részt venni, új készségeket és készségeket elsajátítani, új idegen nyelvet tanulni, mindennap utazni, napi 10-12 órát dolgozni, illetve a hétvégét is munkával tölteni. Az alábbi táblázat a kérdésekre adott válaszokat összegezi.

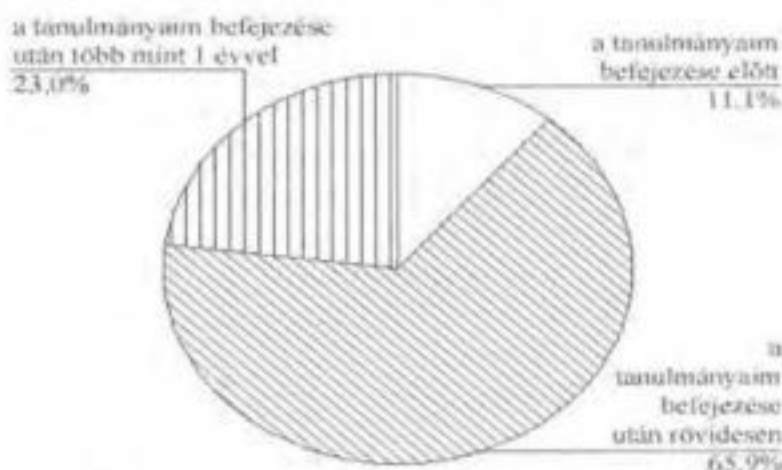
7. számú ábra: A válaszadók áldozatvállalási készsége egy kedvező munkalehetőség érdekében

Áldozatok:	Igen		Nem		Nem tudom	
	szám	%	szám	%	szám	%
szakmai továbbképzés	153	96,2	2	1,3	4	2,5
új készségek elsajátítása	149	93,7	2	1,3	8	5,0
új idegen nyelv tanulása	133	83,1	8	5,0	19	11,9
mindennapi utazás	69	43,7	40	25,3	49	31,0
napi 10-12 óra munka	61	38,4	43	27,0	55	34,6
hétvégén is dolgozni	16	10,0	96	60,0	48	30,0

A megkérdezett fiatalok nem kis erőfeszítést tennének egy számukra kedvező munkalehetőségért. Csaknem mindannyian készek arra, hogy szakmai továbbképzésen vegyenek részt és újabb készségeket és képességeket sajátítsanak el, illetve újabb idegen nyelvet tanuljanak. A válaszadóknak csaknem fele a mindennapi utazást és a napi 10-12 órás munkaidőt is vállalná. Azt azonban, hogy a szabadidejüket és a hétvégéket is munkával töltsék el, a vajdasági magyar felsőoktatási hallgatók túl nagy áldozatnak tartják, amit nem vállalnának még egy számukra kedvező munkahely érdekében sem.

A következő vizsgált témakör az volt, hogy a vajdasági magyar főiskolások és egyetemi hallgatók mit gondolnak, mikor fognak képzettségüknek megfelelő munkát találni. A megkérdezettek válaszait a 8. számú ábra ismerteti.

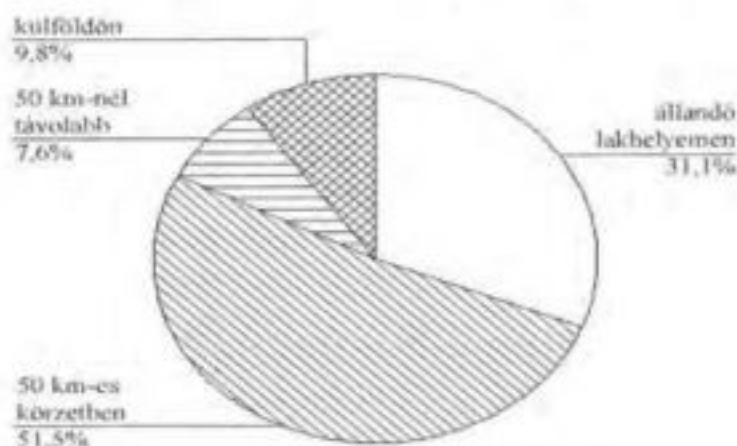
8. számú ábra: A megkérdezettek meglátása arról, hogy mikor fognak képzettségüknek megfelelő munkát találni

A megkérdezett vajdasági magyar egyetemisták optimisták a munkavállalással kapcsolatban. Többségük úgy vélekedik, hogy diplomálása után rövidesen képzettségének megfelelő munkalehetőséget fog találni. A válaszadóknak csaknem az egynegyede azonban óvatosabb, ők úgy gondolják, hogy az oklevél megszerzése után több mint egy évet kell majd várniuk a megfelelő munkalehetőségre. A megkérdezettek több mint egy tizede pedig úgy gondolja, hogy már diplomálása előtt megfelelő munkát fog találni.

A felmérés során megvizsgáltuk azt is, hogy mi a fiatalok elképzelése arról, hogy hol fognak majd dolgozni.

9. számú ábra: A megkérdezettek véleménye arról, hogy hol fognak majd munkát találni

A megkérdezetteknek több mint a fele úgy gondolja, hogy állandó lakhelyéhez közel, kb. 50 km-es körzetben fog dolgozni. A válaszadóknak csaknem egy harmada úgy vélekedik, hogy állandó lakhelyén talál majd munkát. Fontos felhívni a figyelmet arra a tényre, hogy a megkérdezettek csaknem 10 %-a diplomálása után külföldön számít elhelyezkedni. Ez a vajdasági magyar fiatal értelmiségi réteg jelentős migrációs hajlandóságára mutat rá.

Összegzés

A vajdasági magyar felsőoktatási hallgatókat reprezentáló minta válaszainak elemzése után megállapíthatjuk, hogy ezen értelmiségi fiatalok tisztában vannak a munkaerőpiac kihívásaival és készek aktív szerepet vállalni a munkakeresés folyamatában.

Az elhelyezkedés a diplomás szakemberek legfontosabb célkitűzése. A munka és a jövedelemszerzés számukra nagyon fontos. Ezt jól tükrözi az az adat is, miszerint többségük már felsőoktatási tanulmányai alatt is dolgozik. A munkahely kiválasztásánál a vizsgált társadalmi réteg tagjai az értelmiségi fiatalokra jellemző szempontok mellett a vajdasági gazdasági helyzet nehézségeit is figyelembe veszik, hiszen döntésük során a szakmai fejlődés mellett a munkahely stabilitása és a megfelelő fizetés is fontos szerepet játszik. A vajdasági magyarság értelmiségi utánpótlását biztosító fiatalok ismerik a privatizációs folyamatok következményeit és ezért többségük magántulajdonban levő, közepes nagyságú vállalatban dolgozna szívesen. Tisztában vannak a vajdasági munkaerőpiaci helyzet nehézségeivel is, ezért egy kedvező munkalehetőség elnyeréséért készek nagyobb áldozatokat is vállalni. Jól tudják, hogy a XXI. században az értelmiségi réteg érvényesülésének egyik legfontosabb feltétele a magas szintű, korszerű és alkalmazható szaktudás, ezért szinte mindannyian készek szakmai továbbképzésben részt venni, újabb készségeket és idegen nyelveket elsajátítani. A vajdasági magyar egyetemisták úgy vélik, hogyha a számukra kedvező munkahely keresésében, kiválasztásában és megtartásában aktív szerepet vállalnak, akkor diplomálásuk után rövid időn belül lakóhelyükhöz közel, megfelelő munkalehetőséget találnak.

Jelen kutatás nem terjedt ki a vajdasági magyar felsőoktatási hallgatók megítélésének realitására, sem okainak vizsgálatára. A munka nem elemezte azt sem, hogy a fiatal szakemberek elképzelései mennyire igazodnak a valós munkaerőpiaci helyzethez, illetve milyen mértékben alapulnak az ő szubjektív megítélésükön. Ennek felmérése egy következő kutatás tárgyát képezhetné. E jelenlegi és egy esetleges jövőbeni kutatás eredményei alapul szolgálhatnak a vajdasági magyar értelmiségi réteg szülőföldi munkavállalását elősegítő stratégia kidolgozásához.

Felhasznált irodalom

1. Gábrity Molnár Irén: A munkaerőpiac általános tendenciái Szerbiában, megjelent a Kisebbségi lét és érvényesülés című kiadványban, Kisebbségkutatási Könyvek, Lucidus Kiadó, Budapest, 2003.
2. Dr. Végh Enikő „A foglalkoztatottak jogi helyzete és a szociális dialógus” című előadása, mely a II. Vajdasági Szabadegyetem keretében 2003. július 12-én hangzott el Kishegyesen.
3. Jugoszlávia Statisztikai Évkönyve 2001., Szövetségi Statisztikai Intézet, Belgrád, 2001.

MAGYAR KULTURÁLIS SZERVEZETEK ZENTAI NYILATKOZATA

A Kárpát-medencei magyar kulturális szervezetek vezetőinek a magyar kultúra napján, 2004. január 22-ei, Zentán megtartott üléséről.

I. Kulturális értékeink a világ bármely részén élő magyarság közös kincse; évezredes örökségünk, amely történelmünk sajátos tükré, jelenünk éltető eleme, jövőnk garanciája. Olyan örökség és olyan kincs, amelyet a nemzet egésze hozott létre, éltet ma és táplálkozik belőle a jövőben is.

Olyan örökség és olyan kincs, amely bár nem nélkülözheti a mindenkor anyaországi és kisebbségi magyar politikai érdekvédelmi szervezetek, pártok támogató hozzáállását, ugyanakkor soha nem lehet ezen intézményrendszer politikai eszköze.

II. 1. Kérjük az anyaországi politikai döntéshozókat arra, hogy az egyetemes nemzet kulturális értékeit és kultúrateremtő tevékenységét mindenkor tekintsék a napi (párt)politikai érdekek feletti ügynek.

2. Kérjük Magyarországon jelenlegi kormányát: a tervezett 120 milliárd forintos költségvetési takarékosági intézkedések során hagyják érintetlenül a határon túli magyarság támogatására korábban meghatározott anyagi forrásokat.

III. Kérjük a határon túli magyarság érdekvédelmi szervezeteit, pártjait: tegyenek meg mindent annak érdekében, hogy az adott többségi állam saját magyar kisebbségének kulturális tevékenységét állampolgári jogon, arányosan támogassa, mi több: e pártok soha ne tévesszék szem elől, tevékenységük prioritásai között tartsák számon a kisebbségi létben élő magyar kulturális társadalmi szervezetek ügyeinek felvállalását.

IV. Az elmúlt másfél évtized alatt a Kárpát-medencei magyarság – hosszú, kényszerű szünet után – a politikai határok átjárhatósága révén részese lehetett a nemzet kulturális egysége megélésének. Ennek a folyamatnak számos olyan eredménye lett, amely új távlatokat adott a Kárpát-medencei magyarok kulturális egyesülésének. Ezt a folyamatot most veszélyeztetve látjuk. Az Európai Unió tagjává válás Magyarország, Szlovákia, Szlovénia, valamint a sajátos státuszú Románia és Horvátország magyarsága számára soha nem látott távlatokat nyit az együttműködésben. Ugyanakkor mély aggodalommal tekintünk az ukrainai Kárpátalja és a Vajdaság magyarságára, akik ismét szembe kell találják magukat a vízumkényszer ismételt életbelépte miatt a kapcsolat-tartás nehézségeivel.

Ez a kényszerű megosztottság arra késztet bennünket, hogy felhívjuk minden jóakaratú magyar politikai, társadalmi szervezet figyelmét arra: fordítsanak (anyagi, erkölcsi) figyelmet e két régió magyarságának fokozottabb, ha kell, a pozitív diszkrimináció elvein alapuló támogatására.

Legyen ez az egyik alapvető szempontja az általunk olyannyira hiányolt, ám sürgősen elkészítendő kulturális nemzetstratégiának, amely mindamellett tovább erősíti a határon túli magyarság mindenkor jogbiztonságának, gazdasági magára találásának, anyanyelvi oktatása intézményrendszerének kiépítésére tett eddigi intézkedéseit.

V. Úgy látjuk, hogy

1. a határon túli magyarság kulturális tevékenységét, az ezzel foglalkozó civil szervezetek munkáját tovább kell erősíteni, támogatni. Ezzel nagymértékben hozzájárulunk a kisebbségi létben élő

magyarság életminőségének emeléséhez, szülőföldjén maradásához, emberi méltósága megőrzéséhez, erősítéséhez.

2. Határozott intézkedéseket kell hozni annak érdekében, hogy a határon túli magyarság kulturális civil szervezeteinek jelenlegi és jövőbeni vezetői szakmai továbbképzésben részesüljenek. Ez segítene abban, hogy a civil szervezetek tartalmi, anyagi hátterét a mai követelményeknek megfelelően egyre szakszerűbbé, a végzett munkát egyre hatékonyabbá tehessük.

3. Különös figyelmet kell szentelni a jövőben a magyarság szóróvnyterületein élők igényeire. E téren nem tehetünk engedményeket: nem mondhatunk le egyetlen olyan emberről, családról sem a Kárpát-medencében, aki magyarnak vallja magát.

VI. Elhatároztuk, hogy a jövőben mi magunk is fokozottabban figyelünk egymás munkájára, és összehangoltabban foglalkozunk olyan kulturális kérdésekkel, jelenségekkel, amelyek a nemzet egészét érintik.

Találkozásainkat rendszeressé tesszük.

Úgy látjuk: a sok gond, baj és megosztottság közepette sem rejthetjük véka alá reménységünket: fiatalságunk, szervezeteink várják az előrejutás lehetőségét.

Következő találkozásunkat Révkomáromban tartjuk március 7-én, amelyre a szervezők meghívják a csehországi magyarok szervezetét is.

Az értekezleten az alábbi szervezetek és intézmények képviseltették magukat:

- Határon Túli Magyarok Főosztálya Budapest,
- Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Budapest,
- Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága Budapest

- CSEMADOK Magyar Társadalmi Egyesület Pozsony,
- Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület Kolozsvár,
- Horvátországi Magyarok Demokratikus Közössége Eszék,
- Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet Lendva,
- Gróf Széchenyi István Stratégiakutató Intézet Ada,
- Vajdasági Magyar Művelődési Szövetség Szabadka

VAJDA GÁBOR:

DÉLVIDÉKI MAGYAR VALÓSÁGISMERET (1957-1973)

Kötelező dogma – vállalt eszmény

A lojalításban vakbuzgó nemzedéktársai, majd az „áprilisi hidasok” egyes szövivői, végül pedig a Symposion-nemzedék tagjai által megalázott Herceg János, amellelt, hogy az Újvidéki rádió gyéren hallgatott irodalmi műsoraiban a jugoszláv szocializmust volt kénytelen dicsőíteni, a hatvanas évek közepétől, ahogyan enyhülni kezdett az államnemzeti elnyomás, egyedül látott hozzá annak a programnak a megvalósításához, amelyhez egy évtizeddel korábban a Hid élén nem kaphatott szabad kezét. Olyan szociográfiai riportok írásába fogott, amelyek előképeivel korábban inkább csak az észéki Magyar Képes Újságban közölt **Leányvári levelek** c. cikksorozatában találkozhattunk. Az alig néhány gépelt oldalnyi terjedelemben emberi sorsokat megjelenítő szövegek **Egy meg egy** címen 1968-ban kötetformát kaptak.

Érdekes megfigyelni e portrék kialakulását az ötvenes évektől a Magyar Szóban, a 7 Napban és a Dolgozóknak publikált tárcanovellákban. A **Somfa a völgyben** (7N, 1957. XI. 29.) még olyannyira aggályosan szocrealista szellemben íródott, hogy a férfi szereplő a „vörös” melléknévet viseli, ám nem csupán a testi tulajdonsága miatt, hanem azért is, hogy már az első sorok átfutása után megfelelő képzetársítás alakulhasson ki az ideológiai ügyelesek tudatában. A kezdeti látszat dacára az író a magát, az erkölcsi közönnyelét mondja: a férfi jóvá teheti hajdani hibáját. Feleségül veszi a valamikor megesett magányos asszonyt, pedig legénykorában egy lányt annak törvénytelen gyermeke miatt hagyott el. Igaz, az asszony a fia sírját keresi, aki az elvtársak oldalán esett el.

Herceg úgy védi az iparosok becsületét, ahogyan a sajátjához ragaszkodik. A **Kék antilop fehér varrással** (7N, 1958. V. 1.) c. novellában ez úgy fejeződik ki, hogy a susztersegéd lebeszéli a túl előkelő cipő megvásárlásáról a telepes szerb fiatalembert, aki az emlékei bűvkörében vásárolna. Emellett a nazarénusok vallásfelekezetről is van jó szava az írónak (**Tábori mise**. D, 1959. I. 17.). Egy mészáros

meséli, hogy a háborúban azért nem lőtt emberre, mert annak a szektásnak a hatása alatt volt, aki – hiába fenyegették agyonlövésse – nem volt hajlandó fölesküdni Horthy fegyvereire. Hogy Hercegből nem az elfogultság beszél, hanem a méltányosság, arra az a bizonyíték, hogy az iparosai között gyöngye jellemű is akad. Az **Ábránd és valóság** (MSZ, 1959. VII. 26.) börtönviselt szatócsa szerelmes az asszonysegédjébe, aki már a harmadik vőlegényénél, egy rendőrtiszténél tart. Az érzéketlen, unalmas boltos a múltjába feledkezve újraéli fiatalágát. A falu és a községháza nyomására kénytelen elbocsátani a lányt.

De – férfiak helyett – egyéniségként fölmagasló asszonyszereplője is van Hercegnek. Az anekdotikus-szatirikus történet (**Hetyke kakas**. MSZ, 1960. I. 31.) – igen sokat mondón – Róza néni a magyar férfiak helyett, s a tetejében értük cselekszik. Az öreg Bábinak, a kofának a segélyt harcolja ki. Férjét, a susztert, a partizánok fogságából szabadította ki. Azt ugyanis a szomszédja egy kakas miatt besűgta. Az asszony határozott föllépése megszelídítette a partizánokat, miközben a férj hajlongott.

Az író kényszerű megalkuvása egyik mélypontját jelzi a **Kaland** c. tárcanovella (D, 1966. VIII. 15.), amely nem véletlenül maradt ki két évvel később a könyvből. Az események középpontjában egy kommunista mintacs család lánya áll, akit megszöktet Dzseki, az úgazdagsarj. Az apa utánamegy a lánynak és haza viszi. Az író érezhetően eszményíti ennek a családnak az életformáját.

Az Utasi Csaba által szerkesztett **Egy meg egy** c. kötet fűszövegében azt olvashatjuk, hogy a riportalanyai vallomásába „nem szól bele az író, nem érvényesíti a maga álláspontját, aminek következtében olyannyira hús-vér emberek állnak elénk ezekben az arcképekben, hogy szinte fizikai valóságukban is érezzük őket”. Ma ezt annyiban módosíthatjuk, hogy Herceg nem közvetlenül fejezi ki a véleményét, hanem áttételesen, hiszen nem mindegy, mit és milyen

nyomatékkal hozott felszínre az interjúalanyaival folytatott beszélgetéseiből.

Olyan riportalanyokat keres az író, akik megalapozzák, konkretizálják az ő – korábbi évtizedek során formálódott – valóságképét. Magyar embereket mutat be, szerencsétlen sorsúakat, megalázottakat, de olyanokat is, akik a nagy nehézségek dacára is vitték valamire az életben, s nem elégedetlenek. Ott vannak közöttük az életben mindig alul maradó derekasak, s helyet kapnak a hatalmi harcban jól helyezkedők is. Az író látásmódja szerencsére nem sematikus. Vagyis viszonylagossá válik nála az osztályöntudatos munkásnak és az önző kispolgárnak a fogalma. Mi több átfedések, értékcserek is vannak a korábban általa is olykor határozottan egymással szembeállított két kategória között. A hatalom által dicsőítetett munkásosztályban a kispolgári elemeket láttatja, a kispolgárok által viszont azokat a tulajdonságokat domborítja ki, amelyek nélkülözhetetlenek ahhoz, hogy a szocializmus fejlődőképes legyen.

Herceg riportalanyai kimondják, hogy a jugoszláv társadalom önmagát éli föl, amikor – a dolgozóinak nagy érdemeire hivatkozva – kölcsönök és egyéb juttatások formájában fogyasztói prédává teszi a megtermelt javakat, mellékvágányra irányítva a megszedült ifjúságot. S néhányan azzal is tisztában vannak – jóllehet ezt nem mondják ki nyíltan –, hogy a kommunista hatalom általánosan kerékkötője a haladásnak. Az író előítéletek hangoztatása helyett az azonosuló készségének adja át magát, s a találékony, vállalkozó kedvű, sikeres emberekre is fölfigyel. Annál is inkább, mert mindig vonzódott azokhoz, akik, ha szerény keretek között is, de meg tudták teremteni a saját élet-egyensúlyukat.

Nagy hangsúly esik azonban azokra, akik csupán nagy belenyugvással, önámítással mondhatják magukat elégedetteknek a rossz politika által többnyire meghatározott életküzdelemben. Szorgalmas és értelmes magyar nőkről, férfiakról van szó, akiknek a sorsát alapvetően határozták meg a határváltozások, a tőlük idegen ideológia elvárásai. Herceg egyszerű embereinek nagy a tűrőképességük, s ezért tudták a rossz körülmények között is megállni a helyüket. Túl lehet élni a család egységének határ- és rezsimváltozás általi megsemmisítését, s azt is, hogy az ember egy életen át nem a képessége szerint érvényesül, s nem is a munkája értékének megfelelően jutalmaztatik. Egy kritikus egyetemista, a tanult esztétizmus akkori

elkötelezettje (Vajda Gábor) Herceg könyvét ismertetve, Móricz egyik ismert regényére hivatkozva, megannyi Joó Györgyről beszélt megrovóan (KI, 1968. XII. 28.), holott ha nem az uralkodó előítélet szerint olvasta volna Herceg kiváló portrészorozatát, akkor írónknak a nemzetiségi önismeret terén tett fontos előrelépését dicsérhette volna meg. Így az új baloldal szeművege sem engedte kidomborítani a könyv értékeit. Az **Egy meg egy** újdonságát természetesen azok sem jelezték érdemben, akiknek kulcsszerepük volt a vajdasági magyar kultúra irányításában.

Pedig lett volna mit hasznosítani Herceg portréiból! Különösen, ha a marxizmus klasszikusainak politikusi értelmezése nem zárta volna ki az elmélyült humanizmust. Pl. azt lett volna érdemes tovább kutatni: vajon mennyire jellemző annak a magyar forradalmárnak az esete, aki annak dacára, hogy közéleti munkás lett, nem fordított hátat a fizikai munkának. Sőt a kötelező szerénységet sem tagadta meg, minthogy föltaláló léteire sem adta vagyonszerzésre a fejét. Arra nem gondolt, hogy az általa hozott áldozatok alapján esetleg manipulálnak is lehetne tartani az ilyen naiv kijelentése alapján: „Nekünk az az elégtétel marad, hogy nem éltünk hiába.” (**Szinem a vörös**) Hogy mennyiben őszinte, illetve mazochista (kisebrendűségi érzésből fakadó) e szerénység, arra már a portré alkotója nem utal. Kár, mert ő mondhatott volna erről legelőbbet.

Herceg természetesen óvatos. Ez abból is látszik, hogy a húsz riportjában (amelyekben háromszor ismétlődik a szereplő) három ízben szerepeltet zsidó származásút, egyben pedig cigányt. S különösen a zsidó Kardos által fogalmaztat meg kényes igazságokat az időszerű társadalmi problémákról. A múltbeli zsidósérelmek föllevenítése, amellyel, hogy az írónak ez is lelkiismereti kérdése, a magyarok viszályosságainak érintését is megalapozza erkölcsileg.

Herceg a könyvének utolsó írásában eljut addig, hogy az arcképei valóságképét – az egymásnak válaszoló szereplők által – szembefordítja egymással. A nyugalmát hasztalanul kereső, idősödő falusi, ostoba pártember nem titkolja egy sikeres iparos iránti irigységét – aminek a sértettet és a sértőt is leleplező, emberi gyalogságában megmutató válasz lesz a következménye. Ha itt a „kispolgáré” az utolsó szó, akkor a másik, a három részes „vitában” az ultrabalosságáról a konformista társadalomban a felesége támogatásával lemondott öreg forradalmár zárja az eszmecserét. Herceg sorsát ismerve akár önvallomásnak

is tekinthetjük riportalanya önidézését: „Én elvtársak, dialektikát tanultam, de hogy az idők változását is dialektikusan kell nézni, arra a feleségem tanított meg. Ültünk a lámpa alatt, próbáltam neki az Anti-Dühringből felelni, próbáltam védekezni, hogy én nem vagyok osztályáruló, aztán kiabálni kezdtem, a hétszentségit, hát hiába volt az én életem? De a feleségem oly nyugodt maradt, mint a kő, vagy mint a kenyér az asztalon...”. (Az idő útja)

Herceg, persze, nem érzékeltetheti nyíltan, hogy iszonyodik azoktól a dogmáktól, amelyek a hajdani forradalmár részéről az írónak korábban – válaszcikként – már vallomást tett öreg „reakciós” felé sújtanak dühösen. Akkor is viszolyog a szólamoktól, ha nem pusztán politikai óvatosságból nem lelkesedhet a falusi környezetét minden tekintetben fitymáló fölényes polgárért, aki a maga összetett frusztráltságában azért fontos igazságot mond ki a vidék munkakultúrájának színvonalcsúszásáról. Az elvtárs „föllebbezése” utóbb aligha vonhatja kétségbe pl. az ilyen – munkaerőhiányra vonatkozó – kijelentések hitelességét: „Mert városban még csak, csak. Itt vannak ezek a déli emberek, csapatostól jönnek, mint télen a farkasok. De hát ezekre nem lehet egy konyhakertet vagy lugasszőlőt rábizni, hogy azzal babráljanak.” Vagy a jól fizetett szakmáját a funkcionáriusi irodamunkáért, korai nyugállományért elhagyó volt forradalmár túlzó nemzedéki önkritikájára így reagál: „Ha én olyan kommunista volnék, mint ez a tisztelt elvtárs, akkor nem mondanám ki olyan könnyelműen azt, hogy vén trotykos. Mert kérem tisztelettel, pont a kommunistáknak lenne az a dolguk, hogy humánusan kezeljék ezt a kérdést. (...) És hogy mit jelent nemzetgazdasági szempontból ez a sok fiatal nyugdíjas, arról tudnék egyet-mást mondani, pedig bevallom, a marxista közgazdaságtant nem ismerem.” (Nem vagyok hős) Az a „reakciós kispolgár” beszél így, akinek a sorsa már az apjái által megpecsételődött, minthogy az bírósági tisztviselőként az első háború után nem tette le az esküt a jugoszláv hatóság előtt...

Hogy az író a vörös és a fehér kispolgárok vitájában kihez áll közelebb, azt abban a helyzetleírásban beszéli el, amelyet egy önértékelésében sértett régi forradalmárról ad, akit újra megaláz a rendszer, mivel mint statisztát erőltetik bele a nyilvánvaló kimenetelű választási procedúrába. Ennél mélyebb szinten hiányolja a szocialista eszménnyel takarózó társadalom humánusát egy megesett s félelmében a

gyermekét a Dunába vető lányról szóló történetében. Az emberek érzéketlensége és a rosszindulata az egész életét tönkre teszi az árvának. „Mert olyan férfival én azóta se találkoztam, akinek megmondhattam volna minden titkomat” – vallja az **Árva gyöngyvirág** szerencsétlenje, s ezzel súlyosabb bírálatot mond a szocializmusról, mint aki fogalmakkal dobálózik.

A „hideg napok”

Herceg János azok közé tartozott, akik a legtöbbet tudták arról, hogy egyrészt mit tettek a magyarok 1942-ben a Tisza- és Duna-parton, másrészt, hogy a „főlszabadulás” első napjaiban mekkora volt a visszavágás, amelyet azonban egy újdonsült jugoszláv hazafinak illető tökéletesen elfelejtene. Nem pusztán azért, mert a pontosan emlékezőnek akadályozták volna a társadalmi haladását, sőt börtönbüntetés is sújtotta volna, hanem a háborítatlan élet vágyából s ezzel együtt öntudatlan keresztény kötelezettségből következően is. Volt, ami volt, ezután csak előre érdemes nézni, s a múltból csak azt ajánlatos fölidézni, ami gyógyítja és feledtet a sebeket. Eszerint a jelen és a valószínű jövő – bármennyire is különbözzék attól, amit a jóhiszemű, sőt naív kommunisták annak idején elképzelték – fontosabb, mint az elhallgatás vagy akár a kegyeletes hazugság enyhe büntudata. Mert mindenekelőtt a békéről van szó, arról, hogy a hihetetlennek tűnő iszonyatos tettek ne ismétlődjenek meg. Ezekhez mérten ugyanis a tisztességes másodrendűség, a szolgaság, a megalázottság, amelyet azért időnként szövé lehet tenni, összehasonlíthatatlanul jobb. Vagy legalábbis kevésbé rossz. A viszonylagos nyugalom az időnkénti, vagy akár a gyakori mellébeszélést is megéri.

Más szóval Herceg János, ha ellentétes érzelmi és sajátos erkölcsi alapon is, belátással igyekezett magáévá tenni azt a hivatalos jugoszláv álláspontot, mely szerint a háború végén a magyar fasiszták a népiélet eredményeként elnyerték méltó büntetésüket, s hogy aki ebben kételkedik, az tagadja a jugoszláv politika helyességét, s ezért: ellenség. Éppen emiatt kellemetlenül érinti a Cseres Tibor regénye alapján készített **Hideg napok** c. film, mondván, hogy „volt és van büntudat bennem”. Majd tovább: „Az én tudatomhoz hát ne közvetítse irodalmi élmény vagy absztrakt látvány ezt a tömegmészárlást...” (7 N, 1967. IX. 22.). Akkor még írónk nem tudta, hogy Jugoszlávia

befogadja-e a fölkinált filmet. Azt hitte, azzal a kifogással utasítják el, hogy „mi is visszaadtuk a kölcsönt, most már felejtjük el.”

Mindenesetre Utasi Csaba az Új Symposionban (1966. 18. sz.) tiltakozik Stevan Babić-Lanji (Lányi István) Telegramban közölt cikke kapcsán, cáfolva, hogy Kovács András filmje a nemzeti bűnösség beismerése, holott a rendező az emberből olykor kiugrasztható vadállatról nyilatkozott a NIN-ben. A Telegram – fájjalja, Utasi – nem fűzött kommentárt a méregcsöppekhez.

Számunkra ezzel kapcsolatban az a fontos, hogy Herceg, az egyik leglelkismeretesebb jugoszláviai magyar író, képtelen vagy nem is akarja megérteni: a tartósabb békének mind az áldozatok hozzátartozói, mind pedig a gyilkosok szempontjából alapvetően fontos a halottak – tágabb értelemben vett – tisztességes eltemetése. Vagyis az igazi megnyugvás valamint a reális és hasznosítható emberismeret szempontjából egyaránt minél pontosabban kell ismerni az egyéni és csoportos bűnök formáját, mértékét ahhoz, hogy a kollektív bűnnek még az árnyéka se terheljen senkit azok közül, akiket azzal vert meg a sors, hogy egy sorozatosan háborúkat és forradalmakat veszített nemzet tagjai legyenek. S azért is, hogy a győztes nemzet tudatában ne alakulhasson ki a végső soron önmegsemmisítő mítosza a felsőbbrendűségnek, a történelmi eleve elrendeltségnek. Mert ha az átnevelés tudatmosása, miként a Jugoszláviában rekedt magyarság példája tanúsítja, megdöbbenő mértékben sikeresnek bizonyul, vagyis, ha a nemzetiség többsége nem jugoszláv tudatúvá is, de legalább képlékeny kozmopolitává válik, az erőszakosan asszimilálót az időközben féktelenné duzzadt hatalomvágya, vélt nagy-nemzeti voltának fölfuvalkodottsága taszítja a pusztulás felé.

Mi mást tehet Herceg János, minthogy felelős írástudóként a saját nemzetiségének ad fölvilágosításokat. A kisebbségeket kíméletlenül elnyomó magyar urak mítoszával ellentétben elmondja pl., hogy a németek 1848-ban és a Bach-korban önként asszimilálódtak. Ennek megfelelően szeretné tudatosítani a jugoszláviai magyar ifjúságban a történelmi igazságot, — aminek ismerete nagyon fontos a kisebbségi érzés leküzdéséhez és az asszimiláció leállításához. A flamandok is másodrangú polgár voltak ellen küzdenek nyelvi követeléseikben – sugallja Herceg a sorstársainak, az adott lehetőségek között a lelkiismerete szerint is a maximumot nyújtva (7N, 1969. IV. 10.).

Bátorság ez Herceg részéről, ha meggondoljuk, hogy miután Burány Nándor **Összeroppanás** c. dokumentumregénye (1968) által még egy helyen megtört a jugoszláviai magyar kultúra jege, Olajos Mihály, aki tanúja volt a partizánvérbosszú eseményeinek, fiktív levelet írva a regény főhősehez, az ártatlan magyarok kivégzésének csak az előzményeiről beszél: nemzettársai bűneiről, a szerbség fölötti genocídium idején való hallgatásáról, majd pedig a kommunisták átmeneti passzivitásáról. S arról, hogy bosszút állni csupán Draža emberei akartak (MSZ, 1969. XII. 21.). Olajos két hét múlva már kevésbé hivatalos hangnemben cikkezik. Vitatkozik ugyan Kocsis Mihály pesszimizmusával, de elismeri a magyarok elleni atrocitásokat. Azt is elárulja, hogy a helyi magyar kommunistákat átmenetileg eltávolították, mert úgy látszott, hogy a magyarok is a németek sorsára jutnak. Olajosból ekkor már érezhetően a korábbi kényszerű hallgatása miatti bűnbánat beszél.

A reális történelemképért

Éppen ezért huszárvágásnak kell tekintenünk Bori Imrének a belgrádi föllépését, amikor a jugoszláviai magyar irodalom forradalmi hagyományairól tartva előadást, valójában történelmi leckét tart a fővárosi kollégáinak. Elmondja nekik a többi között, hogy „...Vajdaság területén az első kommunista újság magyar nyelven jelent meg 1920. I. 20-án Közakarat címen” (MSZ, 1969. X. 19.), s hogy a Sándor király elleni merényletben Csáki Lajos és Juhász József is szerepelt. Bori emellett a távolmúltat, a hajdani délvidéki magyar kultúra emlékeit, a Huszita Bibliát is említi.

Bori a zentai történelemszemináriumon is hallatja a szavát. Itt kimondja, hogy az ellenforradalmi erők mindeddig ignorálták a jugoszláviai magyarok történetét, mivel egy népet a múltjának tagadásával lehet irtani. Ennek megfelelően az általános iskolai programban Hunyadi Jánost románnak tekintik. Azután pedig egy ilyen félrevezető cím is található benne: Magyarország, Szlovénia, Vajdaság főlsszabadulása a török rabság alól... (MSZ, 1971. IX. 26.).

Borit ebben az időben azért is dicséret illeti, mert Gaál György történész mellé áll, akit reális történelemkonceptiója miatt szerb és horvát történészek egyaránt támadtak. Mindazonáltal Bori Löbl Árpád (azaz Lőrinc Péter) expresszív (egyensúlyoz-

gató, kiegyenlítő) történelemképét nem tartja hitelesnek, s várja a jugoszláviai magyar történetírót, aki megírja majd a múltunkat, mert ezer év óta itt vagyunk – sem jobbak, sem rosszabbak másoknál (MSZ, 1971. V. 8.). Erre viszont már akkor látszott, hogy vámi kell, hiszen egy írónak, Herceg Jánosnak kellett kijavítania egy fiatal történészt, aki összetéveszti Kiss Józsefet Kiss Ernővel, Damjanichot becsei születésűnek véli, s azzal sincs tisztában, hogy Dózsa nem volt a Vajdaságban (MSZ, 1971. I. 10.).

De Sztáncsics András is érthetően háborodik föl azokon az új vajdasági történelmi analfabetizmust jelző tényeken, amelyeket B. Foky István tárt föl korábban: „...az 1526. VII. 27. eseményről, a pétervárad-i erődnek a törökök általi elfoglalásáról... a megkérdezett földiek 1%-a sem tudott. De másokról sem. Pl. a tarasi proletárdiktatúráról vagy a szabadkai felkelésről.” Ennek kapcsán írja Sztáncsics a Közös Íróasztalunk c. rovatban: „Ideológiailag kismiztek bennünket... A cselekvés folytatólagosan történt, évtizedeken keresztül. Vajdaság népét szisztematikusan megfosztották a tudat lehetőségétől, hogy van. Hogy léte egy történelmi folytonosságnak, nehéz küzdelmeknek, emberfeletti lemondásoknak és nélkülözéseknek, százszor elfojtott akarásoknak és újrakezdéseknek az eredménye.” (MSZ, 1971. VII. 27.).

Az igazságos történelemkép kialakítását, mint látuk, nem elsősorban a történészek szorgalmazták. Ezek ugyanis többnyire tartózkodnak az érzékeny témák vállalásától. Egy szerb (Slavko Gavrilović) kénytelen megállapítani a következőket: „...a magyar történész szívesebben foglalkozik például a munkásmozgalommal, vagy a népfelszabadító háború történetével, mint a magyar történelem egyes szakaszaival, kérdéseivel.” (MSZ, 1971. II. 27.) Hogy ez így van, az pl. egy, a kevésbé gyöngék közé tartozó történelem olvasókönyvből is kitűnik, amelyet Tóth Lajos és Tóth István állított össze a 8. osztály számára 1969-ben. A munkások osztályharcának és az antifasizmusnak a diadalmaskodásáról, nemzetiségeinknek a helytállásáról, végső soron a Tito által vezetett délszláv kommunisták emberfelettségéről van itt szó. E kor magyar történelmének mellőzése azonban akkor kisebb rossz volt annak bemutatásánál. Ez ugyanis az összmagyarságra nézve csak egyoldalúan elmarasztaló s ezért igazságtalan lehetett volna.

A nemzetiségi önvizsgálat beindulása

Mindemögött természetesen elsősorban a magyarok történelem általi jámborrá pofozottsága rejtőzik. S ezzel legjobban Herceg János van tisztában. Ezért nem véletlen, hogy éppen ő figyel föl arra (7N, 1967. XII. 22.), hogy a belgrádi közvéleménykutatás szerint a magyarok 85 %-a barátkozna más nemzetiségűekkel, kötne vegyesházasságot, vállalna más ajkú főnököt. Utánuk a horvátok jönnek 70 %-kal, azután az albánok 60 %-kal, majd a szerbek 58%-kal, továbbá a szlovénok 41 %-kal, s legvégül a macedónok 38 %-kal.

Jellemző azonban, hogy sem a belgrádi társadalomtudósok, sem pedig Herceg nem vonják le a kínálkozó következtetéseket. Az előbbieket nem akarják, az utóbbi nem meri. Az előbbi adatok ugyanis arra engednék következtetni, hogy a második világháború utáni „szocialista” Jugoszláviában internacionalizmus szempontjából az a három nép a legfejlettebb, amelyet az államérdek szerint a leggyakrabban és legkönnyebben szokás szeparatizmussal, nacionalizmussal, sőt faszizmussal is megvádolni. Ha a fenti kimutatásokat elemezték volna, akkor a „legállamalkotóbb” nép hivatalosan hangsúlyozott nyitottságát és nagylelkűségét kellett volna pontosítani, s ezzel együtt elismerni, hogy Jugoszláviában a két legnagyobb lélekszámú nemzetiség, s nem ritkán az usztasa tulajdonságokkal megbélyegzett második legnagyobb lélekszámú délszláv nép áll legközelebb a szocializmushoz elengedhetetlen nemzetközi érülethez. Az erőszakrendszer nemzeti vonatkozásokban rövid időre részben a belátásnak, a tárgyilagosságnak, a produktív önkritikának, önmaga ellentétének adta át a hatalmat, ám mielőtt ez ilyen formában megerősödhetett volna, visszavonta az engedelmét.

A nemzetiségek valós helyzetének módszeres vizsgálata a délvidéki magyaroknál Rehák Lászlónak **A kisebbségek Jugoszláviában** c. társadalomtörténelmi monográfiájával (1967) kezdődött, amit a kritikusok is elismertek. Így Burány Nándor is, aki e mű által érzi megalapozottnak a várható szociológiai és szociográfiai tanulmányokat (H, 1968. 6. sz.): a népszaporulat tanulmányozását, az öngyilkosságok vizsgálatát, a kulturális szükségletek fölmerését, a magyar diákok szerb osztályokba iratkozásának, a kétnyelvűség távlatának és a magyar diákok lemaradásának vizsgálatát.

A kornak e vázolt parancsára hallgatva tesz

javaslatot a következő évben Ágoston András és Gerold László az Új Symposionban (1969. 56. sz.) egy társadalomvizsgáló csoport megalakítására. A javasolt két tárgykörrel a genyves seb közepébe vágnak. Elsősorban ugyanis arra kíváncsiak, hogy a kultúra pénzelésében az utóbbi időben főszerephez jutott községeknek milyen a művelődési költségvetése. Ugyanakkor annak a vizsgálatát is szorgalmazták, hogy milyen a jugoszláviai magyar értelmiség élete, szerepe, tekintélye és érdeklődési köre.

A másik, bizonyos tekintetben példamutató szociológiai könyvből (**A nemzetek közötti viszony időszzerű kérdései az öngazgatású társadalomban**, 1969) különösen Mezei Istvánnak **A nemzeti egyenjogúság regionális gazdasági tényezői** c. tanulmányát tartják többen is fontosnak. Mezei szerint ugyanis a nemzeti egyenjogúság gazdasági vonatkozásai tisztázatlanok, vagyis a nyelvhasználat csak részprobléma. Az is meglehetősen állítása a szakembernek, hogy a rossz hagyományok a Vajdaságban erősebbek a haladó szubjektív törekvéseknél. Pest még Bécsnél is agyafúrtabban zsákmányolta ki a Vajdaságot. Ez folytatódik a szocialista iparosítás korában, a fejletlen vidékek terhét is viselve. A lemaradás a nemzeti kérdést is meghatározza.

Mezei tanulmányának adatai szerint az 1948-tól 1952-ig terjedő, Tájékoztató Iroda uralta időszakban a Vajdaságban évenként 5,7%-kal csökkent, majd pedig 1956-ig stagnált a termelés. Ez azért volt, mert „A régebben fejletlen területek (azért régebben, mert lassan már megszűnnek fejletleneknek lenni) fellendítésének terhét túlnyomórészt Vajdaság viselte. Ugyanakkor a többi fejlettebb terület zavartalanabban haladhatott előre. (...) Vajdaság kétszeres kizsákmányolás áldozata lett: a) az iparosításnak és b) kevésbé fejlett vagy fejletlen vidékek fejlesztésének terhét is viselnie kellett, azaz hogy ez a kétféle kizsákmányolás össze is fonódott. És ha továbbra is hasonlóképpen történik a régiók fejlesztése, az a veszély forog fenn, hogy a szerepek kicserélődnek.” A Vajdaságban egy magyar merte ezt így leírni.

Demográfiai vizsgálatok

Mirnics Károly megfigyelései a Mezeiéhez kapcsolódnak (**A Vajdaság sorsa a nemzetiségek sorsa**. H, 1970. 7-8. sz.) s a Magyar Szó Kommunista

c. mellékletére támaszkodva föltárják, hogy a Vajdaságban „a nemzeti jövedelem növekedése olyan lassúvá vált, mint Koszovón”, holott „közvetlenül a háború után az egy főre eső nemzeti jövedelem tekintetében még mindig Szlovénia után következett. A Vajdaság, az országnak a háború előtt iparilag egyik legfejlettebb vidéke nemcsak hogy mezőgazdasági terület lett, hanem mezőgazdasági nyersanyagbázissá alakult”. Mirnics a Tartományi Társadalmi Tervhivatal mutatói alapján megállapítja, hogy a tartomány jövője kétségbeesítő. Ti. a „Vajdaság gazdasági fejlődése... lelassul az ország többi részéhez képest. A társadalmi termék növekedésének az üteme 30 %-kal; a foglalkoztatottság növekedése vagy négyszeres; az alapeszközökbe történő befektetés növekedése több mint 50 %-kal; az ipari kapacitás növekedése vagy 30 %-kal kisebb, mint az országos átlag.” Ennek aztán az a következménye, hogy „A társadalmi színvonal évi létesítményeinek növekedése... Vajdaságban 2,3, a szövetségben viszont 5,5-6,5. (...) Vajdaságban az 1620 elemi iskola közül csak 425 épült a háború után, míg a többi jobbára az 1900-as évek előtt, illetve az 1901-1918-as időszakban. A 181 középiskola közül csak 81 épült a háború után. Ugyanakkor az ország többi részeiben a modern iskolák vannak túlsúlyban. Viszont meg kell említeni, hogy az egyetemi létesítmények olykor talán indokolatlanul is, gyors ütemben épültek fel az említett időszakban Vajdaságban.” Hadd tegyük hozzá: az egyetemek vajdasági elszaporodása érthető, hiszen egyrészt más országrészekből is nagyszámban jöttek ide, hogy a vajdaságiak pénzén tanuljanak, s aztán az itt maradásukkal még inkább korlátozzák az őslakosok elhelyezkedési lehetőségeit, vagy pedig zavartalanul és „szocialista öntudattal” visszatérjenek oda, ahonnan jöttek; másrészt pedig a tartományiak közül is csak a jobb módúak, illetve a jó kapcsolatokkal rendelkezők, és – természetesen – a többség nyelvét jobban ismerők, vagyis túlnyomórészt a telepések, az autochton szerbek és általában a délszlávok irakozhattak egyetemre.

Ezt azonban Mirnics is elmondja – másutt: „...a tartományi ösztöndíjazási és tanulási hitelt folyósító alap 3485 igénylőnek folyósított hitelt az 1969/70 tanévben. Ezek közül 2743 szerb nemzetiségű volt. Akadt még közöttük 178 magyar, 41 szlovák, 26 román és 21 ruszin. A többiek 426 más délszláv nemzetiségű és 54 albán nemzetiségű képezte. A tanulási kölcsönélvezők teljes számában (3489) nem kevesebb, mint 1260 más köztársaságokból való volt.” (7N, 1970. XI. 6.)

Mimics természetesen nem vonhatja le a kínálkozó következtetést, hogy ez a támogatásrendszer tipikus példája az apartheidnek, viszont javaslatot tehet, hogy a jövőben iktassák törvénybe: ösztöndíjat vagy hiteit vajdasági pénzforrásokból kizárólag vajdasági kaphat. Ahogyan mindegyik köztársaság biztosítja a maga káderképzését.

Ezenkívül – a Mezei-tanulmány kapcsán született kimutatáshoz visszatérve – az is Mimics negatív statisztikájához tartozik, hogy könyvtárak csupán a nagyvárosokban létesültek. S egyetlen új színház sem épült 25 év alatt! Az egészségellátás fejlődött a legtöbbet, de ez sem úgy, ahogyan kellett volna. A napközik, óvodák, ifjúsági otthonok, aggok házai – főleg a Vajdaságban – nem elégítik ki az igényeket.

Ennek a leépítettségnek, visszafogottságnak a magyarizációját Mimics egy másik cikkében adja meg. Az évtized közepén legalább formálisan befejeződött Ranković-érában a nemzetek és nemzetiségek önrendelkezésében az autarchiától, endogén beállítottságtól félt a hatalom, s ezért természetesnek tartotta, ha az emberei, köztük a rezsimhű magyar politikusok szerb iskolába írták a gyerekeiket (H, 1969. 1. sz.).

Mindennek súlyos következményei vannak a magyar nemzetiség létrejöttére nézve. Mimics a demográfiai tanulmányában (H, 1970. 1. sz.) vizsgálja meg ezt a kérdéskört. Aaptényként a jugoszlávai magyarság népességcsökkenését kénytelen tudomásul venni. Mivel az okok a maguk teljességében érdeklik, ezért a lakosságcsökkenés serkentőjeként először – a magyarságnak részben a távolmúltból örökölt alkataival, de a kulturális jellemzőivel összefüggésben is – a kompakt lélettér hiányát, a vegyes lakosságú területek túlsúlyát említi. Ennek következményeként viszont kemény igazságot kell leszögeznie. Azt, hogy a korszerű társadalmi folyamatok hatására „a jugoszlávai magyarság nem tekinthető egységes etnikai egésznek. (...) Az anyanyelv ismerete és a nemzetiségi hovatartozás többé nem azonosak.” Vagyis viszonylag sok magát magyarnak valló ember nyelve, gondolkodása és szokásai lényegesen eltérnek a magyarországitól, anélkül, hogy egyszerűen tájlejelű eltérésekről, vagy akár csak az országhatár okozta, elszigetelődésből adódó különbségekről beszélhetnénk. A helyzetet bonyolítja, hogy az is előfordul: valaki magyarnak vallja magát s közben a délszlávot tartja anyanyelvének.

Mimics lényegében már ekkor a nemzettömbtől

elszigetelt rész degenerációjáról beszél. De nem pusztán azért nem vészharangkongató, mert a hatalom ezt nem engedi meg, hanem azért sem, mert Mimics ekkor még – az újabb, kommunista ifjúság neveltetésének megfelelően – bízik a nemzetköziség, a humanizmus erejében, vagy legalábbis a kulturális és etnikai elkorcsosodásnak az általa diagnosztált folyamatát még mindig kisebb rossznak tartja a kisebbségi fennmaradásnak annál a lehetőségénél, amelyet pl. a nagyszerb királyi diktatúra préselt ki önvédelemként a két világháború közötti jugoszlávai magyarságból. Ez persze nem jelenti azt, hogy demográfusunk nem veszi tekintetbe az öngazgatás hivatalos elvei mögött nem ritkán érvényesülő manipulatív, asszimilációt serkentő intézkedéseket. Sőt!

E munkájában azonban az egzakt tényekre összpontosul a figyelme. Arra, hogy bár a trianoni döntést követő negyven évben a Jugoszláviában élő magyarok lélekszáma mintegy 50 %-kal nőtt, valójában pedig az életkorhatár eltolódásáról van szó: kevesen halnak és sokan születnek. Ez a folyamat azonban lelassult s végül meg is fordult. Hogy miért vállalnak újabban a magyar családok kevesebb gyermeket, mint korábban, s hogy helyenként miért dominál az egykésés, ez már nem tartozhat dolgozatának hatáskörébe. Annál kevésbé, minthogy Mimics kénytelen nem egyszer kijelenteni: nem tudott hozzájutni a legújabb adatokhoz. Így azt is csupán valószínűsítheti, hogy a tartománybeli magyarok közül a lakossági arányszámhoz képest több magyar költözött külföldre vendégmunkára, mint délszláv. S ugyanígy arról sem lehet világos képe, hogy vajon a vegyes házasságok származékainak nemzeti hovatartozása milyen mértékben befolyásolja magyarság létszámcsökkenését.

Amit kétségtelen bizonyossággal kikövetkeztethet a demográfus, az a magyar lakosság előregedése. S ezzel távoli összefüggésben az is – ami már Mimics vizsgálódása előtt is közismert volt –, hogy évről évre kevesebb magyar gyermek tanul az anyanyelvén. Természetesen a kutató ekkor még nem ismerheti fel az anyanyelvi tagozatok elsorvadásának asszimilációgerjesztő hatását. Ekkor még ő is naivan ad szabad utat a kívánságnak: „A jövőben az asszimiláció méreteit kizárólag a vegyes házasságokra kellene korlátozni. Az asszimilációnak ez a formája a legtermészetesebb, minden politikai tényezőtől mentes. Viszont ha e keretek közé szorítjuk vissza e jelenséget, akkor ez lassú folyamat lesz – olyan hosszú, mint minden nép

kölcsönös, egymás közötti asszimilációja. A jelenség így teljesen internacionalista alapot kap." Jóhiszemű tudósunk nem láthatta előre, hogy itt egy összefüggő, többelemű és főtartóztathatatlan folyamatról, eljellegtelenedésről, etnikummá válásról van szó, amelynek fokozatosan a jugoszláviai tömbmagyarság is áldozata lesz.

Egy teljes év sem múlik el, s a körülmények az előbbi tanulmánya végkövetkeztetésének módosítására kényszerítik a demográfust. Megfelelő új információk birtokában a 7 Napban (1970. XI. 20.) már arról cikkezhet, hogy a 78-80 000 Vajdaságból külföldre vándoroltnak legalább a harmada, vagyis 25-30 000 ember magyar nemzetiségű. Az igazgatóknak csak 10-12 %-a magyar. Az 510 egyetemi tanár közül mindössze 49 magyar, ebből is 10 a Magyar Tanszéken dolgozik. Nemzetiségtársaink tehát gyarmati sorsban élnek, a jövő lesújtó – vonja le az előbbivel szinte ellentétes következtetést a kutató.

Mindennek dacára Mirnics a továbbiakban is hű maradt önmagához. A következő évben még lángolnak a magyarság nemzetné válásának lehetőségeit mérlegelő viták, s demográfusunk ekkor sem a vertikálizmusban, a kultúra nemzeti önállósodásában látja a kiutat. A magyarság államalkotóvá válását nem tekinti többnek bürokratikus és polgári csökevénynek (H, 1971. 5. sz.). Pedig (marxista lévén) mint dialektikus gondolhatna arra, hogy a nemzetiségi munkásérdekek egy vertikális csúcspontként szellemi visszahatása következményeként jobban tudatosodhatnak. Mert a munkásosztály kategóriája, amely továbbra is a megoldás kulcsa marad Mirnics számára, rétegzettebb és ellentmondásosabb annál, mint ahogy azt a dogmatikus ideológusok elképzelik.

Nem hiába nyert első díjat Biacsi Antal az **Ez a halál nem magánügy** c. munkájával a Híd szociológiai-szociográfiai pályázatán, hiszen – majdnem eretnek módon – a szabadkai öngyilkosságokat vette górcső alá, méghozzá annak a belügynek a segítségével, amely általában gondosan őrködött a szocialista fejlődés látszatai fölött. Biacsi az 1964 és 1967 közötti időszak öngyilkossági eseteit vizsgálta, s viszonylag sokszempontúan tárta föl azok összefüggéseit. Nem csupán azt merte kimondani, hogy a legtöbb öngyilkos: paraszt és munkás, házas és középkorú férfi, alkoholizáló és írástudatlan, hanem azt is, hogy kétszer annyi magyar lesz öngyilkos, mint szerb. A magyarokat a „más nemzetiség” követi, majd a horvátok jönnek, s végül a

szerbek. Biacsi érezhetően alaposan elmélyedt a téma szakirodalmában s a vizsgált konkrétumokkal kapcsolatban is számos érdekes megfigyelése van, mindazonáltal ahelyett, hogy szélesebb társadalmi összefüggésekbe helyezné a kérdést, az egyik fő okként kezelt elidegenedéssel összefüggésben elmoralizálja azt.

Jól teszi, hogy a szabadkai magyar öngyilkosság-rekordot összefüggésbe hozza az anyaország Szabadkával szomszédos területeinek problematikájával, s az is érthető, hogy a természeti tényezőt is tekintetbe veszi az okok előszámolásakor. A hibát akkor követi el, amikor kimondatlanul is a trianoni döntést vagy a második világháborút követően a Szabadkán megtelepedett szerb lakosság érdekeinek megfelelően az öngyilkosságok nemzeti- és etnikai gyakoriságát attól teszi függővé, hogy az illető nemzet mióta foglalta el helyét a mi „gyilkos” vidékünkön, illetve, hogy alkatilag milyen régen van kiszolgáltatva a környezet negatív hatásának. Ez a magyarázat azért sántít, mert megfelelően ról, hogy a török hódoltságot követően a horvátok (bunyevácok) a magyaroknál kb. száz évvel régebben telepedtek le ezen a tájon, az öngyilkossági arányszámukat tekintve mégis a magyarok mögött vannak. Azután pedig a magyarok a Vajdaság más tájain is vezetnek az öngyilkosok statisztikai táblázatán.

Ennek alapján tehát Biacsinak azt kellett volna konkrétan kifejtenie, amit a nemzeti sorsok konkrét sajátosságait elmosva (az általános igazság fedezetével) a következőképpen érint: „Történelmi szempontból nézve az állandó politikai változások, amelyek fölváltva elmaradhatatlanul magukkal hozták a különböző lehetőségeket és gátlásokat egy-egy nemzetiség számára, olyan társadalomkulturális hatással voltak az itt élő népekre, hogy ezek bizonyos személyi és általános társadalmi lehetőségeket mint egyéni elidegenülést élték át, és ezzel a megadott lehetőségek az egyik és a korlátoltság a másik oldalon jelentős szerepet kaptak az öngyilkosok társadalmi körközoinak etiológiájában, és pedig nemcsak Szabadkán és környékén, hanem Jugoszlávia északi országhatárának egész övezetében.” Vajon a szerbek és az albánok közötti határ és az akörüli életbiztonság, fejlődéslehetőség megközelítőleg is volt-e olyan szinten, amely a fenti logika értelmében megmagyarázhatná az öngyilkosságoknak az északi határvidékhez mérten csekély számát?

A bevallott hiányok

Ha a legidősebbekben még maradt valami a forradalmi optimizmusból, a háború után indultak már az anyagi támogatottságuktól függően lojálisak. Viszonylag jó dolguk lévén, a jugoszláv szellemiségre bízva magukat, elkalandoznak ugyan a tiszta irodalom senkiföldjén, azonban mégsem érzik magukat biztonságban, úgyhogy a szocialista eszmény csődjének, ha tapintatos tárgyilagossággal is, olykor nem csupán példabeszédszerűen adnak hangot. Íme, hogyan ír Major Nándor a kultúra pénzeléséről a Magyar Szóban: „...a pénzforrásokat rendszerint nem úgy állapítjuk meg, hogy a nemzeti jövedelem növekedésével, a társadalom gazdagodásával összhangban növekedjen a kultúrára szánt összeg is. Évek óta megfigyelhető, hogy az alapok csak a legszükségesebbeket biztosíthatják a kulturális intézményeknek..., vagyis a személyi és anyagi kiadásokat fedezik, viszont a funkcionális kiadásokra szánható összeg százalékaránya majd minden kulturális intézményben évről évre csökkent.” (1966. I. 23.)

Nem csoda tehát, hogy a szabadkai Dévavári Zoltánnak, a szenvedélyes műpártolónak – máig ható érvénnyel – így kell nyilatkoznia: „A legfájóbb mindegyik az, hogy húsz évvel a városi múzeum megnyitása után még ma sincs irodalmi osztályunk, hogy irodalmi múzeumból ne is beszéljünk. Pedig – e sorok írójának sürgetésére – már az intézet tanácsa is elhatározta, hogy megnyitja, mert legalább annyira szükséges az itt élt és élő írók életrajzi és bibliográfiai adatait, műveit, kézíratait összegyűjteni, mint például a vidékünkön található szárazföldi és víziállatokat.” (7N, 1968. XII. 6.) Bori Imre egy évvel később – némileg szélesebben fogva föl a problémát, lényegében ugyanezt mondja: „Ha pl. a Városi Múzeumnak „magyar osztálya” volna, nyilvánvalóan láthatóvá tudná tenni – és így meghódíthatóvá is – a jugoszláviai magyarság múltbeli életének „látható” és „kiállítható” emlékeit...” (MSZ, 1969. XII. 21.). A cikkírók által jelzett igény mind a mai napig kielégítetlen.

A délszláv kommunizmus által felügyelt kultúrának ezt az anyagi hiánya miatt fokozódó válságát Bori Imre konkretizálja a jugoszláviai magyar kultúra területén. Éppen ő, aki a hatvanas évek közepén már – az idősebbekre hallgatva és saját nemzetisége önazonosságátudatának megalapozása céljából – meggon-

nak kutatásába kezdett, elképesztően pontos s mind a mai napig érvényes kijelentést tesz: „A jugoszláviai magyar irodalom a jelek szerint „kultúra” nélküli irodalom, mangrove irodalomnak nevezhető, melynek gyökérzete a levegőben lóg...” (MSZ, 1967. I. 8.) Bori rezignáltan sorakoztatja a szomorú tényeket. Ezek szerint a magyar nyelvű oktatás hatalmas haladása ellenére az ötvenes évek végétől stagnálás kezdődött, s a következő évtizedben a magyar gyerekek jelentős része szerb nyelven tanul. Az anyanyelv bázisa azért is szűkül, mert kultúránk specifikumairól a tantervek rendszerint megelégedtek. Így a történelemtől, amelynek keretében még mindig nem írták meg a magyarok történetét a Vajdaságban, s a népfelszabadító háborúban való részvételüket sem. S ugyanígy krónikusan mellőzik a zene és a képzőművészet magyar vonatkozásainak tanítását. Ezenkívül a könyvtárak nem ismerik a magyar nyelvet és irodalmat. Nem beszélve arról, hogy a nagy hagyományokkal rendelkező szabadkai tanítóképző Zomborba való áttelepítésének pletykája ellen is tiltakoznia kell. Annál is inkább, mert a tanítóképző összeforrt a főiskola munkájával (MSZ, 1969. IV. 6.).

Amiről már az ötvenes évek végétől kezdve egyre több tényfeltáró és bíráló cikk jelent meg a vajdasági magyar lapokban, azt rendszeresen és szélesebb összefüggésekben Rehák László foglalta össze a már említett **A kisebbségek Jugoszláviában** c. könyvében. Az korábban is tudott volt, hogy egyre több magyar gyereket íratnak szerb tagozatra, ám ennek egyik fő okát, az iskolahálózat fejletlenségét, nemzetiségi tagozatok hiányát alig érintették. Rehák azt szögezi le egyértelműen és tudományosan, hogy a magyar nyelvű oktatás a szerbhorvát árnyékában van, minthogy a tudás és az általános fölkészültség színvonala nem éri el a többségi nyelven folyó oktatás szintjét. Az okot azonban Rehák csak a pedagógusok módszertani fölkészültségének hiányában, a szerbhorvát nyelv elsajátítási lehetőségének korlátozottságában, s ennek következményében, a nemzetiségek felemás társadalmi érvényesülésében látja. Vagyis politikus tudósunk számára a jövőt, az uralkodó politika koncepciójával egyezően, az iskolában kezdődő, egyelőre még gyerekcipőben járó kétnyelvűség jelenti. Noha Rehák fontosnak tartja az anyanyelv minél teljesebb elsajátítását, ezt a kérdést inkább csak pszichológiai és jellemformáló összefüggéseiben tárgyalja.

Nem így Herceg János, akit valósággal kétség-

beejtének Rehák fejtegetései. Jellemző, hogy első reakciójában (7N, 1968. II. 23.) még a tankönyvszerkesztőket és a tankönyvírókat, vagyis a pozícióvédő hivatalnokokat teszi felelőssé a magyar nyelvű oktatás fejletlenségéért. Annál is inkább, mert – ahogy elmondja – a közelmúltban egy ízléstelen, de „égbekiáltóan igaz” kritikát olvasott egy tankönyvről. A bírálatra cinikus, fölfuvalkodott válasz érkezett, „mint amikor páholyból püsszegnek le valakit egy pöttyülésen.” Herceg itt még, a jugoszláviai magyar értelmiségre jellemző gépies lojalitással, a Rehák által is az egész világon legjobbnak tartott jugoszláv nemzetiségpolitikának adott igazat.

Nem lenne azonban kiemelkedő humanista, ha néhány nap alatt nem főtt volna meg a saját levében. Egy hét múlva ugyanis korigálja az előző 7 Nap-számban a Rehák könyve kapcsán írtakat. Időközben ugyanis eszébe jutott neki, hogy a kisebbségeket nem kérdezték meg a sorsuk javítását illetően. Ha érthető okokból is, de minden fölülről jött: az öt magyar színház, a sok magyar iskola – ha kirakatcéllal is. A kulturális kezdeményezés viszont csak alulról indulhatott, mert mindig a politikai megbízhatóság volt fontos s ez elég távol volt a valós művelődési igényektől. Herceg itt nem mulasztja el megemlíteni az olyan nemzetiségi sérelmeket, mint a Palicson eltüntetett márványtábla Kosztolányi versével, Adán Szarvas Gábor ledöntött szobra, Zomborban Schweidel József eltávolított emléktáblája. De ezen túl azon is megbotránkozik, hogy a Vajdaság és Szabadka festőit mellőzték egy tárlaton. Herceget, persze, az egyedi eseten túlmenően a törvényszerűség érdekli: „Késő a bánat... (...) Akkor kellett volna tudatában lenni, mit jelent Vajdaság a vajdasági festőnek, amikor a művésztelepek megalakultak. De egyszer csak ott is kisebbségben maradtak a vajdaságiak...” (7N, 1968. IV. 19.). Herceg tisztában van vele, hogy a Vajdaság megtagadásával az emberek általában mégsem oda jutottak, ahova emelkedni szerettek volna.

Az intézmények: kétely és remény

Ennek dacára Herceg mégiscsak reménykedik, hogy végre lesz valami a régóta tervezett Hungarológiai Intézetből. Persze, állampolgári kötelessége, hogy első sorban a komparatistikai kutatásoknak örüljön (7N, 1968. III. 15.). De legyőzi önmagát és túllép a filológiai gondokon. „A baj az – írja –, hogy... a kulturális viszonyok

a vidék magyarlakta helységeiben... enyhén szőlva sötétek. A magyar művelődés... messze elmarad a húsz év előtti színvonal mögött, a legtöbb magyar kultúregyesület tengődik, időnként ideológiai zűrzavarba fulladó vitákat folytat... megritkultak a magyar dalárdák... (...) A baj az, hogy a kultúregyesületek közössége – vagy minek hívják – a legcsekélyebb tájékozottsággal sem rendelkezik a magyar kultúrát illetően...”. Tehát a Hungarológiai Intézet megalapításánál „is fontosabb, hogy visszaszerezzük a bizalmat, s a magyar kultúra dolgában mi mondjuk meg, akik jobban értünk hozzá...”, hogy milyen szindarabot adjunk elő.” Hercegből itt egyszerre beszélt az egyszerű magyar ember, a lelkiismeretes humanista és az előrelátó proféta.

Kolozsi Tibor, a 7 Nap főszerkesztője, a rendszer akkori egyik szabadkai szövíróje vállalja a válaszadás feladatát (7N, 1968. IV. 19.). Szükségképpen mellébeszél, miközben az íróit vádolja mellékvágányra siklással, téves következtetéssel. Jellemző, hogy a Jugoszláviában élő magyarok kultúrájának irtásával kapcsolatban a Tájékoztató Iroda elleni „védekezés végrehajtása”-nak helyénvalóságáról beszél. Jellemző módon a Herceg emlegette bizalmatlanságot nem az adminisztratív irányítás idejével, hanem még a Sándor király elleni merényletet követő repressziókkal, tehát a régi Jugoszlávia nacionalista bűneivel hozza összefüggésbe. S megismétli azt a később évtizedeken át ismételtgetett internacionalista közhelyet, amely szerint az állami szervek a többségi nemzet tagjait is zaklatták, másrészt csupán túlkapásokról van szó. Ebben a válaszban kötelesség a politikai vonal töretlenségének hangsúlyozása, tehát Kolozsi intellektuális képessége – alacsony művészi szintű prózája dacára is – föltehetően magasabb lehetett annál, hogy a Herceg által fölvetett művelődési romlás problémáját az okok szükségszerűségének nyomtatékosításával intézze el.

Pedig ha ráfogható is Hercegre, hogy egy jórészt túlhaladott életforma iránti nosztalgia beszél belőle – a szigorú tények mellette szólnak. Mirmics Károly pl. kimutatja az Új Symposionban (1968. 34. sz.), hogy a nemzetiségek a könyvvel való ellátottság terén elmaradnak. Jóllehet a Vajdaságban a lakosság 35,4 %-át teszik ki, a tartományi könyvalapnak csupán a 22 %-a az övéké. S a magyarok lemaradását a magyarországi behozatal sem pótolhatja teljesen. Mindezt még tetézi, állítja Mirmics, hogy a „...legrendezettebb könyvtárak is rosszabb minőségű épületben és rosszabb felszereléssel dolgoznak, mint a legrosszabbul berendezett bankok,

irodaépületek stb." De a Dolgozók sem festhet kedvezőbb képet a kultúra helyzetéről: „A könyv népszerűsítéséhez egyre több és egyre jobban felszerelt könyvtára lenne szükség, de sajnos – ahelyett, hogy szaporodnának, erősödnenek, napról napra szegényebbek. Az utóbbi tíz évben egyetlen könyvtár sem épült! Szekeres László, a szabadkai múzeum igazgatója elmondotta, hogy már egy évtizede egyetlen archeológust sem alkalmaztak Vajdaság tíz állandó és két ideiglenes múzeumában.” (1969. III. 14.)

Értelme, hogy Herceg nem tudja s nem is akarja elfojtani a szkepticizmusát (7N, 1968. IV. 26.). Képtelen pl. azon lelkesedni, hogy az évtized végén egy egész sorozat irodalmi pályázatot írnak ki: a gyermekmesétől kezdve a regényen és szociográfián át a hangjátékig. Írónkat valójában délvidéki irodalmunk folyamatos önteremtődésének fikciója irritálja. Nem csupán a jugoszláviai magyar irodalom többségi nyelvterületen való népszerűtlensége, protokolláris jelenléte bántja. Az is sérti, ahogyan a műfordítók méltatják a tárgyat, nyilatkozatukban meghamisítván a tényeket. Így pl. a közelmúltban lehetett olvasni egy „díjnyertes magyar drámáról, hogy ilyen még nem volt. (...) Máskor egy lefordított vers vagy novella ürügyén kellett tudomásul vennem – vallja Herceg –, hogy a magyar irodalom most bontakozott ki, a magyaroknak most van végre, s itt Jugoszláviában szabad és kilombosodott irodalmuk. (...) ...az ellen tiltakoznék..., hogy úgy állítsanak bennünket időnként a szerbhorvát olvasó elé, mintha előttünk valóban semmi se lett volna, mintha csak az öngazgatás áldásos szellemének volna köszönhető, hogy a magyar népnek egyáltalán irodalma van.” Írónkból nem csupán a fájdalom, hanem az iszonyattal vegyes felháborodás is beszél, amikor a magyarok művelődéséről alkotott jugoszláv kép végletes elpolitizáltsága miatt „...a tájékoztatlan idegen csakugyan azt hiheti: itt ringatták a magyar irodalom bölcsőjét. Ha aztán valamilyen monográfiában azt találja írva – feltételezem: nem is rosszhiszeműen – egy ügybuzgó történész, hogy a magyar ezen a vidéken igénytelen, kulturálatlan, elmaradott, cselédsorban tartott nép, akkor nem győzünk csodálkozni és tiltakozni. (...) Mintha csak itt élnénk egyedül a világban és igazán nem volna mögöttünk semmi más, ami nemzeté tesz egy népet és kulturálttá egy közösséget, ha mindjárt szétszóródik is tán.” (7N, 1969. IX. 26.)

Főleg emiatt nemigen lát konjunktúránál többet a Forum Könyvkiadó által kiírt tucatnyi irodalmi-művészeti

(és tudományos) pályázatban. S azért sem, mert míg másutt a pályázatok a fiatal írók fölfedezését szolgálják, addig a Vajdaságban elsősorban a befutottak műveire lehet számítani. Egyedül az elhanyagolt szociográfiától és az irodalmi riporttól vár sokat. Szerinte ugyanis még mindig nehéz megkülönböztetni a született újságírókat a fölülről delegálttól.

Látszólag Bálint Istvánnak is a Hercegéhez hasonló a szemlélete (7N, 1969. IX. 5.). Ő azonban másképpen okolja meg a szellemi élet irodalomközpontúságát. Szerinte e mögött az van, hogy a filozófia és a szociológia műveléséhez már kezdeti fokon nagyobb erőfeszítés kell. Míg verset, novellát spontánul ír a magyar értelmiség. S dotációt is csupán ezekre a műfajokra adnak. Ezzel szemben a szerb verselők, novellisták jó politikusok, közgazdászok lettek. Addig kisebbség maradunk, amíg a közélet formáiba nem anyanyelvünk által illeszkedünk be, tehát a megmozdult jogászaink példamutatóak – bölcsekedik Bálint anélkül, hogy le merne ásni a probléma gyökeréig, a magyar nyelvű társadalomtörténeti oktatás hiányáig.

Ezt majd Biacsi Antal közelíti meg a 7 Napban közzétett őszinteségrohamában (1970. I. 1.). Ő szakmabeliként konstatálja, hogy a Vajdaságban a szociológia tudományának megalapozásához hiányoznak a szaklektorátusok, és az esetleg egy-egy társadalomtudományi ágazat felé tájékozódó értelmiséginek magyarországi specializálódási, nyelvi csiszolódási lehetősége, szakosodása. Ha erre nincs lehetőség, akkor a jugoszláviai magyar szociológusnak, a szerbhorvát nyelven való többévi továbbtanulás után, nem marad más választása, minthogy elemi iskolai fogalmazási szinten (a nyelvi tisztaság őreinek nagy bosszúságára) belekontárkodjon írásaival a magyarul tudatosodó társadalombírálatba. Biacsi sem mondhatja ki: föltétlenül szükség lenne magyar nyelvű szociológiai tanszékre. Mind a mai napig.

A tartózkodás oka érthető, hiszen a politikusok a nemzetiségi kultúrák elkülönülése miatt aggódnak. Ezért igaza van Bori Imrének, noha legkevésbé az illetékesek hallgatnak rá, hogy a leghelyesebb lenne, ha a „kultúrák egymás mellett éléséről beszélnének” és a kultúráknak inkább a közösségét emlegetnének. S keserűen teszi föl a kérdést: „Vajon elkülönült lehet-e egy nemzetiségi kultúra, amelynek pl. nincs operája, filmgyártása, a tudományokat nem anyanyelvén sajátítja el, és nem azon műveli, nincs akadémiaja, sőt még vertikálisan kiképzett kulturális szervezete sem?

Valójában még ún. kultúrája is csonka, mint a magyaré, s konstitualizálódása megközelítőleg sem abban az ütemben folyik, mint lehetne, holott számbelileg a kultúra teljes profiljának a megteremtésére képes...” (MSZ, 1969. X. 12.). S ehhez több mint egy évvel később a pedagógiai folyóirat és az újvidéki színház hiányát, a területi iskolák pozitívumainak késését, a kulturális önigazgatás, tehát a nagykorúsodás megvalósulatlanságát teszi hozzá, — ha a regénypályázat sikerét, a Csáth- és a Mayer Ottmár-szobor szabadkai fölállítást ünnepli is (MSZ, 1970. I. 18.).

Ebben az időben — Herceg János mellett — kétségtelenül Bori Imréné a legelmélyültebb a betekintése a jugoszláviai magyar kultúra problematikájába. A nemzetiségi kultúránkat vizsgáló intézményt hiányolja. Az adott körülmények között őt csupán az intuícója vezérelheti, ám az elmúlt évtizedek tanúsága szerint — pontosan. Szerinte „...ebben a pillanatban a „fenn”-ek és a „lent”-ek végzetes és végletes megosztottsága legfeltűnőbb...” Ezek törekvése ellentétes: „Az ún. magas kultúra alapjait keresi, fogyasztóit — végeredményben emberi és anyagi bázisát, az ún. tömegkultúra viszont a maga legjobb eredményeivel és művelőivel közeledni igyekszik a maga „fent”-jéhez”. Létezik ugyan pezsgés, de „roppant aszinkronban van ez a „két” kulturális terület egymással. (...) E sorok írója ugyanis abszurdnak látja azt a helyzetet, hogy egyfelől például a jugoszláviai magyar irodalomnak a tömegbázisa sokkal inkább az egyetemes magyar szellemi élet, mint a jugoszláviai magyarság, ugyanakkor ugyanez a jugoszláviai magyarság elsősorban importból egyenlíti ki kulturális szükségleteit.” (MSZ, 1969. IV. 20.)

Bori azt is jól látja, hogy az üdvös decentralizációnak a nemzetiségek ihatják meg a levét. Ezek kultúrájának pénzelését ugyanis a községek kénytelenek vállalni, holott az anyagiakat a tartománynak kellene biztosítania (MSZ, 1971. X. 9.). Elsősorban az olyan intézmények számára, mint a szabadkai Népszínház és a zentai múzeum, de a gombosi Gyöngyösbokréta, a becsei KMV valamint a sziváci Szenteleky-rendezvény számára is (MSZ, 1971. X. 30.). Ahelyett azonban, hogy pesszimizmus venne erőt Borin, már a hatvanas évek második felében a Vajdaság újabb művelődési, elsősorban irodalmi értékeinek a tudatosításához kezd — immár liberalizálódott baloldali értékölfogásban. 1967 elején **Értékeink** címen cikksorozatot jelentet meg a Magyar Szóban a háború utáni, általa jelentősebbnek tartott könyvekről, mértegelés és ítéletmondás

helyett a leírást és a megértést választva. Törekvésének lényegét az **Arcképek** c. újabb sorozata már a címében is jelzi. A következő évben a kultúra más területére is kiterjeszti érdeklődését, és egy-egy zeneszerző, néprajzos, régész, nyelvész és tankönyvíró tevékenysége is bemutatást nyer az írásaiban. Méghozzá abból a célból, hogy — amint a bevezetőjében mondja — szemléltesse: „...milyen szellemi-kulturális, művelődési lehetőségek lappangnak a jugoszláviai magyarságban.” (MSZ, 1968. IX. 15.)

Nyilvánvalóan bölcsen teszi, amikor megdicséri a kutató zentai pedagógusokat, elsősorban Tőke Istvánt, aki — Móra István és Noveszel Andor nyomában haladva — városa és környéke anekdotáit és gyermekjátékait gyűjtötte egybe, s a szociográfiai pályázaton is részt vett. Rajta kívül Bori a Zentai Füzeteket megjelentető többi tanárt is figyelemre méltatja. Anélkül, hogy a dalgyűjtőkről (Fábry Jenőről, Tripolszky Gézáról és Burány Béláról) megelégedne. (MSZ, 1969. II. 9.)

Habár a jószándékához aligha férhet kétség, a kisebbségi körülmények között szűkösen született értékek bátorító szándékú tudatosításában a kritikáltság csapdája fenyegeti. Ebbe főleg a tankönyvírókat méltatva lép bele. Hiszen azokat dicséri, akik — persze nem elsősorban a szakmai tájékozatlanságuk miatt — többnyire többé-kevésbé vitatható színvonalú tankönyvekkel látták el az ifjúságot, s akiket (Brunet Elemért, Sárosi Károlyt, Tőke Istvánt és Szarvas Jánost) legalább annyira bíráltnia, mint dicsérnie kellett volna. Mert emberi kötelesség ugyan megállapítani, hogy a kényszerű önellátás idején használható tankönyveket írtak, ám ehhez alapvetően fontos lett volna hozzátenni, hogy a tankönyv csak akkor jó, ha — módszertanilag — hibátlan. Bori túlságosan nagystílú, amikor kijelenti, hogy a hibák „eltörpülnek a könyvek kétségtelen eredményei mellett.” (MSZ, 1968. XII. 15.)

Mindez azt jelenti, hogy Bori meg van győződve róla: a jogok adva vannak, csak következetes és bátor ember kell, aki valóra váltja őket. S vajon lehet-e, érdemes-e a „fönt” viszonylag jól megadott jogoknál többet követelni, amikor pl. az *Ekonomiska politika* c. lap publicistája örül a magyar iskolák elsorvadásának? A lázadás, vagy a követelőzés lehetetlensége azonban egyes értelmiségieket (pedagógusokat) nem az „örülünk annak, amink van” könnyen félrevezető (mert a hitelesebb értékek teremtésére való buzdítás helyett túlzottan önigazoló és önaitató) attitűdje felé terelte,

hanem az illúziótlanabb valóságismeret, teljesebb szakmai produkció irányába sarkallta.

A magyartanárok problémája

A valóságkutatás szükséglete és kínálkozó lehetősége a magyarság szellemi életének egészére kiterjedt. Ennek eredményeként született Gerold László **Hatvan magyartanár** c. munkája (H, 1969. 4. sz.), amely második díjat kapott a Híd említett pályázatán. A szociográfusnak azonban a hatvan magyar szakos közül, akikhez eljuttatta a körlevelét és a körívét, mindössze huszonnégygel sikerült kapcsolatot teremteni. A vállalkozást a kezdeményező szerint a segítő szándék vezérelte. Ezt annál inkább fontos hangsúlyoznia, mivel az a válaszok alapján megrajzolt kép – lehangoló.

Annak dacára, hogy a megkérdezettek pedagógusok, Geroldot nem ennek a hivatásnak a szociográfiája érdekli, hanem ami mögötte van: a magyartanár izlése, olvasottsága, aktivitása, többletmunkája, értelmiségi attitűdje: cselekvőkészsége. A szerző kiindulópontját az a körülmény magyarázza, hogy a jugoszláviai magyarság kultúrája irodalomközpontú, s emellett a magyartanárok jelenthetik az eleven kapcsolatot a magyar könyvek és az ifjú (potenciális) olvasók között. Azonkívül 1968 az ország és a világ egyetemista mozgalmának éve, s egyszersmind a bűnultságából ocsúdó, a létének intézményes megalapozására esélyt látó magyar nemzetiség cselekvésének ideje is. Néhány év alatt a Magyar Tanszéken tanultakban az a meggyőződés alakul ki (először B. Szabó, Sinkó, majd Bori hatására), hogy eltökélt szellemi-kulturális magatartással a magyarság megerősíthető, magasabb élet-szintre emelhető. Az újvidéki irodalomtudomány ekkorra már tekintélyre tett szert Magyarországon, részben a Bori és Szeli által a középiskolások (és a tanáraik) számára készített irodalomközpontú irodalmi tankönyveknek köszönhetően. Így aztán az a néhány tehetséges és ügyes ember, aki a hely és az idő követelményének megfelelően értelmezett magyarságával megvethte a lábát a jugoszláv szellemiség talaján, azok munkáját is a saját mércéje és lehetősége szerint ítélte meg, akiknek már évek óta Újvidéktől távoli falvakban vagy kisvárosokban – a hagyományos vidéki közöny és a kommunista bürokrácia ellenében – kellett magukat valahogyan föltalálniuk. Akkor, amikor – ahogyan csekély kivétellel vallják – a magyartanárnak csupán a rárakott terhei nőnek, a tekintélye csökken. S

nemcsak hogy alig-alig teremthet magának tisztességes életszínvonalat, de – a magyar kultúrának a hatóság általi nem ritka lekezelése, sőt a fejlődésének akadályozása következtében – a hivatástudatát elsorvasztják. Nagy kár ezzel kapcsolatban, hogy viszonylag kevés konkrétum kerül a vallomásokba, pedig a megkérdezetteknek nem kellett aláírniuk a nyilatkozatukat.

Bármennyire is „múlt századi” írónak kezeljük Móricz Zsigmond ez idő tájt Újvidéken, a Symposium-mozgalom s a vele rokonszenvezők fáklyának képzelik el az Újvidéken fölkészült és vidékre került magyartanárt. A tanítás, de még inkább a nevelés fogalma népszerűtlenné vált ugyan (a pedagógia nem heverte ki, s nem is fogja kiheverni a szocrealizmus csődjének sokkját), ám annál inkább megnőtt a példamutató egyén kultusza. S ezzel sajátos voluntarizmus jár együtt. Ami Újvidéken megvalósítható, annak hasonlóképpen Mucsán is érvényt lehet szerezni. Csupán akarni kell. Az összetettségükben és súlyosságukban lehúzó körülményekre való hivatkozás csak szalmáznak számít ebben a felfogásban. Hogy az újvidéki magyar értelmiség léte és produkciója a nemzetiségek iránti toleranciának fontos szimbóluma a jugoszláv politika számára, s hogy amit lehet Jupiternek (a központ kultúrpolitikai tekintélyeinek), azt nem szabad az ökörnek (a vidéki magyartanárnak), arra pusztán másodsorban illik gondolni ezekben a forradalmi hangulatú években.

Újvidéken – az ott összegyűlt tehetségesebb íróknak, tudósoknak, professzoroknak, szerkesztőknek köszönhetően – a vajdasági magyar kultúra javára viszonylag sokat lehetett mondani és tenni ekkor. Hogy az önművelés és a nemzetiségi feladatok megoldásának készsége (az alkalmazkodás ellenében fölkinált karrier mellett) tehetség kérdése is volt, erre keveset gondoltak. A vezető értelmiség, noha nagymértékben önmagával, saját léttapasztalatával, önkitaljesítésével volt elfoglalva, nem ismerhette önmagát (ahogyan meghatározója, a jugoszláv társadalom sem), tehát másokat sem, legkevésbé a vidéki tanárok lehetőségeit. Erkölcsösnek az számított, aki – anélkül persze, hogy meggyűlt volna a baja a törvénnyel – minél teljesebben vállalta önmagát. Ez volt a legromantikusabb időszaka a jugoszláviai magyar kultúrának.

Nem hiába került egy Sartre-idézet („Az ember az, amivé önmagát teszi”) annak a könyvnek az élére (*Rólunk is vallanak*, 1970.), amelyben a szóban forgó

fölmérés is helyet kapott, Gerold a kérdéseiben szabadon szállja át a táj, az ország és a külföld határait, s az ítélete nincs tekintettel arra, hogy milyen és hány magyar könyv van az iskola vagy az adott helység könyvtárában. Ő – az akkori korlátatlanság-dívatnak megfelelően – a szellem és a technika harmóniájában, mérőföldes léptű haladásban bízó – Marx Györgyre hivatkozik, akinek az okossága – a szocializmus reális fejlődési lehetőségén kívül – sok érdekes gondolatot kínál. Más szóval ez azt jelenti, hogy Gerold László a szociográfiai munkájában távolról szemlélődik. A magyartanának nem a konkrét munkalehetősége érdekli a maga teljességében, objektív és szubjektív lehetőségeiben, akadályozottságában, hanem a remélt-számonként szellemi égboltja, amely a fejlődő fiatalokból újabbnál újabb rajokat röptethet majd.

Ezt a lebegő értelmiségi magatartást könnyűszerrel célozta meg egy kiváló vidéki magyartanár: Tőke István. Akkor is, ha abban az időben alig akadt valaki, aki nyíltan a pártjára állt volna. Tőke ugyanis két (alapos tapasztalatot összegez) tanulmányában (H, 1969. 11-12. sz.; 1970. 12. sz.) nem csupán Gerold kimutatására reagál, hanem azok véleményére is, akik vitát kerekítettek a fölmérésből. Az idő szinte teljes egészében Tőkét igazolta, nem Geroldot s még kevésbé Biacsit vagy – e sorok íróját. A neves magyartanár egyszerűen, de találóan fölvázolja általában a pedagógusoknak s külön a magyartanároknak a két évtizeden át takargatott nyomorúságát.

Először is azt állapítja meg, hogy a Magyar Tanszéken tudósképzés folyik. A modern pedagógia eszközeit nem alkalmazzák, a pszichológiai ismeret és a neveléstudomány hiányzik az onnan kikerülő tarsolyából. Egyszerűen nincs kifejlesztve benne a folyamatos önképzés igénye. A többnyire a saját tekintélyüktől eltelt tanároktól olyan ismereteket szereznek, amelyek a vidéki munkájukban alig hasznosíthatók. Módszertanilag nincsenek kellően fölkészítve. Szuggesztív tanár-egyénségekké többen azért nem válhatnak, mert az egyetemre iratkozásukkor senki sem ellenőrizte: vajon rendelkeznek-e megfelelő pedagógusi képességgel. Akiiket közülük nem félemlítettek meg, azok az adminisztratív teendőktől agyonterhelten és a mellőzöttségtől fásultan csendben, olykor hivatalnoki közönyben dolgoznak.

Tőke hangneme néhol vallomásossá hevül, hiszen korábban ő próbálta legtöbbször hallatni a hangját. Ám „hiába volt visszhangjuk ezeknek a cikkeknek a nevelők és oktatók körében, hiába volt az

igaz és hasznos ügyért való kiállás, az adminisztratív tennivalók terén csak nem következett be semmiféle könnyítés. Írunk, számolunk, összesítünk továbbra is, szinte beleveszünk az öncélú papirosmunka dzsungelébe, és nincs tudomásunk róla, hogy akár a szakszervezeti érdekvédelem, akár a pedagógiai intézetek bármelyike is szót emelt volna hivatalból e lélekölő, az oktatói lendületet gúzsba kötő és folyton szaporodó adminisztrációs átok ellen. A mi hangunk valóban nem hallatszik messzire. Így van ez a tankönyvkiadással, a programmodosítással kapcsolatos javaslatok és más egyebek terén is.” Ez azonban nem zárja ki azt Tőke szerint, hogy a szakmai közéletben vereséget szenvedett magyartanárok – visszhangtalanul is – nem teszik a dolgukat: nem szerettetik meg az anyanyelvet és annak irodalmát a diákokkal. Akkor is, ha az egyetem, miután átadta nekik a diplomájukat, többé nem törődik velük, nem vár tőlük jelentést vagy tanácskérést a munkájukkal kapcsolatban. – Ez már természetesen romantikus túlzás s egyben önellentmondás is a kiváló pedagógus részéről, aki nem szeretné elveszíteni vidéki sorstársai rokonszenvét.

Az egyetlen vélemény, amelyben egyaránt van azonosulás és távolságtartás, minthogy mélyebb azonosulással és nagyobb perspektívából fogalmazódik meg, a Herceg Jánosé (7N, 1969. VII. 11.). Írónk megérti, de vádolja is a magyartanárokat. Régen, amikor még tekintélyük volt – írja – akkor sem mindig buzgólkodtak, most viszont, a műveletlenek árnyékában, a bálakhoz, disznótorokhoz jobban vonzódnak, mint a modern irodalomhoz. Az anyagi jólét biztosítása is komoly gondot jelent számukra, s a társadalmi foglalkoztatottságuk is elszívja energiájukat. Aki több ok miatt nem vettek részt az anketon, róluk és helyettük a vallomástevők nyilatkoztak – így Herceg.

A lényeg láttatása

Több mint negyed évszázaddal a „szocializmus győzelme” után a jugoszláv társadalomnak a többi között a magyarságképe is hamis. Ezért írhatja joggal Bori Imre, hogy „...a Neoplanta elmúlt évi termelésében két filmben szerepelnek magyarok is... egy sajátos „népszínmű” felfogásban láthat bennünket ország és világ... Utcalányok, cselédek, inges-gatyás csárdázó csodabogarak – Így vonulnak be az országos köztudatba.” (MSZ, 1971. VI. 1.)

Ezt a lényegbevágó hiányt igyekeztek pótolni azok az írók, publicisták, akik 1971-ben részt vettek a Neoplanta és a Magyar Szó szerkesztőségének rövid filmekre kiírt szinopszis-pályázatán. Nem véletlenül jelentheti tehát Deák Ferenc és Ládi István a zsűri nevében, hogy „...a pályázat mennyiségben és színvonalban a várakozáson fölül eredményes volt. Többen és lényeglátóan tárták föl a magyar családok széthullását, a falu elnéptelenedését, kihalását, a vajdasági magyarok és külön a székelyek gyökértelenségét, a kivándorlást, a kubikussorsot, a magyar fiatalok megosztását egy faluban a nyári katekizáció idején. Viszont meglepő, hogy ennek kapcsán a 7 Napban ellenvélemény is született. Fekete Elvira gondolta úgy, hogy a vajdasági falu nincs kihalófélben, ugyanakkor a lakosság csökkenése egyetemes jelenség (1971. VII. 25.). Ez a nézet elfogult, minthogy a pályázatot Burány Nándor és Podolszki József szinopszisa nyerte, nem pedig Vlaovics József.

A kéziratok megfilmesítése a diktatúra visszakeményedésekor akadályokba ütközik. Ezért Dudás Károly a Képes Ifjúságban a többi között amiatt tiltakozhat, hogy a vajdasági Filmfelügyelő Bizottság megakadályozta Vicsek Károly **Kereszt és csillag** c. művének a belgrádi kisfilmfesztiválon való bemutatását (1972. III. 29.). Mi több – vallja Vicsek a Magyar Szóban (1972. IV. 23.) – Fehér Kálmán és Kapitány László cenzúrázták is. És a politikus Mirko Čanadanovićnak sem tetszett, hogy az egyik jelenetben a Kommunista Szövetségbe való fölvetelről beszélgetnek egy tábla alatt, amelyen a WC felé mutató nyíl van. Vicsek cikke a Közös Íróasztalunk c. rovatban jelent meg, ahol az úgy kapcsán a szerkesztő azt válaszolja egy olvasónak, hogy nem tud fekete listáról, amelyen (az olvasó szerint) Vicsek Károly szerepelne, hiszen ő jelen van a filméletben és a Neoplanta új filmet kér tőle. A szerkesztő mellébeszél...

Egyébként a film kapcsán a bácsfeketehegyi moziteremben pártülést tartottak – számol be Vukovics Géza a Magyar Szóban (1973. II. 18.). Eszerint a kezdeti leplezési kísérletek után kénytelenek voltak szembesülni a filmtükörrel. Kiderült, hogy a magyarok lényegben balról, a montenegróiak pedig jobbról ülnek a moziban. A gyerekek valójában csak az iskolában vannak együtt, s az ifjúsági vezetőség tisztújításának „első menetében” egy magyar sem került a vezetőségbe. A magyarok valóban külön futbalcsapatot akarnak, a tűzoltóotthonban szoktak összegyűlni, s róluk az egyház

gondoskodik. Az ösztöndíjpolitika rossz, az anyanyelv munkahelyi használata úgyszintén. A 3 és fél órás vitában a 13 vitázó közül különben is csupán kettő volt magyar.

Az igazságkeresés szenvedélye

Németh István munkásságának legjobb s a délvidéki magyar valóságkutatás talán legjelentősebb riportkönyve csak 1973-ban jelent meg. Azonban majdnem egy évtized Magyar Szóban közölt, többnyire vasárnapi írásaiból állt össze a gyűjtemény. S bizony ez, akkor is, ha néhány értékes írásnak ki kellett maradnia, becsületére válik a Forum Könyvkiadónak. Ekkorra már ugyanis a fölerősödött pártidiktatúra hatására jobban meg kellett gondolniuk mind az alkotóknak, mind pedig a művelődési intézmények vezetőinek, hogy nyilvánosságot adjanak-e az előző néhány év szellemének.

Külön figyelmet érdemel a **Zsebtükör** bevezető írása, amely erkölcsiségében és bátorságában páratlan a Jugoszláviában élő magyarok publicisztikájában. A szerző arról beszél, hogy a születendő riporttal kapcsolatos szerkesztői elvárások és az újságírói tapasztalás között többnyire nagy ellentmondás feszült, amelyet a terepjárónak kellett föloldania a saját megfigyeléseinek a meghamisításával. Eszerint – főleg mivel a válogatás legrégebb írása még 1964-ben született – Németh Istvánnak is cenzúrán kellett átesnie. – Űristen, mi maradhatott itt a háttérben?! – szörnyedhet el a mai olvasó, mivel a szerző portrévázatait, problémaleírásait – az adott terjedelem és a műfaj határain belül – leleplező, meggyőző képet nyújtottak a Délvidék magyar földműveseinek, részben az iparosainak és az értelmiségének kizsákmányoltságában nyomorúságos helyzetéről.

Már a bevezető is jelezte, hogy a szociográfiai hitelességgel működő riporter egyáltalán nem elfogult az általa vizsgált társadalmi réteg egyedeivel mint arctalan tömeggel szemben. Az előszóban egyébként üzemi munkások rajongják körül rátermett igazgatójukat. Az író viszont inkább a magányosokhoz, kiközösítettekhez, elesettekhez vonzódik – akiknek sorsa alkotja riportjai témáját. A bevezetőben említett újságírói romlottság a helyzet leírása által szünteti meg önmagát. Azt vallja be az író, amit nem csupán a kolégáinak majdnem mindig, hanem leginkább saját

magának is el kell hallgatnia ahhoz, hogy az írásai napvilágot láthassanak. Az általa régóta ismert, az önmagát a sikerei dacára kutyaszorítóban érő igazgató abszurd helyzetéről számol be. Ha ugyanis az igazgató nem fogadja el a magas rangú elismerések és jutalmak után a munkásai ajándékát, akkor elveszíti a népszerűségét. Ő viszont már – szólja el magát – csak igazgatni képes.

Az író csupán sejteli: az üzem munkásai a naiv törleszkedésükben primitívek. Az ilyen embereket, ha kiszakadnak a nyájból, vagy pláne, ha mindig is rajta kívül voltak, csak sajnálni lehet. S valóban, a **Zsebtükör** c. kötetet a részvét könyvének is lehetne nevezni. Az embereken elsősorban önnön gyarlóságuk miatt lehetetlen érdemben segíteni. Csakhogy e racionális felismerést a lelkiismeret ellenpontozza, hiszen a szerző a társadalomnak ugyanabból az alsó rétegéből származik, mint az általa bemutatottak nagy többsége. Valamennyit azonban lehet könnyíteni a helyzeten. Ha másként nem, akkor a Kosztolányi emlegette meghallgatással, megértéssel, jó szóval. S így a terepjáró valamennyire megnyugodhat: a szégyellt napidíjon túli értelme is volt a kiszállásának.

Gerold Lászlót viszont azért illeti dicséret, mert 1972 utolsó hónapjaiban, saját addigi szociográfiai érdeklődésének megfelelően nemcsak a válogatást vállalta, hanem utószót is mert ími a válogatáshoz. Igaz, steril, formalista jellegű, amelyet a strukturalizmus divatjának mellébeszélése nem tett föltűnővé. (Még azt sem említheti az utószó, hogy a riporter a magyarokat kutatja!)

Hogy valójában miről szólnak a **Zsebtükör** szövegei? A többi között a szentmihályiaknak a panaszáról, hogy a képviselők évek óta egy órácskát sem töltenek velük, s ezért semmi újat sem várnak a választásoktól. Annál kevésbé, minthogy az anyanyelvű oktatásukat saját maguknak kellett kiharcolniuk. Székelykevény viszont a párt csak akkor kezdett a kivándorlásról beszélni, amikor már két tagja elhagyta az országot. Ugyanakkor Sepsén a telepések már jobban művelik a földet az őslakosoknál, s ezek támogatás híján külföldre mennek. Kavillón pedig az emberek nagy csoportja úgy tengődik, mint régebben az uradalmi birtokon: mint idénymunkásokat a Pobeda nem jelenti be őket, s ezért a gyerekeik sem tanulhat-

nak tovább. Kanizsán a begyűlt tagsági díjat kegyelemkenyérként osztják szét a munkanélküliek között, s ha lehet, manipulálnak a nyugdíjasokkal. És így tovább!

Riporterünk föl kutatja a soktagú családokat, amelyeket a nyomorúságos életkörülményeik, magukra hagyottságuk dacára megcsodál. Esetenként a tabutémákat is belopja a Magyar Szóba, illetve a szóban forgó válogatásba. Így pl. a német származású, hivatásában helytálló tanítót, akit először a vértestvérei akartak kivégezni, utóbb pedig a partizánok kioztak meg. Persze, annak a gazdának a sorsa sem részletezhető ilyen vonatkozásban, akit a kommunista állam nem egyszer próbált tönkre tenni.

Németh István azonban érzi és sugallja, hogy kinek mennyi igazsága van. Azt is meglátja, hogy a gazdák irigykednek egymásra, miközben a magukat agyondolgozott idős parasztok nyugdíjügye elintézetlen. Számos írásának tanúsága szerint azzal is tisztában van, hogy ezeknek a hajdani gazdák és az uralomra jutott kommunisták által egyaránt megalázott embereknek az igazságtalan adófizetés az egyik fő problémája. Sőt olyan szerencsétlenekre is rábukkan, akiknek veszteségük van az általuk megművelhetetlen földjükből. Sorsuk tanúja meg-megborzong, s írás közben visszafogott egyértelműséggel jelzi, vagy olykor a riport befejezésében nyíltan is kimondja a véleményét. A kor elvárásainak az ismerete csillapítja az utószó azon megjegyzése fölötti megbotránkozásunkat, amely szerint formailag helytelen megoldás a befejezésre hagyott kommentár. Eszerint Németh Istvánnak, a lelkiismeretes riporternek, a politikával kényszerből ingatag kompromisszumokat kötött, a becsületességéért a lehetséges szankcióval is számoló valóságkutatónak a szó esztétikai értelmében is hibátlan írásművet kellett volna letennie a Magyar Szó szerkesztősége helyett immár a Magyar Tanszék kabinetjében állomásozó, a társadalmi valóságtól elidegenedő esztéta asztalára.

Rövidítések: MSZ – Magyar Szó, 7N – 7 Nap, D – Dolgozók, KI – Képes Ifjúság, H – Hid

MEDDIG JUTOTTUNK

*az 1944 végén, 1945 elején elkövetett
magyarellen es atrocitások feltárásával*

I A tanulmány indokoltsága

Több oka van annak, hogy a Délvidék magyarsága foglalkozzon az 1944 végén, 1945 elején vele történt eseményeknek azokkal a vonatkozásaival, amelyekkel 1990 elejéig nem foglalkozhatott, miként az egyetemes magyarság sem.

Két fontos okot kell kiemelni.

Az egyik, hogy egyáltalán fény derüljön arra, ami történt. A másik, hogy megszabaduljunk a traumától, amelyet az esemény megtörténte és annak későbbi kezelése váltott ki bennünk.

Szóljunk részletesebben mindkettőről.

Az első ok részletezése

Már-már kezdtük elhinni, hogy csakugyan meg sem történt, ahogyan arról a XX. század utolsó évtizedének kezdetéig a hivatalos – jugoszláviai, magyar és az egyetemes – történelemírás, valamint a jugoszláviai államirányítás nagy-nagy igyekezettel meg akart győzni bennünket, a világot és önmagát. Nem kevesebbről van szó, mint arról, hogy az akkoriban körülbelül félmillió létszámú nemzeti közösségünk tagjainak mintegy 7–8 százalékát lemészárolták, s fél

évszázadon keresztül azt terjesztették – elsősorban a tettesek, de hatásukra már általánosan elfogadott állásponttá vált a történelmi hazugság –, hogy csupán a délvidéki magyar háborús bűnösöket vonták felelősségre. Az áldozatok számáról soha semmilyen dokumentumot nem tettek közzé, de soha sem is sejtették, milyen méretű volt a tömegirtás.¹ A hatalmas magyar tömeg likvidálásának annál is inkább érezhető a következménye, mert ez a katasztrófa majdnem két és fél évtizedes, 1918-tól 1941-ig tartó – kitelepítésekkel, elűdözésekkel és elvándorításokkal járó – kisebbségi elnyomást, majd a háborúban szerzett, sajnos szokásos, egyéb veszteségeinket tetézte. A Délvidékről az első világháborút követően mintegy 40 000 magyart üldözött el az új rezsim, a második után pedig körülbelül 84 000-et.² Az itt élő magyarság a második világháborúban – nem éppen mindig önszántából, esetenként meg éppen súlyos kényszer alatt – véráldozatot hozott a királyi Jugoszláviáért, az anyaországért, a hitleri bábálamként számotartott Független Horvát Államért és az újjáalakuló Jugoszláviáért, de még a hitleri Németországért is.³

A tömegmészárlásról kialakított hamis beállítást csak addig nem lehetett cáfolni, amíg az eseményről

¹ A hazai történelemtanítás az általános és a középiskolákban nem foglalkozik még ma sem a vajdasági magyarokat ért második világháború végi sérelmekkel. Sem a többségi nemzet tanterve, sem a kisebbségek kiegészítő tanterve nem tartalmaz ilyen tantervi tételt – állapítható meg dr. Tóth Lajos: *Történelemtanításunk alappillérei (Tantervei és tankönyvei)* egy összehasonlító tanulmány tükrében. Megjelent a VMTT sorozatában az Atlantis Kiadónál, Újvidéken, 2003-ban.) Ugyane tanulmány leszögezi, hogy az anyaországi tankönyvekben már foglalkoznak vele. Ezzel szemben a hazai oktatás meglehetősen részletességgel foglalkozott az elmúlt majd egy évszázad során, és foglalkozik ma is azokkal a vélt vagy valós sérelmekkel, amelyeket a magyaroknak rónak fel a többségi nemzet történései. A magyarság szempontjából ez a kétféle mérce a legelfogadhatatlanabb.

² A. Saji Enikő adatai az akadémiai doktori disszertációjában: *Impériumváltás, revízió és kisebbség, magyarok a Délvidéken 1918–1947*, Kézirat, 243–264. oldal.

³ A jugoszláv hadseregben, az áprilisi összeomlása előtt szolgáltak a fénylő idejüket ott töltő katonák, de behívtak magyar tartalékosokat is. A visszacsatolt területen a magyar honvédségbe éppen úgy sorozták, mint az anyaországban. A horvát állam is igénybe vette a szerémségi és a szlavóniai magyar lakosság fegyveres szolgálatát. A háború végén Tito presztízskérdést csinált abból, hogy hadseregének legyen magyar alakulata – a Petőfi brigád néven ismertté vált dandár –, amelyet az egész ország területéről toboroztak igen kemény eszközökkel. A németek által megszállt Bánátban a magyarokat nem sorozták ugyan, a nagy emberhiány miatt azonban segédrendőrnek – Hilfenpolizei, közismertebb nevén Hipo – vették fel a fegyverfogásra alkalmas legényeket, akik fizetésért szolgáltak. 1944 utolsó hónapjaiban sok magyar segédrendőrt kivégeztek, akiknek egyébként semmi vétük nem volt.

sem nyilvánosan szólni. A kilencvenes évek elejétől az írásbeli cáfolatok sokasága jelent már meg, de tárgyi bizonyítékként ott van már sok-sok tömegsír fölött – az áldozatok nyughelyének ismerete hiányában más, alkalmas, kiszemelt helyeken is – az emlékmű. Bezdánban a temetőben az 1945 tavaszán újratemetett áldozatok kiskeresztjeinek sorai képezik azt, Bajmokon az Akácfa és környéke van e célból megjelölve, Szabadkán a Zentai úti temetőben a Vergődő madár szobor és az áldozatok bronzba öntött névsora. Topolyán szintén a temetőben egy emlékkereszt. Magyaránizsán ugyancsak a temetőben áll az emlékszóbor, Martonoson egy emléksír, Adorjánban egy szép emlékmű. Zentán a Felsővárosi temetőben 1994 óta áll egy kopjafa, Temerinben a temetői nagy tömegsírnál az emlékkereszt és a kopjafa. Szenttamáson úgyszintén a temetőben az emlékkereszt a táblával. Piroson is a temetőben felállított kopjafa az emlékeztető. Újvidéken a korábban tizenkétszer ellopott keresztek helyén a tizenharmadik 2002 óta bántatlanul áll. A csurogi dögtemető tömegsírja fölé állított szerény emlékművet azonban ismételtelen lerombolták 2002-ben is. A Sajkás-vidékhez tartozó Sajkáslakon már a kilencvenes évek legelején állított a dögtemetőben levő tömegsír fölé egy magánszemély – a helybeli Pásztor Antal – szerény emlékművet, amelyet Siflis Zoltán és társai filmen is, fényképen is megörökítették, a „tettest” azonban a titeli községi szervek emiatt megbüntették, a keresztet és a terület kerítését pedig lerombolták s azóta sem akad újabb bátor ember, aki hasonló cselekedetre vállalkozott volna. Jóval több azonban az olyan helység, amelyben volt vérengzés, de nem volt, és ma sincs méltó emlékmű. Ilyenek a Bánságban: Oroszlámos, Törökkanizsa, Csóka, Törökbecse, Nagyikinda, Tóba, Magyarcsernye, Kisoroszi, Padé, Hódegyháza, Nagybecskerek, Nezsény, Muzsla, Perlasz, Torontálvásárhely, Pancsova, Versec. A Bácskában: Mohol, Péterréve, Bácsföldvár, Zsablya, Mozsor, Titel, Tündéres, Dunagárdony, Sajkásgyörgye, Tiszakálmánfalva, Káty, Kabol, Palánka, Gombos, Veprőd, Verbász, Nagyfény azok a helységek, ahol a tömegmészárlás szintén igen nagy méretű volt, de eddig semmilyen e

célből állított jel nem emlékeztet rá. Zomborban néhány évtizeddel ezelőtt állított Rüll István kőfaragó a maga költségén egy általános, világháborús áldozatokra utaló emlékművet, a negyvennégyes, negyvenötös vérengzésre azonban külön semmi sem utal, noha a mérete itt igen nagy volt, a helyszín, a Krónics-palota szörnyű emléke az utódokban is él. Zsablyán, 1997-ben egy kis csoport – a községi szervek és a belgrádi magyar nagykövetség tudtával – megszervezte az első megemlékezést az egykori katolikus temetőben, a keresztúti stációk helyén, ahol a tömegsírok vannak. A községi elnök azonban az eseményt megelőző napon azt üzent a szervezőknek, nem tudja szavatolni a résztvevők biztonságát, kéri a rendezvény lemondását. A szerémségi magyarlakta falvak egyikében sincs emlékmű, pedig ott is volt tömeges magyar kivégzés. Konkrét adatok vannak Úrögről és Maradékról. A ma már más államokhoz tartozó Drávaszögben és Muravidéken történtek feltárásáról nincs tudomásunk. Korábbi adataink szerint történt ilyesmi Hercegszölösön és Pélmonostoron, valamint Lendva környékén. Nincs tudomásunk arról, hogy bárhol is emlékművet állítottak volna az áldozatoknak.

E felsorolás akkor kap igazi értelmet, ha hozzáfűzzük, hogy a titói érában minden helységben állítottak emlékművet a második világháború „hőseinek” és „áldozatainak”, kivéve az általunk emlegetetteknek, illetve általában azoknak, akiket abban a korban végeztek ki a partizánok. A „hősök” között olyanokat is számon tartottak, akik tevőlegesen részt vettek a magyarok és a németek irtásában és elűzésében.⁴ Sőt, arról is van tudomásunk, hogy némely helységben a partizánok által kivégzettek közül – talán a helyi lakosság leleményességének köszönhetően, talán a vérengzés végrehajtóinak szándékos manipulációja következtében – egyeseknek a neve ott található a fasizmus áldozatainak emlékművén. Erre Torontálvásárhelyen találunk példát. Tudomásunk szerint az akkori Jugoszlávia területén mintegy százhusz magyarlakta helységben történtek véráldozattal járó atrocitások.

A másik ok részletezése

⁴ Még a 21. század elején is akadt példa rá, hogy a vérengzést lebonyolító partizán egységről volt elnevezve utca és magyar iskola, például Szabadkán a VIII. Vajdasági Brigád iskola, nem beszélve arról, hogy a Jugoszláv Néphadsereg nevét számtalan helységünkben viseli utca ma is, holott a nagy vérengzéseket ez a hadsereg, esetleg titkosszolgálatának fegyveresei végezték. Az események legfőbb felelőse, Josip Broz Tito emlékét szintén számtalan, főleg magyarlakta helységben őrzi utcánév.

Ez a másik, kiemelten fontos ok magából az esemény megtörténtéből és annak hamis kezeléséből származik. A két dolog egybefonódása ugyanis meghatározta a Délvidék magyarságának második világháború utáni általános magatartását és a sorsát is. E magatartás következményeként történt meg, hogy sem az utódállamokban, sem az anyaországban, de bizonyos tekintetben a szabadnak mondott nyugati világban sem érezték magukat a magyarok annyira otthon, mint Tito Jugoszláviájában a hatvanas évektől, közben sehol olyan nagy mértékben nem fogyott a lélekszámuk, mint éppen itt, éppen ezekben az évtizedekben. A fogyás attól az időtől kezdődően mutatkozik meg igen markáns, évi egy százalékos mértékben, amikor a vérengzés esztendeiben nemzett utódok, tehát a titói államban nevelkedett nemzedékek váltak nemzőképessé.

Mi a magyarázata ennek az ellentmondásnak? Nevezetesen annak, hogy a Kárpát-medencei magyarság a délvidékiek sorsát irigyelte, maga az itteni magyarság is részben egyetértett az ilyen értékeléssel, ugyanakkor pedig harminc év alatt – 1961-től 1991-ig – harminc százalékkal csökkent a lélekszámunk?

A délvidéki magyarságnak a második világháború utáni bő négy évtizedben nem volt maga választotta vagy önként elfogadott szellemi irányítója. A vérengzésben ugyanis a vezetőréteget teljesen megsemmisítették. Nem is csak a szellemi vezetőréteget, hanem a közösség gazdasági vezetőit is. A korábbi idők politikusainak ímagja sem maradt Titoék közbelépése után, az újak pedig ugyanazt szajkózták, mint amit a diákok az iskolában tanultak: Tito felszabadította a magyarokat s megbüntette a vétkeket. Aki mást hirdetett volna, annak hamar betapasztották a száját, lefoglák a toll után nyúló kezét.⁵ Az ártatlanul kivégzettek hozzátartozóinak a táborába – kevés kivételtől eltekintve – szinte az egész itteni magyarságot be lehet sorolni. Mindenkinek veszett el akkoriban közelebbi vagy távolabbi hozzátar-

tozója. A naponta hallott hamis tétel és az életben tapasztaltak közötti ellentét lélekkasadásossá tette az embereket, s e nagy bajában még a vallásgyakorlásban is gátolták. Kétségtelen, hogy ez a lelki trauma sokakat kényszerített az ország elhagyására, másokat a nemzettudatuk elfojtására, s általában csökkent emiatt a vitalitás, az életkedv is. Csökkent tehát a szaporodásra, de növekedett az öngyilkosságra való hajlam, hiszen minek nemzeni-szülni egy bűnös néphez tartozó magzatot, élni lenézett nemzet tagjaként? Minek megtartani a magyarsághoz kötődő szálakat?

A bajt csak tetézte, hogy sem a magyarítás időszakában, sem az utána következő évtizedekben az anyaország nem segített. El kell ismerni, nem is segíthetett volna sokat, hiszen tisztességes politikusi között szintén széles rendet vágott a háború s az utána következő bolsevista rendszer. Az állam szuverén irányításának szűk korlátai voltak, aminek tartama alatt a maradék tisztességes politikus számára elsőrendű feladattá nem a határon túl rekedt magyarok, hanem az anyaország megmentése vált. Ennek ellenére azt is le kell szögezni, hogy a felvidéki magyarság sérelmeinek – a kitelepítésnek – az ügyét felvállalta Magyarország, s talán kissé éppen azért, hogy ezt tehesse, lemondott a délvidékiek sérelmének vállalásáról.⁷

Meglehetősen durván hangzik, s fájdalmas is, ha azt mondjuk, hogy az anyaország – amikor szinte magát sem menthette – lemondott rólunk. Olyan időket élünk, amikor csakugyan mondhatta az akkor élő, hogy „nem lelő honját a hazában”. Azt is le kell szögeznünk azonban, hogy mi, délvidéki magyarok évtizedekig sem találtuk meg a módját, hogy a ránk oly súlyos következményekkel járó eseményt a saját erőnkől – akár áldozatok árán is – nyilvánosságra hozzuk. Mi is gyengéknek bizonyultunk rá. Két körülmény azért vigasztalhat.

Az egyik az, hogy a hatvanas évek végétől két délvidéki újságíró is – egy itt élő és egy Budapestre menekült: Burány Nándor, illetve Illés Sándor – tett

⁵ Tomán László Belőlük fojtották a szót címen (és a lényeget kifejező alcímen: A legelső független magyar hetilap sorsa) feldolgozta, hogyan tették lehetetlenné egy független magyar sajtószerv létrehozatalát 1945-ben Zágrábban. (In.: Múltunk, jelenünk... Atlantis Könyvkiadó, Újvidék, 2000.) Egy másik kötetében Tomán példák sokaságával igazolja, hogy Jugoszláviában is a kommunisták kézirvezérlése érvényesült az irodalomban. (Tomán László: A bűnös irodalompolitikától az irodalom bűneiig, Atlantis Könyvkiadó, Újvidék, 2001.)

⁶ Nem a negyvennégyes-negyvenötös vérengzésre kihelyezve, de a délvidéki magyarság létetani kérdéseivel - lelki betegségeivel, az öngyilkosságra való hajlam okaival több kötetében foglalkozik dr. Hódi Sándor, elsőként a Meghívott halál c. kötetében.

⁷ E bonyolult kérdéssel ilyen összefüggésben elsőként A. Sajti Enikő foglalkozik említett disszertációjában.

tétova kísérletet a sűrű lepel fellebbentésére, némi eredménnyel.⁸ A másik vigaszunk pedig, hogy végül is az első, szabadon létrehozott politikai pártunk, a VMDK egyik legelső intézkedése volt éppen ennek a kérdésnek a nyitása. Ez hozta meg számára azt a bizalmat, aminek köszönhetően minden várakozáson felüli sikerrel szerepelt az általános parlamenti választásokon.⁹

Mi a célunk, hogy ezt a szövevényes kérdést mi, itt a Délvidéken ily kitaróan feszegetjük, amióta feszegethetjük?

Az első mindenképpen az, hogy feltárjuk. Ennyi évtized után ugyanis még mindig nincs teljes, a hatalomtartók, a politikusok, a történelemtudósok által elfogadott hiteles kép az eseményekről. Bizonyos, hogy ennek minél teljesebb képe alakul ki, az itteni magyarság önképe és önbecsülése annál inkább közeledik a realitásokhoz. Ez pedig azt is jelenti, hogy annál kisebb lesz a veszélye a nemzeti identitásunkat fenyegető önfeladásnak, annál többen iparkodnak megmaradni magyarnak. Helyzetünket lényegesen megkönnyíti az a körülmény, hogy az általunk – illetve nemzetársaink által – 1942-ben elkövetett atrocitásokról mi már számot adtunk önmagunk és a világ előtt. Cseres Tibor számtalanszor kifejtette, a Hideg napokra hiába várta a megfelelő reagálást szerb íróársai részéről. Ha Bajcsy-Zsilinszky Endre túléli a vérengzést, amely 1942-ben kezdődött – s amely ellen a magyar Országházban és másutt is felemelte a szavát, és amely 1944-ben őt is elérte – ma ő is leszögezhetné, hogy hiába várta valamely hasonlóan tisztességes politikus felszólalását a belgrádi parlamentben.¹⁰ A második dolog tehát, amit el kellene érünk az nem más, mint hogy a sérelmek olyan jogorvoslást nyerjenek, amilyeneket ennyi évtized után egyáltalán nyerhetnek. Ebbe mindenképpen beletartozik, hogy hivatalos politikai döntéssel kimondassék: ártatlan magyarok tízezreit mészárolták le abban az időben. A harmadik pedig: a jogfosztottak és ivadékaik

státusát helyre kell állítani, a kárvallottakat kártalanítani. Az ártatlan áldozatokról ki kell mondani, hogy nem véreskező gonosztevők, hanem ártatlan áldozatok. A Csurogról, Zsablyáról és Mozsorról elűldözött teljes magyar lakosságról le kell venni a kollektív felelősség és a kollektív büntetés minden következményét. Itt tegyünk egy fontos megjegyzést: ez nem az újvidéki, hanem a belgrádi hatóság ügye.

II. A témakör ismertetése és az esemény feltárásának története

1990. április 20-án a Délvidék egyetlen magyar nyelvű napilapja, a Magyar Szó az alábbi hírt közölte a Lapzárta című rovatában, az utolsó oldalon:

„A VMDK tanácsának levele a Vajdasági és a Szerb TA elnökéhez

A VMDK tanácsának adai ülésén hosszú vita alakult ki annak a levélnek a szövege körül, amelyet a VMDK tanácsa a Vajdasági és a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia elnökéhez szándékozik küldeni. A tanács úgy véli, elérkezett az az idő, amikor tudományos módszerekkel kell kivizsgálni a vajdasági történeteket a megszállás alatt és közvetlenül a felszabadulás után. Azokról a szerbekről és magyar ajkú zsidókról van szó, akik a háború áldozataul estek és akikkel kapcsolatban eléggé megbízható történelmi értékelés létezik, de azokról a magyarokról is, akik közvetlenül a háború után estek áldozatul, bírósági eljárás nélkül. Ugyanakkor ki kell vizsgálni a németeket és a cigányokat ért atrocitásokat is. A VMDK tanácsa javasolja egy hazai és nemzetközi szakértőkből álló bizottság összeállítását a fentiek kiderítésére.”

⁸ Burány Nándor 1968-ban *Összeroppanás* címen kisregényben taglalta a zentai tömegmészárlást. Megjelent a Forum kiadásában Újvidéken. Illés Sándor a budapesti Szépirodalmi Könyvkiadónál 1977-ben megjelent *Sírlátó* című tényregényében a temerini kivégzésekkel foglalkozik.

⁹ Az már politikai pártjaink történetéhez tartozik, hogy a mилоevići hatalom meglelt mindent, hogy ezt a politikai egységet szétverje. Előbb csak létrehozta a Magyarok Hazájukért, Szerbiáért, Jugoszláviáért nevű politikai pártot, amelynek élére a jugoszláv katonai kémeiháttér egyik nyugalmazott tisztjét állították, de az erőlködés szinte minden eredmény nélkül hamvába hült. Később azonban már sokkal ravaszabb módszereket is bevetett, sokkal nagyobb sikerrel.

¹⁰ Eléggé közismert történelmi tény, hogy Bajcsy-Zsilinszky nem sokkal az 1942-es délvidéki razzia után többek között a magyar parlamentben követelte az ügy tisztázását és a kivégzettek hozzátartozóinak kártalanítását. Többek között neki köszönhető, hogy vizsgálat indult az ügyben, és hogy kártalanítás fizetésére is sor került. Magatartása miatt kiválta a szélsőjobb dühét, 1944-ben a nyilasok letartóztatták és Sopronköhídnél kivégezték.

A lap addigi, majd fél évszázados történetében nem volt hír, amely akkora visszhangot váltott volna ki, mint ez a kurta, mindössze öt mondatból álló. Egy 1944 óta leplezett tömegmészárlásról először jelent meg írás az egyetlen délvidéki magyar napilapban. Mindaddig mindenki úgy tett a nyilvánosság előtt, mintha ez nem történt volna meg.

A titói történetírás száz- és ezerszámra gyártotta a világháborús évekkel foglalkozó könyveket, köztük tudományos műveket és fércmunkákat egyaránt, s mindegyikre az volt a jellemző, hogy ezt a szóban forgó véres korszakot meghamisította. Csak két példát említsünk a megszámlálhatatlan sok közül. Öbecsét és Péterrévét. Ebben a két Tisza menti, jórészt magyarok lakta helységben igen kifejezett volt a negyvenégyes megtorlás. Talán az is sokat mondó körülmény, hogy amióta szabadon tehetnénk, azóta sem akadt helybeli vagy más kutató, aki a témát részletesen feldolgozta volna. Az említett titói történetírára jellemző módon azonban az esemény el van kenve, el van halgatva, lényegében súlyosan meg van hamisítva a történet minden könyvben, amely e két helységünk második világháborús eseményeivel foglalkozik. Mindkét helységnek rendkívül tekintélyes és művelt katolikus plébánosa volt. Péterrévén dr. Takács Ferenc plébános szolgált. Haláláról közvetlenül tudósít korabeli feljegyzésével Leonissa nővér.¹¹ A feljegyzésből csupán néhány mondatot idézünk:¹² „Az egyik napon, november 19-én, Szent Erzsébet napján végezték ki dr. Takács Ferenc plébánost. A zárdaablakból néztük, hogy vezették a vesztőhelyre. Ez a hely a templomnak által volt, az akkori községházánál. Csak egy nővér nézte végig a kivégzést, Donáta nővér, hogy el tudja mondani az utódoknak.” A kivégzést a templomból nagymiséről kiáramló hívek előtt hajtották végre. Öbecsén Petrányi Ferenc belvárosai apátplébánost végezték ki október 14-én, tehát mindössze négy nappal a partizánok megérkezése után. Több forrásból is értesülhetünk, hogy valósággal szétlaposták a Centrálban.¹³ Hogyan

dolgozzák fel ennek a két tekintélyes magyar papnak a halálát a háború borzalmaival bőségesen foglalkozó titói történetírók? Mit rónak fel nekik bűnül a „felszabadítóink”?

Sehogyan nem dolgozzák fel, semmi bűnüket nem említik. A kivégzést sem, de még a nevüket sem. Dr. Takács Ferencről tudni kell, hogy 1941-től tagja volt a magyar országgyűlésnek, Petrányi is és ő is a helység magyar szellemi életének kétségtelenül az irányítója, sőt megalapozója volt a két háború között.¹⁴ Radivoj Grujić a *Forradalmi mozgalom Péterrévén* c. könyvében igen részletesen foglalkozik a háború végi eseményekkel. Idézi az 1944. október 13-án tartott helyi önkormányzati testület – a Népfelszabadító Bizottság – ülésének jegyzőkönyvét. Ebben ennyi olvasható a háborús bűnösökről és az ellenük foganatosított intézkedésekről: „A háborús bűnösséget és károkat kivizsgáló bizottság tagjaivá Milinkov Ivan, Vorgić Milan, Jović Lazar, Stanojev Dina és Vujčin Vojislav elvtársak lettek.” (Így.) Még kurtábban intézi el a vérengzés ügyét a *Becse a háborúban és a forradalomban 1941–1945* c. könyv szerzője, Radivoj Stakić: „Egy ankétbizottságot is alakítottak a háborús bűnösök és a városban véghezvitt bűncselekmények kivizsgálására és elkövetőik összeírására.”

Pedig lett volna miről írni.

A második világháború utolsó hónapjaiban, attól a naptól kezdődően, hogy Tito partizán csapatai a Vörös Hadsereg támogatásával kezdték az újraképződő délszláv állam ellenőrzése alá vonni a Délvidék területeit, súlyos atrocitások érték az ott élő magyarokat. (Más népeket is, elsősorban a németeket, tanulmányunkban azonban velük csupán érintőlegesen foglalkozunk.) Abban az időben még nem dőlt el, mi lesz a vesztes Magyarország sorsában osztozó, az utódállamokban élő magyarság sorsa. Még a negyvenhétben folyó párizsi béketárgyalások idején is felvetődött a jugoszláviai magyaroknak vagy egy részüknek a kitelepítése mint lehetőség, amivel a

¹¹ A feljegyzést az 1990-es esztendőben végzett adatgyűjtés során a plébánián olvasta e sorok írója.

¹² In.: A megtorlás napjai, 175. o.

¹³ Uo. 183–185. o.

¹⁴ Erről a Bokréta című almanachban találunk részletes leírást. Megjelent Szabadkán Farkas Frigyesné Lichtneckerl Margit szerkesztésében és kiadásában, 1940. (Reprint kiadás, Sydney, 1999.)

német kisebbséget szinte egész Európában büntették a győztesek.¹⁵

A magyarokon esett sérelmek felelőtlen kollektív megkülönböztetéssel és büntetéssel kezdődtek,¹⁶ majd nyomban tömegverengzéssel folytatódtak. A tömegkivégzés több hónapon át tartott, körülbelül negyvenöt április 18-áig, amikor a mozsori magyarokat – már akiket közülük addigra ki nem végeztek – a járeki gyűjtőtáborba terelték.

A tömegmészárlásban kivégzettek között mintegy harminc magyar pap volt, köztük Gachal János, a bánáti részek református püspöke, Köröstyös Krizosztóm, az újvidéki ferences rendház főnöke, Virág Mihály, a 83 éves horgosi plébános, Plank Ferenc, sziváci irodalombarát... A délvidéki magyarság ezekben a hónapokban szellemi és politikai irányítás nélkül maradt.¹⁷ A korábbi politikusok – akár vétkesek voltak, akár nem – szinte mindannyian elmenekültek, tudván, hogy az újraalakuló Jugoszláviában elsősorban rajtuk fogják megtorolni a terület egy részének magyar közigazgatás alá vonását, illetve azt a magatartást, amelyet ez a visszacsatolás a teljes itteni magyarságban kiváltott.

A partizán hadsereg megérkezését követő napokban azonnal elkezdődtek a tömeges kivégzések. Néhány helységben, mint például Újvidéken még ugyanazon a napon. A későbbi hónapok során egyre inkább a törvényesség látszatával szerették volna fedni, de ez nemigen sikerült, s nem is mindenütt adtak a látszatra. Konceptiók percek sorozatát tartották a

katonai bíróságok még évek múlva is, a napilapok kezdetben naponta közölték, hol kiket végeztek ki statáriális eljárással. Általános jelenség volt, hogy a felelőtlen bosszúból lelőtt, vagy éppen meglincselt személyekről utólag azt közölték a nyilvánossággal, hogy a népbíróság ítélete alapján lettek felelősségre vonva és jogosan halállal büntetve. Példa erre a Sajkáslakon történt mészárlás, ahol mintegy félszáz magyart lincselte meg a tömeg, s temették el őket a helyi dögtemetőben.¹⁸ A tömegmészárlásokról azonban sem akkor, sem később nem esett szó a jugoszláv nyilvánosság előtt, s a fennmaradt dokumentumok is csak a kilencvenes évektől kezdődően kerültek, de még mindig csak szórványosan, a nyilvánosság elé. E tekintetben még ma is hasonló a helyzet. Természetesen nem csak kisebbségeket gyilkolták, de az áldozatok között legtöbb volt a magyar és a német.

A katonai bíróságok által levezetett eljárások során több kiemelkedő magyar személyt ítéltek halálra és végeztek ki, köztük magyar állampolgárságúakat is. Ettől kezdve kizárólag olyan személyek kerültek hatalomközelbe, akiknek kommunista vagy legalábbis baloldali múltjuk volt. Érvényes volt ez a többségi nemzetekre is, ám éppen ekkoriban fogalmazta meg egyik rendeletében Ivan Rukavina, a katonai közigazgatás parancsnoka, hogy a vidéken biztosítani kell a szláv lakosság számbeli dominanciáját.¹⁹ Sokatmondó adat, hogy a tömegmészárlások és Zsablya valamint Csurog helységek maradék magyarjainak a kiűldözése és haláltáborba zárása is a Tito által Versecen, 1944.

¹⁵ A délvidéki magyarok vagy egy részük kitelepítéséről a JSZSZK lakossága csak a nyolcvanas évek elején olvashatott Edvard Kardelj memoárkötetének kiadásából. Megjelent magyarul is. Edvard Kardelj: Visszaemlékezések, Forum Könyvkiadó, 1981.

¹⁶ Versecen október elején táborba zárták a magyar férfiakat és onnan rendszeresen kényszermunkára terelték őket, ami eltartott az év végéig. Óbecsén ugyancsak kényszermunkára vitték és fehér karszalaggal jelölték meg a magyarokat. (Temerinből fiatalasszonyokat és nagytányokat is küldtek kényszermunkára környékbeli szerb nagygazdákhöz. - A szerk. megjegyzi.)

¹⁷ A papokról és a titói vallásűldözésről eddig egy tanulmánykötet jelent meg: F. Cirk Zsuzsa - Fuderer László: Bácskai Golgota. A vallásűldözés áldozatai. Logos, Tóthfalva, 1998. A papi áldozatokról a legteljesebb, de szinte csupán a neveket tartalmazó névsor Matuska Márton: Vajdaság mártír papjai címen jelent meg: Csorba Béla szerk.: Források a Délvidék történetéhez III., Budapest, 1999.

¹⁸ A részletes leírás A megtorlás napjai 238-247. oldalain. Ugyanott olvasható Prekajac Tomislavnak a nyilatkozata, aki akkoriban a Kommunista Párt helyi titkára volt. Az egyik áldozat fia, Pásztor Antal nyilatkozott róla a Sifis Zoltán és társai által készített dokumentumfilmben is, a Temetetlen halottainkban.

¹⁹ Erről A. Kasaš számol be a Mađari u Vojvodini c. könyve 58. oldalán. Megjegyzni, hogy Ivan Rukavina vezérezredes, a katonai közigazgatás parancsnoka 1944. október 22-én részletesen indokolja a rendelkezés szükségességét és ebben azt fejti ki, hogy a cél: "...a vidék jugoszláv jellegének megőrzése és a szláv lakosságnak kötelessége támogatni az intézkedéseket a nemzeti jövő érdekében." A Tito által október 17-én aláírt rendelet is említi a "költségtérítési idegen elemek"-ről, s ez alatt a magyarokat kell érteni. A rendelet magyar szövege megtalálható: Josip Broz Tito Összegyűjtött Művei 24., Forum Könyvkiadó 1988, 46-47. o.

október 17-én bevezetett, és 1945 februárjáig tartó katonai közigazgatás ideje alatt játszódtott le. A mozsoriaké már valamivel később.

A bírói ítélet alapján kivégzettek között volt dr. Deák Leó ügyvéd, a két háború közötti időszak legkiemelkedőbb magyar délvidéki kisebbségi politikusa, aki néhány társával együtt az első Jugoszláviában a Népszövetségnél próbálta orvosoltatni a magyar kisebbség kárára hozott és gyakorolt sérelmes intézkedéseket, valamint Szombathelyi Ferenc volt magyar vezérkari főnök. Mindkettőjüket jogi szabályok súlyos megsértésével vitték Budapestről Újvidékre, s olyan perben ítélték halálra, amelyben a negyvenkettes délvidéki vérengzés felelőseit idézték bíróság elé. Ügyüket ugyan nem vizsgálta felül semmilyen szerv, a kutatások azonban arra utalnak, hogy a negyvenkettes vérengzésben egyikük sem volt vétkes.²⁰

A titói Jugoszláviában, annak teljes léte alatt, de jórészt még napjainkban, 2003-ban is mindazokat, akiket hasonló perben hozott halálos ítélet alapján, vagy a koncepciós bírósági pereket megelőző időszakban tömegmészárlás során végeztek ki, a hatóság úgy kezelte, mintha mindannyian háborús bűnösök lettek volna. Jellemző azonban, hogy a kivégzettekről a hatóság szinte sohasem adott ki semmilyen bizonylatot. Nem igazolták tehát a bűnösséget, de még azt a pusztá tény sem, hogy csakugyan ki lettek végezve. Még azok esetében sem, akiket közvetlenül a kivégzés utáni napokban bejegyezték a halotti anyakönyvbe. Ilyen kivételes eset volt az Adorjánban kivégzetteké, akiket az ott szolgáló Firányi Lajos plébános nyomban az esemény megtörténte után szabályosan bevezetett az egyházi halotti anyakönyvbe, de hasonló volt a helyzet a bezdániakkal is, akiket '44 november elsején az Isterbác néven ismert falurészen kivégeztek, de

nem temették el őket, hanem csupán földdel letakarták. Emiatt '45 március 28-án fel kellett szedni tetemüket s a bezdáni Alsó temetőben eltemetni. Ekkor jegyezte be adataikat Vajda Lajos káplán az egyházi halotti anyakönyvbe. Az állami szervek sohasem tekintették őket halottaknak, hanem eltűnteknek, akiknek a halálát még az 1990-es években is csak holtta nyilvánítási eljárással lehetett bizonyítani, de a halál igazi okát ebben az eljárásban nem lehetett megemlíteni. A halál idejét sem, mert ebből bármikor következtetni lehetett volna az okra és a körülményre is, hiszen a tömegmészárlások zöme a „felszabadulás” utáni napokban-hetekben zajlott le.²¹

A vérengzésben elveszett áldozatok számát mindmáig csak becsülni tudjuk. Valószínűsíthető, hogy az több tízezerre tehető.²² Néhány helységéét meglehetősen pontossággal megállapították azok a kutatók, akik a kilencvenes évek óta feldolgozták egy-egy helység – a saját szülőhelyük – vérengzésének történetét. Ez azonban kivétel. Eddig hat helytörténeti füzet jelent meg, amely kizárólag ezzel a témával foglalkozik, s nyolc helységről szolgáltat megbízható leírást és áldozati listát. E kismonográfiákat kiegészíti még néhány helység pontosnak mondható adata, amelyekkel alább majd szintén foglalkozunk. Eddig az alábbi kötetek jelentek meg.

1. Elsőként Mojzes Antal nyugalmazott bajmoki tanító dolgozta fel a faluja eseményeit, s adta ki *Halottak napja Bajmokon* címen a kanizsai Cnesa Kiadónál 1994-ben.

2. Forró Lajos főiskolai diplomamunkájában összegezte s jelentette meg saját kiadásában Szegeden füzet formájában *Jelöletlen tömegsírok Magyarkanizsán, Martonoson és Adorjánon* címen 1995-ben e három helység adatait.

²⁰ Szombathelyi esetére vonatkozóan lásd: Györkei Jenő: *Időgen bírák előtt* (Szombathelyi Ferenc újvidéki pere és kivégzése). Zrínyi Kiadó, Budapest, 2002. Deák Leóról sajnos még nem folytatott senki ilyen kutatást.

²¹ A holtta nyilvánítási eljárások során a kezdet kezdetén néhol mégis olvasható olyan megjegyzés, mint pl. "a felszabadulás napjaiban partizánok elvitték, utána senki sem látta többé".

²² Az áldozatok becslésével két kutató foglalkozott részletesebben. Elsőként dr. Mészáros Sándor a *Holtta nyilvánítva*, I. Bácska című könyve 200-203 oldalain. (Hatodik Síp Alapítvány kiadása, Budapest, 1995.) Idéz tikosrendőrkötői és volt tartományi kommunista vezetőktől kapott értesüléseket, ezen felül demográfiai-statisztikai adatokat vet össze, amiből azt a következtetést vonja le, hogy az áldozatok száma bizonyára elérte a 15 000-20 000-t, majd még hozzáfűzi, hogy rengeteg délvidéki magyar honvéd is ki lett végezve, akiknek a számát még csak becsülni sem tudjuk. A Sajti Enikő akadémiai doktori disszertációjában szintén összegezi a rendelkezésre álló, az áldozatok lehetséges számára vonatkozó adatokat, s ezt igen széles határok közötti sávban 5000 és 60 000 között rögzíti. A disszertáció védésekor ekörül támadt is némi vita, hogy miért nem szorítja szűkebb, valószínűsíthető határok közé. Ő - helyesen - azt válaszolta, hogy sajnos a rendelkezésre álló dokumentumok ezt nem teszik lehetővé.

3. Csurogról Teleki Júlia írt *Visszatekintés a múltba* címen, amelyet a Napló adott ki 1996-ban. Bővített kiadásban jelent meg *Keresem az apám sírját* címen a tóthfalusi Logosnál, 1999-ben.

4. Szloboda János nyugalmazott tanár *Zentán történt '44-ben* címen dolgozta fel a zentai eseményeket, kiadta a JMMT 1997-ben.

5. Papp Imre, az Újvidéki rádió nyugalmazott újságírója *Ez a mi Kálváriánk* címen a sziváciakról írt s adott ki szerény füzetet 1999 utolsó napjaiban, mindössze néhány héttel halála előtt.

6. Az eddigi legteljesebb feldolgozás Ádám István, Csorba Béla, Matuska Márton és Temovác István összefogásának eredményeként készült el. Címe: *A temerini razzia*, kiadta a VMDP Történelmi Bizottsága 2001-ben.

7. Szabadkáról nem készült még tanulmány, de két feldolgozásban is megjelentek az áldozatok listái. Főleg Sinkovics Ferenc buzgósága eredményeként már 1994-ben *Mementő* címen megjelent a negyvennégyes magyar áldozatoknak egy névsora, amely nem csak a város, hanem a környékbeli helységek áldozatainak a névsorát és személyi adatait is tartalmazza, s ugyanez sok új névvel kiegészítve újra megjelent 2001-ben, majd még újabb bővítésekkel 2003-ban, valamennyi dr. Bogner István előszavával.

8. Egy másik kiadvány Szabadka község második világháborús teljes veszteséglistáját tartalmazza, de nem foglalkozik az események történelmi leírásával. A mű magyar címe: *A szabadkai község II. világháborús áldozatainak névsora*, a szabadkai Grafoprodukt adta ki a Bácsország Könyvek sorozatban 2000-ben. Szerzők: Mirko Grlica, dr. Hegedűs Antal, Milan Dubajić és Lazar Merković. Az adatokból igen nehéz kiválogatni a negyvennégyes-negyvenötös magyar áldozatokat.

9. Dr. Mészáros Sándor két kötetben dolgozta fel a holtta nyilvánítási eljárások során a Jugoszlávia Hivatalos Lapjában közzétett áldozatok névsorát, akikről feltételezhette, hogy a negyvennégyes események során veszítették életüket. Mindkét kötet címe *Holtta nyilvánítva*. Az elsőt a Hatodik Sip Alapítvány adta ki Budapesten, 1995-ben, s a bácskai adatokat tartalmazza, a második a bánságiakat, szerémségieket, baranyaiakat és muravidékieket. Ez

utóbbi 2000-ben a szerző halála után özvegyének kiadásában jelent meg a kiadás helyének megjelölése nélkül. Mészáros az áldozatok számán kívül – amiről fentebb már történt említés – egy másfajta becslést is végez, annak alapján, hogy a partizán-kommunista hatalomtartók hány magyart tettek a háborús bűnösök listájára, s arra a következtetésre jut, hogy a maguk mércéi szerint ők valójában ezer délvidéki magyar személyt sem minősítettek háborús bűnösnek. Külön kérdés, hogy ezek között hányan érdemelték volna halálbüntetést egy mégoly szigorú, de elemi jogi korlátokat betartó katonai bírósági eljárás során.

10. A Bezdánban történeteket dr. Balla Ferenc és dr. Balla István dolgozta fel a falu monográfiájának készítése során. Ennek eddig három kötete jelent meg. Számunkra a harmadik érdekes, amely *Bezdán története* címen, A jugoszláv katonai közigazgatás bevezetésétől a termelő parasztszövetkezetek felbomlásáig (1944-1953) alcímen a tóthfalui Logos kiadásában jelent meg 2001-ben.

11. Meglehetősen sokat foglalkozik a magyarellenes atrocitásokkal dr. Aleksandar Kasaš a *Mađari u Vojvodini 1941-1946* címen írt doktori disszertációjában. Sok olyan adatot – elsősorban áldozatnévsort – tartalmaz a műve, amelyet korábban senki sem ismert. (Kiadta: Filozofski fakultet u Novom Sadu, Odsek za istoriju, 1996.) Ő a harmadik kutató, aki foglalkozik az áldozatok számának becslésével, s arra a – szerintem téves – következtetésre jut, hogy lényegében kiegyenlítődött a szlávok és más nemzetiségűek elleni, valamint a magyarok elleni vérengzések mérete, az áldozatok száma.

12. Az első könyv, amely foglalkozik nálunk ezzel a témával az *A megtorlás napjai*. A könyv majdnem teljesen annak a cikksorozatnak a kötetbe foglalt összegezése, amely a Magyar Szóban jelent meg 1990. október 12-e és 1991. február 27-e között. Az írás ugyan a teljesség igényével indult, de már menet közben kiderült, hogy a dokumentumok hozzáférhetetlensége miatt messze áll ettől. Abban az időben még nem tudtuk, hogy a vérengzés az egész Délvidék területére kiterjedt, és hogy csak néhány helység említhető kivételként. E kivételek között említhetjük Bácskossuthfalvát, ahol az atrocitásokat Zsáki József akadályozta meg.²³ Zsáki sajnos jóval

²³ Zsáki József tipikus tisztafejű falusi kétékezi munkás volt, aki meggyőződésből lett elkötelezett baloldali, a kommunista párt tagja, szülőfalujában, Moravicán (Bácskossuthfalva). Amint azonban a párt hatalomra jutott, ő egyre távolabb tartotta tőle magát, nem szédítette meg a viszonylag magas pozíció, a Vajdaság Autonóm Tartomány Képviselőháza egyik házának elnöki posztja.

előbb meghalt annál, minthogy erről szabadon nyilatkozhatott volna. A titói érában ezt csakugyan nem tehette, s mint viszonylag magas pozíciót betöltő kommunista vezető, ezzel ő tökéletesen tisztában volt. Magánbeszélgetésben annyit mondott el egy alkalommal, hogy hírért vette, néhányan készülődnek egy, Moravicán végrehajtandó vérengzésre. Megjatszva a tudatlant, beszélgetésre rendelte az irodájába a mintegy kétszáz személy kivégzésére készülő fegyveres csoportot és ott pisztollyal fenyegette őket, ha bárki közülük hasonló cselekményre vetemedik.

A cikksorozat *Negyvenöt nap negyvennégyben* címen jelent meg, könyvbeli változata 1991-ben Újvidéken a Forum kiadásában, s még ugyanabban az évben megjelent Budapesten a Montázs kiadásában. Rövidített változatát 1995-ben a Püski adta ki Budapesten angol és francia nyelven (Retaliation, illetve Represailles), majd 1999-ben németül is (Die Rache der Serben).

13. A magyarországi olvasók előtt nyilván legismertebb a Cseres Tibor által írt könyv, amely szintén 1991-ben jelent meg *Vérbosszú Bácskában* címen a Magvető kiadásában. A mű nagy hátránya, hogy hiányosságai mellett sok pontatlanságot is tartalmaz. A pontatlanságra említsük meg egyetlen példának, hogy a Csurogon lemészárolt magyarok számát – jóllehet némi elhatárolódással körülbelülínek minősítve – háromezerre becsüli, holott a faluban összesen sem élt annyi. Hiányként említhetjük például, hogy csak a Bácskában történekekkel foglalkozik. Nagy érdeme, hogy először irányíthatta szabadon a magyar közvélemény figyelmét az eseményre.

Ezt megelőzően a Kárpát-medencében csupán ketten tettek kísérletet arra, hogy foglalkozzanak a Délvidéknek ezzel a súlyos tragédiájával.

14. Az első egy újságírónk, Burány Nándor volt, aki *Összeroppanás* címen az újvidéki Forumnál 1968-ban megjelentetett kisregényében a zentai vérengzést taglalja.

15. A második szintén újságíró, Illés Sándor temerini születésű népszerű publicista, a Magyar Nemzet főmunkatársa 1977-ben Budapesten, a Szépirodalmi Könyvkiadónál *Sírató* címen regényt jelentetett meg a temerini vérengzésről egy, a

tömegsíról megmenekült kisbíró elbeszélése alapján, többnyire teljesen ténszerűen, csupán a szereplők nevét változtatva meg.

16. Megállapíthatjuk, hogy egyetlen furcsa kivételtől eltekintve 1944 és 1968 között sem Jugoszláviában, sem egész Európában nem történt próbálkozás, hogy a nyilvánosság előtt ezzel a kérdéssel bárki is foglalkozzon. Sem magyar, sem más nyelven. Ez az egy kivétel Isa Jovanović memoárja. Ő az események lezajlása idején a Jugoszláv Kommunista Párt vajdasági tartományi szervezőtitkára volt, s 1987-ben *U sluđbi revolucije* címen kiadta emlékiratait, s ebben kurtán közli, hogy a katonai közigazgatás ideje alatt, a hadsereg segítségével a magyarok közül sok ártatlan embert kivégeztek.

Nyugaton is mindössze két olyan könyvet ismerünk, amely e témát feszegette a korábbi évtizedekben.

17. Az egyiket Szigethy György írta *Szemtanúja voltam Tito délvideki vérengzésének*, megjelent Chicagóban, a Katolikus Magyarok Vasárnapja nyomdájában, 1956-ban.

Ezen a szigeten az első hét leforgása alatt körülbelül 1500 személyt tiltottak el. Legnagyobb részüket a Dunába szórták, egy részük a vágóhíd mögött elterülő dunai árterületen, a Kács község felé vezető országút és a Duna között elterülő "Shanghai"-nak nevezett területen van elhantolva.

(Részlet Szigethy György:

Szemtanúja voltam... című könyvéből)

18. A másikat Homonnay Elemér írta magyarul, angolra fordította Tóth József, előszót írt hozzá a topolyai születésű dr. Lebach Antal orvos, megjelent szintén Amerikában, Ohio államban, Cleveland városában 1957-ben *Atrocities Committed by Tito's Communist Partisans in Occupied Southern Hungary* címen.

A politikusok évtizedekig még ennyit sem tettek. Sem a délvidekiek, sem az anyaországiak, sem a nyugati emigráció. A Sajti Enikő írta meg a 2003-ban megvédett akadémiai doktori disszertációjában, hogyan tette félre az egész délvideki vérengzés ügyét az anyaországi kormány.²⁴ Pedig - mint ma már tudjuk - igen hamar és meglehetősen pontos információk voltak az eseményekről. Mindszenty József bíboros

²⁴ A Sajti kéziratának III. A Tito-korszak Jugoszláviája 1944-1947 c. fejezetében kifejti, hogy a győztes Jugoszláviával szemben a vesztes Magyarország politikusi Tito kegyelt óhajtották megszerezni azáltal, hogy mind a párizsi béketárgyaláson, mind pedig a két állam egymás közti kapcsolatában, ennek az eseménynek az elhallgatását választották. A kézirat 332. oldalán leszögezi:

- igen hamar és meglehetősen pontos információi voltak az eseményekről. Mindszenty József bíboros érsek hercegprimási minőségben tájékoztatta róla Gyöngyösi János külügyminisztert 1946. július 17-én kelt levelében. Illyés Gyula is említést tesz róla a naplójában, egy évvel korábban, 1945-ben, két ízben

is: május 27-én és június 5-én. A tájékozottak tehát mind tudhatták, ha akarták.

Tanácskozásunk legfőbb célja, hogy a mulasztásokat pótoljuk.

Újvidéken, 2003. október 23-án.

"...a magyar kormányoknak kezdettől fogva tudomásuk volt a megtorlás tömeges méreteiről, még akkor is, ha a hozzájuk eljutó számok feltehetően nem voltak egészen pontosak. Ennek ellenére nincs nyoma annak, hogy a tömeges kivégzéseket bárhol is szóvá tették volna: akár a Szövetséges Ellenőrző Bizottságban, akár külön Moszkvában, netán a párizsi béketárgyalásokon, Belgrádról nem is szólva."

Újvidék, felvonulás a keresztekkel
1994. okt. 30.

A tóbai temető árka, Varga András mártír plébános első
nyughelye. Később, amikor tetemét a víz kimosta, elődjének,
Nyári Györgynek a sírjába temették.

A MAGYAR TÖRTÉNETÍRÁS AZ 1944. ŐSZI DÉLVIDÉKI MEGTORLÁSOKRÓL

Mindaz, ami a Délvidéken 1944 őszén történt, nem volt elszigetelt jelenség. Kelet-Európának nem volt olyan szeglete, ahol ne fordultak volna elő hasonló megtorlások, etnikai, politikai tisztogatások, genocidumok. A délvidéki magyarság tragédiája tehát egy fél kontinenst átfogó népességmozgató, kitelepítő és megtorló kampánynak volt a része, akkor is, ha a jugoszláviai elkövetők más hatalmaktól függetlenül, saját döntésük szerint gyilkoltak.

A XIX. század második fele óta Közép-Kelet-Európa történetének legfőbb mozgatórugója a nemzeti eszme, a nacionalizmus. Ez az idea, mely az 1918 után megszületett „nemzetállamokban” talált a legnagyobb visszhangra, idegen testet lát a nemzeti kisebbségben, amelynek felszámolása, felszívása nemzeti kötelesség. A fiatal, még a nemzetépítés stádiumában lévő, de kisebbségekkel rendelkező államok a széthullástól való aggodalmukban törekedtek a kisebbségek felszámolására, a nemzetközi helyzet adta lehetőségek és politikai berendezkedésük szerint megválasztott eszközökkel.

Ennek az elvnek a legszélsőségesebb változata a nemzeti szocializmus, amely az „egy állam egy nemzet” elvet „faji” alapra helyezte. A „faji” gondolat megvalósítása a gyakorlatban azt jelentette, hogy a német „életteréből” kiűzik a „fajilag” idegeneket, és helyettük betelepítik az életterén kívül élő németeket. Az „egyfajú” német „életter” megvalósítása Közép-Európa teljes etnikai átrendezését jelentette, mivel a háború folyamán összesen mintegy 600 ezer népi németet telepítettek túlnyomórészt Kelet-Európából a német területre, elsősorban a korábban Lengyelországhoz tartozó Varta vidékre.

Közismert, hogy a Szovjetunióban is jelentős tömegmozgatásokra került sor, ezek jellege azonban különbözött a közép-kelet-európai telepítésektől. Bár a szovjet vezetés elhatárolta magát a cári rendszer oroszító politikájától, számos jel utal arra, hogy az osztály-alapon és etnikai alapon végrehajtott tisztogatások között vékony a határvonal. A potenciális vagy valódi osztályellenség felszámolását célzó politika a nem

orosz területeken nemzetiségek és etnikai csoportok elitjének megsemmisítését jelentette. Mivel az ellenséges osztályok likvidálása a nemzeti ellenállás lehetséges fészkeit semmisítette meg, közvetve és kimondatlanul, orosz nemzeti célokat is szolgált. Az „ellenséges” osztályok felszámolása után került sor a „megbízhatatlannak” tekintett nemzetiségek áttelepítésére, a „bűnös” népek megbüntetésére, ill. munkaerejük kihasználására.

De nemcsak a nagyhatalmak, Németország és a Szovjetunió törekedtek „idegen”, „ellenséges” népcsoportok kitelepítésére, megbüntetésére.

Sabin Manuila, a román Központi Statisztikai Intézet igazgatója részletes tervet készített Antonescu marsall számára arról, hogy milyen lépésekben lehetne Romániát etnikailag homogén nemzetállammá alakítani. A nemzetiségi kérdés „végleges” rendezési terve szerint mintegy 6,2 millió embert kellett volna lakóhelyéről elmozdítani.

Ennél jóval ismertebb a londoni csehszlovák emigráns kormány vezetőjének, Eduard Benešnek az 1941 óta terjesztett terve a németek kitelepítéséről. Ez a terv feltehetőleg 1943-ban egészült ki a magyarok kitelepítésének követelésével. Csehszlovákia tiszta szláv állam akart lenni.

Magyarországon kormányzati tényező részéről hasonló „végleges” rendezési tervek nem merültek fel. A Teleki Pál miniszterelnök nevéhez kötődő nemzeti-ségpolitikai elv elvetette a nemzetállam elméletét és még az erőszakos asszimilációt is ellentétessnek tartotta a magyar hagyományokkal és a magyar érdekekkel. Az ország területi megnagyobbodása után a magyar kormány az 1918-as etnikai státus quo alapján állt és az utódállamok által a húszas évek elejétől folytatott intenzív betelepítési politika következményeit a kiutasítással, illetve, a románok esetében az anyaországgal kötött önkéntes népcseres-megállapodással igyekezett mérsékelni. Magyarország tehát nem folytatott átfogó telepítési politikát, de a közigazgatás kiépítésére nagy számban érkeztek közalkalmazottak a visszacsatolt területekre. Az 1938 és 1941 között visszatért területe-

ken a magyar etnikum statisztikailag is kimutatható megerősödése elsősorban az önkéntes népességmozgásnak, valamint a szlovák, román és szerb telepések kiutasításának, távozásának volt a következménye.

A legjelentősebb népességmozgások a Délvidéken történtek, és a visszacsatolt területek közül itt került sor a legsúlyosabb atrocitásra is. Bácskában telepítették le az egyetlen telepítési akció résztvevőit: mintegy 17 ezer bukovinai székelyt. Ugyanakkor jelentős számban utasítottak ki szerb köztisztviselőket és telepeseket (dobrovollácokat). A szerb szakirodalom tág határok, 30 ezer és 150 ezer közé teszi azok számát, akik a visszacsatolás miatt kényszerültek elhagyni lakóhelyüket. Az utóbbi szám forrása nyilvánvalóan a szerbiai német katonai parancsnokság egyik, közvetlenül a bácskai magyar bevonulás után készült jelentése, miszerint: „...a magyar kormány kb. 150 ezer szerbet, akiket állítólag a jugoszláv kormány telepített a Magyarországnak ítélt Duna-Tisza közére, ingóságaiak nélkül és mindössze háromnapi hideg élelemmel ellátva Ó-Szerbiába szándékozik toloncolni.” (A Wilhelmstrasse és Magyarország, Német diplomáciai iratok Magyarországról 1933-1944, szerk: Ránki György – Pamlényi Ervin – Tilkovszky Loránt – Juhász Gyula, Kossuth Könyvkiadó, 1968, 581. old.)

Bár a magyar katonai közigazgatás adott ki rendeletet az 1918 után beköltözött kitelepítéséről, ennek végrehajtása a szerbiai német megszálló hatóságok ellenállásába ütközött. Magyar forrás szerint 15 ezer szerbet telepítettek ki. A kiutasításoknál sokkal súlyosabb vád a magyar hatalommal szemben a hírhedt „újvidéki vérengzés”. A szerb partizánok támadásai miatt 1942 januárjában a magyar fegyveres erők által elkövetett megtorló hadjáratot az újabb szerb szakirodalom gyakran genocídiumként említi. A mintegy ezer zsidó és 4 ezer szerb legyilkolása a partizánok és a nem magyar lakosság megfélemlítését célzó tömeggyilkosság volt, de nem genocídium, mert a zsidóság szisztematikus elpusztítása 1944-ben kezdődött, a szerbség teljes vagy részleges kiirtásának vagy kitelepítésének gondolata pedig a magyar kormányzat részéről sohasem merült fel.

A háború végén a németek által leigázott, ill. a velük a háború folyamán szembefordult népek számára különleges lehetőség kínálkozott a homogén nemzetállam megteremtésére és a kollektív felelősségre vonásra, büntetésre. A közép-kelet-európai németiség sorsa az elűdözés, kitelepítés és a Szovjetunióba való deportálás volt. Kisebb mértékben ugyan, de mindezt a magyarság is megtapasztalta.

Az első nagy csapást a szovjet hadsereg fogoly-

szerző hadjárata jelentette. A kollektív felelősségre vonás jegyében a jelenlegi területen a szervezett elhurcolás „hivatalosan” csak a német nemzetiségűeket érintette. A rendelkezésekre álló dokumentumokból arra következtethetünk, hogy a helyi szovjet parancsnokságoknak előre meghatározott számú személyt kellett elfogniuk. Így a németek által nem lakott területeken a német nevűeket, majd a magyar nevűeket is elvitték. Magyar és német nemzetiségűeket nagy számban vittek el Kárpátaljáról, a Felvidék keleti részéből és Erdélyből is. A kiszállított, mintegy 600 ezer magyar civil és valódi hadifogoly egy olyan, a háború elején létrehozott hatalmas táborrendszerbe került, ahol 1939-ben, ill. 1944-ben elhurcolt lengyelek, románok, németek, japánok, kínaiak, koreaiak és más nemzetiségűek voltak.

Az erdélyi magyarságot nemcsak a fogolyszedés sújtotta. Az észak-erdélyi településeken 1944 szeptember közepén a szovjet csapatok nyomában megjelentek a Juliu Maniu parasztpárti politikus után „Maniu-gárdáknak” nevezett alakulatok. A magyarellenes hadjárat során tömeggyilkosságokat hajtottak végre többek között Szárazajtán, Csikszeredán és Csikszentdomonkoson. Bár 1944. november 14-én szovjet közigazgatást vezettek be Észak-Erdélyben és november 16-án a Sanatescu-kormány feloszlatta a Maniu gárdákat, de a Fekete-Körös mentén a reguláris román hadsereg folytatta a tisztogatásokat. Bár Sabin Manuila terve az etnikailag homogén Nagy-Románia megvalósítására a háború után elvesztette jelentőségét, román részről 1945-ben is többször felmerült a magyarok kitelepítésének gondolata. A béketárgyalások árnyékában azonban a Groza-kormány a magyarsággal való megbékélés látszatát igyekezett fenntartani.

A háború végén – a környező országok közül – egyedül Csehszlovákia volt abban a helyzetben, hogy komolyan hozzákezdhesen az „idegen” nemzetiségek felszámolásához annak érdekében, hogy az ország etnikailag homogén nemzetállammá váljon. 1944 nyarán Beneš, a londoni kormány vezetője, Klement Gottwald, a moszkvai kommunista csoport feje – mind arra számított, hogy a Duklai-hágó irányába előrenyomuló szovjet hadsereg „kinyomja”, vagyis menekülésre kényszeríti, esetleg deportálja a magyarokat. A szovjet haderő valójában délkeletről északnyugat felé tartva foglalta el az országot, így a felvidéki magyarok a helyükön maradtak. Ugyanakkor tény, hogy a szovjet haderő a Kárpátalján nagyobb, míg a háború alatt Magyarországhoz tartozó dél-szlovákiai területeken kisebb méretű deportálásokat hajtott végre. Miután a magyarság túlnyomó része szülőföldjén maradt, az újjáalakuló csehszlovák állam teljes jogfosztással, elűdözéssel, majd „Jako-

majd „lakosságcserevel”, azután csehországi kitelepítéssel, végül pedig „reszlovakizációs” kampánnyal kísérelte meg a magyarság felszámolását, eltüntetését.

Sokkal rövidebb, de annál véresebb volt a megtorlás Jugoszláviában.

Meg kell azonban említeni, hogy a Tito-féle partizánsereg megtorlóhadjárata nemcsak a magyarság ellen irányult. Mintegy 400 ezer németet telepítettek ki, ill. űzték el Jugoszláviából, köztük 290 ezret a Vajdaság területéről. Nem tudni pontosan, hogy hányan vesztették életüket a megtorló kampány következtében. Legalább 40 ezerre tehető a kollektív büntetés horvát áldozatainak száma. (Vladimir Zerjavic: *Population Losses in Yugoslavia 1941-1945*, Dom i Svijet, Zagreb, 1997, 146, 96. old.)

Matuska Márton, Cseres Tibor, Mészáros Sándor és mások, legújabbán A. Sajti Enikő kutatásaiból ma már tudjuk, hogy a magyar közigazgatás, és a haderő kivonulása után, október közepén (október 17-én) a Jugoszláv Népfelszabadító Antifasiszta Tanács (AVNOJ), ill. a Legfelsőbb Parancsnokság döntésére Bácskában, Bánátban és Baranyában katonai közigazgatást vezettek be, és kezdetét vette a német és magyar lakosságot egyaránt sújtó megtorlás időszaka. Az 1945 januárjáig tartó öldöklésnek Mészáros Sándor visszafogott becslése szerint 15-20 ezer áldozata volt. A magyarság sorsa a közvetlen terror befejezése után is bizonytalan volt. Jugoszláv részről is felmerült a németek mellett a magyarok részleges kitelepítésének a terve. A Tito-Šubašić-kormány agrárügyi minisztere, Sreten Vukosavljević 1945. április 19-én, két héttel a magyarok jogfosztását kimondó kassai kormányprogram közzététele után 80 ezer magyar kitelepítését javasolta a Demokratikus Föderatív Jugoszlávia Gazdasági Tanácsának. A javaslat nem került megvalósításra, de Magyarország és Jugoszlávia között mégis létrejött egy lakosságcsere-egyezmény, amit azonban nem hajtottak végre.

Mint a minisztertanácsi jegyzőkönyvekből és a békeelőkészítő anyagból kiderül, az ideiglenes magyar kormányhoz utólag eljutottak információk a délvideki terrorhadjáratról, de ezekről az eseményekről már akkor sem beszéltek nyilvánosan, mivel a jugoszláviai magyarság helyzete kedvezőbbre fordult, és a fő kérdés már a teljes felszámolás előtt álló felvidéki magyarság megmentése volt.

A kommunista hatalomátvétel után aztán tabuvá váltak a szovjet hadsereg által végrehajtott deportálások, a hadifogolysors, és a határon túli magyarságot sújtó etnikai tisztogatások. Magyar diák, olvasó 1990 előtt gyakorlatilag nem szerezhette tudomást a ma-

gyarságot a háború utolsó szakaszában ért megtorlásokról. De a nagy nyugati összefoglalók, így Joseph B. Schechtman, Eugen Kulischer, Antony Bouscaren, Michale Marrus művei sem említik a Délvideken történeteket. (Joseph B. Schechtman: *Postwar Population Transfers*, University of Pennsylvania Press, 1962; Michael Marrus: *The Unwanted*, Oxford University Press, 1985; Eugene Kulischer: *Europe on the Move. War and Population Changes*, New York, 1948)

Mindezeket az elhallgatott témákat a nyugati magyar emigráció tartotta életben.

Valószínűleg az első, könyvben megjelent hír a délvideki vérengzésekről Nagy Ferenc száműzött miniszterelnök *Küzdelem a vasfüggöny mögött* című visszaemlékezésében jelent meg 1948-ban. Igaz, csupán egy mondatban esik szó a „németek kivonulását követő tömeges magyarmészárlás heteiről...” (Nagy Ferenc: *Küzdelem a vasfüggöny mögött*, Európa, Budapest, 1990., 190. old. Eredeti kiadás: *The Struggle behind the Iron Curtain*, MacMillan, New York, 1948).

A délvideki megtorlásokkal érdemben Sulyok Dezső foglalkozott *A magyar tragédia* című nagy, önéletrajzi elemeket is tartalmazó összefoglaló művében. (Sulyok Dezső: *A magyar tragédia. A trianoni béke és következményei*. A szerző kiadása, Newark 1954., 156-157 old.) Sulyok úgy tudta, hogy kiráypárti csetnik és Tito kommunista partizánjai egyaránt részt vettek a bosszúhadjárásban, melynek – tudomása szerint – 30 ezer áldozata volt. „Néhol egész falvakat válogatás nélkül kiirtottak, másutt előre elkészített lajstromok alapján szedték össze áldozataikat és ölték áket halomra. Újvidéken a Magyar Közművelődési Szövetség tagjait azzal terelték össze, hogy közmunkára viszik őket, majd az összetereit mintegy 1200 embert a sportpályán halomra géppuskázták. Másokat kommunista kényszermunka táborokban kínoztak halálra...” Sulyok nem nevezi meg forrásait, mégis könyve önmagában forrásértékű, mivel rövid leírására és adataira később sokan hivatkoztak.

Különös, hogy a szakirodalom számára szinte teljesen ismeretlen maradt Szigethy György *Szemtanúja voltam Tito délvideki vérengzéseinek* című könyve, mely 1956-ban jelent meg Clevelandban. A szerző a szemtanú pontosságával 115 oldalon keresztül mondja el mindazt, amit 1944 ősztől 1947-ig Újvidéken átélt. Szigethy leírja, hogy a megtorlás nemcsak a magyarok és a németek, hanem az „osztályellenség” és a szerb értelmiség ellen is irányult. Források megnevezése nélkül a szerző a magyar áldozatok számát – beleértve a közvetlenül vagy közvetve meggyilkoltakat is – 60 ezer főre teszi. A kötetet az egyik legnagyobb példányszám-

ban megjelenő amerikai magyar lap, a Katolikus Magyarok Vasámapja adta ki. A lap, illetve a kiadó később is helyet adott a témának. A másik részletes és ugyancsak szinte teljesen ismeretlen beszámoló Homonnay Elemértől származik. Homonnay Elemér 1957-ben húsz oldalas angol nyelvű röpiratban akarta a világ figyelmét felhívni a délvideki magyarság sorsára. A szerző szerint a magyar áldozatok száma 30 ezer volt, és ugyancsak 30 ezren elmenekültek. Homonnay úgy tudta, hogy Tito partizánjai 150 ezer német polgári személyt is meggyilkoltak. (Homonnay Elemér: *Atrocities, Committed, by Tito's Communist partisans in Occupied Southern Hungary*, Cleveland 1957)

Sajnálatos, és a délvideki magyarság ügye szempontjából hátrányos, hogy elsősorban a szélsőjobbhoz kötődő szerzők foglalkoztak a magyarságot ért sérelmekkel: a Szovjetunióba történő deportálásokkal, a romániai, szlovákiai és a jugoszláviai üldöztetésekkel.

Marschalko Lajos és Fiala Ferenc a *Vádló bitófák* című, a magyar háborús főbűnösök védelmében írt könyvükben a győztesektől elszenvedett megtorlások között megemlítik a délvideki eseményeket is. (Marschalko Lajos – Fiala Ferenc: *Vádló bitófák*, London, 1958) Fiala Ferenc önálló kötetében az 1960-ban Münchenben megjelent *Egy hajó elsüllyed a Dunán* című riportregényében a Magyar Harcosok Bajtársi Községe által gyűjtött adatok alapján ír a megtorlásról (Fiala Ferenc: *Balkáni színjáték* In: *Egy hajó elsüllyed a Dunán*, Mikes Kelemen Kör, München, 1960.) Málnási Ödön, a Londonban 1958-ban kiadott *Magyar márttyrok* című vékony könyvében Szombathelyi Ferenc tábornok tragikus sorsának bemutatása kapcsán írt arról, hogy „Tito hadserege legalább 30 ezer magyart mészárolt le” (Málnási Ödön: *Magyar Márttyrok*, London, 1958., 33. old.).

Egy Németországba (NSZK) emigrált magyar kutató 1978-ban Andreas Weissenbach néven publikált *Tábornokaink halála* címmel egy erősen apologetikus tanulmányt az 1942-ben végrehajtott vérengzés magyar szervezőiről. Bár a munkában a magyar tábornokok sorsával foglalkozik, Szigethy György fent említett beszámolója alapján ír az 1944. őszi megtorlásokról is. (Andreas Weissenbach: *Magyarország és a Fegyveres SS, Tábornokaink halála*. Körösi Csoma Sándor Történelmi Társaság kiadása, München, 1978. 122. old.). 1979-ben jelent meg Krupa Sándor *A sarló-kalapács áldozatai* című könyve, melyben a szerző kitér a délvideki megtorlásokra is (Krupa Sándor: *A sarló-kalapács áldozatai*. A szerző kiadása, DeWitt, Michigan, 1979., 15. old.). A Katolikus Magyarok Vasámapjának 1989-

ben megjelent évkönyvében Leibach Antal foglalkozott a délvideki magyarság történetével. A szerző források említése nélkül ír „Tito népirtásáról”, melynek százezer áldozata volt (Dr. Leibach Antal: *Délvideki vagyok*. In: *Katolikus Magyarok Vasámapja Évkönyv*, Youngstone, OHIO, 1989, 111-118. old.).

Itthon a hatalom nem adott lehetőséget történészeknek arra, hogy hitelesen mutassák be a háború utolsó hónapjainak eseményeit, a szovjet csapatok által végrehajtott deportálásokat és az utódállamokban élő magyarság hányattatásait.

A nyolcvanas évek elején azonban kezdett repedezni a jég. Balogh Sándor 1982-ben megjelent könyve *A népi demokratikus Magyarország külpolitikája, 1945-1947* még nagyjából a hagyományos, akkor megkívánt szemléletet tükrözi, de ha az olvasó a lábjegyzeteken is átrágta magát, akkor korábban elhallgatott eseményekről is tájékozódhatott. A szerző a könyv főszövegében megemlíti a délvideki megtorlásokat, de a felelősséget a csetnikekre hárítja: „A Jugoszlávia felszabadulását megelőző – és követő – hetekben a Bácskában és Bánátban a Draža Mihajlović katonai vezetése alatt álló csetnikek követtek el súlyos vérengzéseket a magyar nemzetiségű lakosság körében. Helyenként súlyos megpróbáltatások érték a magyarságot, és ilyenkor nemritkán ártatlan emberek estek áldozatul más fegyveres csoportok cselekedetei nyomán is.” (Balogh Sándor: *A népi demokratikus Magyarország külpolitikája, 1945-1947*, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1982. 36. old.). Hogy kik ezek a „más fegyveres csoportok”, arról a lábjegyzetben tesz sokatmondó említést. Ebben hosszasan idéz Sulyok könyvéből, de az idézet előtt azért „kötelező eligazításképpen” megjegyzi: „Sulyok Dezső részletesen taglalja a jugoszláviai magyar nemzetiségű lakosság felszabadulás utáni helyzetét, de ezt is elsősorban arra használja fel, hogy a jugoszláv kommunistákat és az antifasiszta fegyveres ellenállást rágalmozza.” Mégis, ez a furcsán, szemérmesen bevezetett, Sulyoktól vett rész volt az első információ a magyar olvasónak a magyarellenes megtorlásokról, akkor, amikor az emigrációban kiadott könyvek még a könyvtárak zárt osztályain voltak elhelyezve. Tény, hogy aki akart, az értett Balogh Sándor lábjegyzetéből. Ilyen volt Für Lajos, aki a *Mennyi a sok sárkereszt* című, az Alföld folyóirat 1984-es évfolyamában megjelent és azóta sok kiadást megélt tanulmányában viszonylag részletesen foglalkozott az utódállamokban maradt magyarság háború utáni sorsával. Für Lajos Balogh lábjegyzetére hivatkozva, de Sulyok szavaival számol be a délvideki megtorlásokról. Én magam is Balogh Sándorra és Sulyok Dezsőre hivatkozva

írtam a Történelmi Szemle 1985/1. számában megjelent, Meghalt, eltűnt, fogságba esett című tanulmányomban, hogy „Bácska, Észak-Erdély és Dél-Szlovákia lakosságát az utódállamok fegyveres bandái tizedelték.” 1989-ben, a tanulmány könyvvé dolgozott verziójában már használtam a súlyos vérengzés szavakat, bár a megtorlásokkal kapcsolatban önálló kutatásokat nem végeztem. Kétségtelen, hogy nehéz feladat előtt állt A. Sajti Enikő, aki a *Délvidék 1941-1944* című könyvében külön fejezetet szánt az 1944 őszi történeteknek. Részletesen elemzi a katonai közigazgatás bevezetésének körülményeit, de a tömeggyilkosságokról nem ír. Ír viszont a megtorlás egyéb formáiról, így a magyar és német nemzetiségű lakosság kifosztásáról, munkatáborokba gyűjtéséről és kitelepítéséről (A. Sajti Enikő: *Délvidék 1941-1944*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1987., 244-248. old.). Mindaz, ami nem kerülhetett be az 1987-ben kiadott könyvbe, benne van A. Sajti Enikő 2003-ban megvédett akadémiai doktori disszertációjában, mely remélhetőleg hamarosan könyv formában is megjelenik.

Mások a nyolcvanas évek második felében még ennyit sem írtak. Például a Medvetánc könyvek sorozatban 1988-ban Budapesten Jelentés a határokon túli magyar kisebbségek helyzetéről címen egyedülálló kiadvány jelent meg, mely kendőzetlen értékelést adott az elszakított magyarság helyzetéről. A vajdasági magyarságról Arday Lajos írt, de történelmi bevezetőjében nem esett szó az 1944. őszi megtorlásokról. És nem esett szó a délvideki magyarok kálváriájáról a nyolcvanas évek végén megjelent, Magyarország XX. századi történetét bemutató nagy összefoglaló művekben sem.

Kétségtelen, hogy 1989 után sok minden megváltozott. De vajon éltek-e a magyarországi és a határokon kívül élő kutatók, történészek a váratlanul eljött szabadsággal? A kilencvenes évek elején – mint több más, korábban tabunak számító téma esetében – egy csapásra számos alapmű jelent meg a délvideki magyarság elleni bosszúhadjáratról. A számos tanulmány közül kiemelem Cseres Tibor, Matuska Márton és Mészáros Sándor műveit. Mindegyik szerző részletesen dokumentált, átfogó képet ad a megtorlás napjairól, elő- és utótörténetéről. Matuska Márton és Mészáros Sándor munkáiból világosan kiderül, hogy a magyarellenes megtorlás nem „népi” bosszú, hanem a Legfelsőbb Parancsnokság által jóváhagyott, alaposan megszervezett megfélemlítő akció volt. (Matuska Márton: *A megtorlás napjai*. Montázs Könyvkiadó Budapest, é.n., 375 old.) De meg kell említeni Mojzes Antal, Sziloboda János, Teleki Júlia, Balla Ferenc és Balla István mun-

kait is, amelyek egy-egy település sorsát mutatják be. (Sziloboda János: Zentán történt 1944-ben. Jugoszláviai Magyar Közművelődési Társaság, Újvidék, 1997., 233 old.; Mojzes Antal: Halottak napja Bajmokon. Cnesa Kiadó, Kanizsa, 1994., 83 old.; Teleki Júlia: Kerese az apám sírját. Logos, Tóthfalu, 1999., 209 old.; Dr. Balla Ferenc – Dr. Balla István: A bezdáni vérfürdő. In.: Honismeret 2001/3.)

Kár, és nem a szerzőkön múlt, hogy ezek az alapművek és helytörténeti tanulmányok a magyarországi történettudományra nem gyakoroltak kellő hatást. A korábbi tabuk ma még mindig jórészt fehér foltok a hazai történetírásban. Ugyanakkor tény, hogy a környező országokban a háború utolsó napjaiban és a háború után végrehajtott etnikai tisztogatások ma már legalább említésre kerülnek a korszakkal foglalkozó, újabban megjelent munkák többségében.

A délvideki megtorlásokról a legjobb forrásmű a *Források a Délvidék történetéhez* című dokumentumgyűjtemény harmadik kötete. A közölt öt vonatkozó forrás, korabeli hivatalos iratokat, visszaemlékezéseket és rövid történelmi feldolgozásokat tartalmaz. (Csorba Béla szerk.: *Források a Délvidék történetéhez*, 3. kötet, Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 1999)

Tágabb összefüggésekben elsősorban azok a könyvek érintik a tragikus eseményeket, melyek a Kárpát-medence népességével foglalkoznak.

Kocsis Károly a Kárpát-medence etnikai geográfiájáról szóló munkáiban mindig részletesen ír a határ menti magyarság háború alatti és utáni megpróbáltatásairól. A Délvidék etnikai arculatának változásával kapcsolatban Cseres Tibor és Matuska Márton munkáira hivatkozva, Kocsis 20 ezerre teszi az 1944. őszi megtorlás áldozatainak a számát. (Károly Kocsis – Eszter Kocsis Hodosi: *Ethnic Geography of the Hungarian Minorities in the Carpathian Basin*. Hungarian Academy of Sciences, Budapest, 1998 p. 153. ... Kocsis Károly: *Elcsatoltak. Magyarok a szomszéd államokban*. Tudományos Ismeretterjesztő Társulat, Budapest, 1990., 56 old.) Papp Sándor könyve, *A határon túli magyar nemzeti közösségek életrajza 1918-1988*, az utódállamok szerint, kronológia-szerűen, tehát kiemelt dátumokhoz, napokhoz kötve sorolja fel a határon túli magyarság életének fontosabb állomásait. Október 17., vagyis a katonai közigazgatás bevezetése kapcsán mintegy fél oldalon ír a szerző a megtorlásokról, mely 40 ezer áldozatot követelt. (Papp Sándor: *A határon túli magyar nemzeti közösségek életrajza 1918-1988*. Veszprémi Egyetemi Kiadó, Veszprém, 1999., 146. old.) 2001-ben jelent meg C. Tóth János szerkesztésében *A Kárpát-medencei magyar kisebbségek*

ségi kérdés a harmadik évezred küszöbén című összeállítás. A szerkesztő-szerző részletesen foglalkozik az utódállamokban maradt magyarság elleni megtorlásokkal, és – konkrét források említése nélkül – összefoglalja a délvideki magyarellenes hadjáratról eddig megjelent tényeket. (C. Tóth János: A Kárpát-medencei magyar kisebbségi kérdés a harmadik évezred küszöbén. Salgótarján, 2001., 97–98. old.)

Nagy összefoglaló művek és politikatörténeti tanulmányok azonban általában csak kis teret szentelnek a határon túli magyarság sorsának bemutatására, így a délvideki magyarság 1944. őszi tragédiájára rendszerint csupán néhány szó marad.

Kivétel Herczeg Géza diplomáciatörténész 1999-ben megjelent A szarajevói merénylettől a potsdami konferenciáig című könyve, mely viszonylag részletesen foglalkozik a témával (Herczeg Géza: A szarajevói merénylettől a potsdami konferenciáig. Magyar Szemle Könyvek, Budapest, 1999., 522. old.).

A legtöbb munka azonban csak érinti ezt a sokak által ma is kényesnek tekintett témát.

Pl. a *Magyarország a második világháborúban* című lexikon az 1942. januári újvidéki razziáról részletesen, közel egy oldalon ír, de a megtorlást csupán egy mondatban említi meg. (Magyarország a második világháborúban, Lexikon A–Zs, szerk.: Sipos Péter, Ravasz István. Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest, 1996., 441. old.)

Egy-egy mondatot szentel a délvideki magyarok sorsának a díszes kiállítású *A magyarok krónikája* és az ünnepi kiadású *Milleneumi magyar történet*. De ezek az egymondatos információk is suták, és nem osztják el, hanem inkább fenntartják a tragédia körüli homályt. *A magyarok krónikája* azt írja, hogy „több tízezer ártatlan albánt és magyart megöltek, munkatáborokba hurcoltak.” (*A magyarok krónikája*, Officina Nova, Budapest, 1996., 641. old.) *A Milleneumi magyar történetben* pedig az szerepel, hogy „az 1944 őszi székelyföldi magyarellenes román, illetve a Délvidéken az 1944–45 fordulóján végrehajtott magyarellenes jugo-

szláv vérengzés nyomán mintegy negyedmillió magyar menekült el Romániából, illetve Jugoszláviából.” (*Milleneumi magyar történet*. Osiris, Budapest, 2002., 569. old.)

Romsics Ignác a *Magyarország története a XX. században* című művében a határon kívül rekedt magyarok sorsával egyetlen mondat erejéig foglalkozik, és ebben szerepel három szó a „serb partizánok vérengzéseiről”. (Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Osiris, Budapest, 1999., 301. old.)

Visszont egyáltalán nem szerepel a délvideki megtorlás Ormos Mária *Magyarország a két világháború között* című könyvében (Ormos Mária: *Magyarország a két világháború között*. Csokonai Kiadó, 1998.), sem Gergely Jenő – Pritz Pál közös munkájában, *A trianoni Magyarország 1918–1945* című kötetben (Gergely Jenő – Pritz Pál: *A trianoni Magyarország 1918–1945*. Vince Kiadó, Budapest, 1998.) Ugyancsak

kimarad a délvideki etnikai tisztogatás története a Pándi Lajos által összeállított *Köztes Európa 1763–1993* című 1997-ben megjelent 790 oldalas kötetből, mely térképeken és magyarázó szövegeken keresztül mutatja be a térség fontos eseményeit. (*Köztes Európa 1763–1993*, összeállította Pándi Lajos, Osiris, Budapest, 1997., 790 old.)

A magyarság el-

leni megtorlásokról szóló alapművek és tanulmányok szerzői szinte kivétel nélkül délvidekiek. Kétségtelen, hogy ők vannak legközelebb a témához, nekik volt leginkább módjuk beszélni a szemtanúkkal, és ők ismerik a helyi levéltárakba való bejutás fortélyait. A vajdasági kutatók „helyzeti előnye” azonban nem elégséges magyarázat arra, hogy ez a téma nincs kellőképpen bemutatva a hazai történetírásban. Úgy tűnik, mintha csak a vajdaságiaknak lenne igazán fontos a múltjuk tisztázása. De ez nincs így. Kutatók új nemzedékének lesz a feladata, hogy másféle történelemkönyveket írjanak, olyanokat, amelyekben teret szentelnek a határon túli magyar sors részletes bemutatásának is.

Bukovinai székelyek fogadtatása Újvidéken

A. SAJTI ENIKŐ

A DÉLVIDÉKI TRAGÉDIA ELJELENTÉKTELENÍTÉSE

A magyarellenes megtorlások és a magyar kormányok politikája 1944–1947

Az akaratán kívül kisebbségi sorba került több mint félmillió délvidéki magyarság, amelyet joggal nevezhetünk kényszerközösségnek, 1918 és 1941 között, valamint 1944 után olyan kényszerpályán mozgott, amelyet önerejéből nem tudott megváltoztatni. Történetük szempontjából tehát lényeges annak rekonstruálása, milyen koordinátarendszer határozta meg ezt a kényszerpályát, melyek voltak ennek az állandó és a változó elemei, vagyis milyen tényezők szabták meg a magyar kisebbség önmegőrzésének lehetőségeit és formálták lehetséges kisebbségstratégiáit. E koordinátarendszer részét képezte véleményem szerint, hogy csak néhány fontosabbat említek, a délvidékieknek az erdélyi magyarsághoz viszonyítva nem éppen szerencsés társadalmi kondíciói, azaz az érdekvégyesítésre képes középosztály /materiális és szellemi értelemben vett középosztály/ töredékessége, bizonyos időszakokban szinte teljes hiánya, amely ráadásul 1918 és 1947 között három alkalommal kicserélődött, illetve lefejeződött. De említhetném a lokális szellemiség hiányát, illetve gyengeségét, a nagyformátumú kisebbségi politikusok meglétét, vagy adott esetben inkább a hiányát, a kisebbséget magába záró ország, azaz Jugoszlávia történelmi tapasztalatainak hiányát a kisebbségekkel való történelmi párbeszéd tekintetében, a kisebbségeknek a jugoszláv belpolitikai skálán elfoglalt súlyát, és természetesen az anyaország kisebbségtámogató lehetőségeit és szándékait.

Előadásomban e kérdések közül csak ez utóbbit érintem és ezen belül is csak arra teszek kísérletet, hogy a rendelkezésemre álló források alapján rekonstruáljam: tudott-e Budapest az 1944. őszi magyarellenes megtorlásokról, ha igen, az erről szóló hírek hogyan, kik által, milyen csatornákon keresztül jutottak el hozzájuk, mit tartalmaztak, mi történt az erről szóló információkkal a hivatali bürokrácia útvesztőiben, azaz

főként a miniszterelnökség kisebbségi osztályán és a külügyminisztériumban. Nem kerülhetem el annak a kérdésnek a rövid elemzését sem, milyen helyet foglalt el Jugoszlávia a magyar kormány békeelőkészítő törekvéseiben, miért jelentéktelenedett el a partizánok vérengzése budapesti kormánykörökben, hogyan vált lassan a partizánok magyarellenes vérengzése gyakorlatilag meg nem történtté a hivatalos magyar iratokban. Végül szeretnék kitérni arra is, milyen kérdések kapcsán hallatta hangját a magyar kormány a délvidéki magyarok vonatkozásában és milyen eredménnyel.

A partizánok délvidéki kegyetlenkedéseiről szóló első hírek, úgy tűnik, még a Lakatos-kormány idején, 1944. augusztus 31-én érkeztek a miniszterelnökség II. kisebbségi osztályára az akkor már felbomlóban lévő délvidéki magyar közigazgatási apparátustól, pontosabban a muraközi csendőrségtől, illetve Nagy Iván országgyűlési képviselőtől.¹ Az érdekes politikai pályát befutó hajdani zágrábi diákvezér, Nagy Iván a Csáktornyán élő Lajkó Rózsi 1944. augusztus 7-én kelt eredeti levelét jutatta el a minisztériumba, amelyben az aszszony Doroszlón élő testvérével tudatta apjuk halálának körülményeit. A megrendítő levél szerint 1944. július 23-án éjjel partizánok törtek be a faluba, összeszedtek 68 embert, (6 szerb, 9 dalmát, a többi magyar) kihajtották őket a falu szélére egy mocsaras részhez és az öregebbeket ott agyonlőtték, köztük apjukat is. Az erős tájsozlással és helyesírási hibákkal íródott levélből mai köznyelvi szöveggé átírva idézek: „... és dalolni kellett nekik és ütötték, szurkálták, fejbe lövöldözték őket és a bozótban összekötve benne hagyták, még pedig éltek, akkor meg úgy fulladtak meg (...), több halott nem volt, csak ezek az öregebb emberek, de nem tudjuk miért kellett így csinálni. Kedves öcsém, mi árvák vagyunk, nekünk jó apánk nincs, a gyász a szívünkön.” A csendőrség központi nyomozó parancsnoksá-

¹ Magyar Országos Levéltár (MOL) K-28 Miniszterelnökség (ME) kisebbségi osztály. 1944-R-25 965. (Itt jegyezzük meg, hogy Nagy Iván 1944-ben elmenekült, életét álneven San Franciscóban fejezte be - A szerk. megj.)

ga ugyanerről az eseményről számolt be. Szerintük Csáktornya 50 fős partizán egység tört be, 53 jómódú magyart szedtek össze, elvitték lovaikat és egyéb vagyontárgyaikat, a rokonok pedig 37 áldozat holtestét találták meg a közeli erdőben. A kisebbségi osztály ennek kapcsán a szokásos szolgálati úton arra kérte a külügyminisztert, hogy „méltoztassék a független horvát állam kormányánál szót emelni a horvátországi magyarság élete és vagyona ellen utóbbi időben mind sürbben megismétlődő partizán támadások miatt...” Kérték egyúttal a külügyminisztert, ha ezek az atrocitások tovább folytatódnak, „tegyen haladéktalanul intézkedést a község magyar lakosságának Magyarországra való költöztetése érdekében.” A kisebbségi osztály tehát a korabeli politikai gyakorlatnak megfelelően külpolitikai síkra terelte a kérdést, és a magyar és horvát kormány között érvényben lévő áttelepítési szerződést javasolta kihasználni a horvátországi magyarok védelmében. Azt is tudjuk azonban, hogy az összeomló magyar közigazgatás már nem volt képes érvényt szerezni saját elképzeléseinek.

A Horthy-rendszer összeomlása után, a debreceni Ideiglenes Kormány számára készített, általunk ismert első jelentés a megtorlásokról 1945. január 16-án készült. Évekig tartó kutatásaim során összesen hét, 1945 és 1946 folyamán kelt olyan iratot találtam, amelyekben magánszemélyek, egyházi méltóságok, vagy valamelyik kormányzati szerv, többnyire a kisebbségi osztály, a megtorlásokra hívta fel a külügyminiszter, vagy éppen a miniszterelnök figyelmét. Ezekben a forrásokban jelennek meg az áldozatok számára vonatkozó első becslések is, amelyek aztán különféle csatornákon keresztül rögzültek a magyar köztudatban.

Az időrendben első jelentés névtelen írója a Bácskából szökött át, s mint írja, „a magyarok sorsa a megszállás első heteiben a kényszermunka (1883-1929-ig született férfiak, sőt nők is tömegesen), a súlyosabb esetekben nagyarányú lemészároltatás (lásd a vonatkozó jelentést), esetleg az anyagi kiraboltatás és erkölcsi tönkretétel (magyar nők megbecstelenítése) volt.”² 1945. július végén már megérkezett a külügyi-

nisztériumba a partizánok által kivégzett, illetve fogva tartott katolikus papok névsora is. A lista 22 nevet tartalmazott, közülük 13-ról már ekkor biztosan tudták, hogy megölték őket.³ Minden bizonnyal ezek a hírek Mindszenty József hercegprímáson keresztül jutottak el a kormányhoz, mint ahogyan a hercegprímás küldte el 1946. július 17-én Gyöngyösi János külügyminiszternek azt a hozzá délvideki menekültek által eljuttatott beszámolót is, amelyben a feljegyzés ismeretlen szerzői a jugoszláviai magyarok helyzetének „dicsőítőivel” perlekednek, illetve bírálják azokat a kormánykörökből jövő megnyilatkozásokat, köztük a miniszterelnökét, amelyek azt sugallják, hogy „Jugoszláviával szemben területi igényeket nem támasztunk.” Közismert, hogy Mindszenty 1945 októberében drámai hangú pásztorlevélben tiltakozott a szlovákiai magyarok, valamint a magyarországi németek kitelepítése ellen, a jugoszláviai magyarok kapcsán azonban elégségesnek tartotta eljuttatni a kormányhoz a hozzá intézett jelentést, amelyhez meglehetősen rövid és semleges hangú kísérőlevelet mellékel csupán.⁴ E feljegyzés készítői 50-60 ezerre becsülték az áldozatok számát. Egy korábban, 1945. október 16-án a külügyminisztérium számára békeelőkészítés céljából készített feljegyzés 40 ezerre tette az áldozatok számát, egy novemberben készült iratban pedig azt olvashatjuk, hogy „állítólag” 20 ezer magyart végeztek ki a partizánok. Mäskor „Jeellenörizhetetlen” hírekre hivatkozva ismét a 40 ezres szám tűnik fel. Egy későbbi, 1946. október 20-án Nagy Ferenc miniszterelnök számára készített feljegyzés 30-35 ezer áldozatról tesz említést. Sajnos, egyik jelentésben sem történik utalás arra, milyen információk alapján készültek.

A magyar kormányok tehát tudtak a magyarellenes megtorlásokról, a kivégzésekről, a táborokról, a kitelepítésekről, a kényszermunkáról és kényszertoborzásokról, a kitoloncolásokról. Az áldozatok számáról ugyanakkor csak nehezen ellenörizhető becslések jutottak el hozzájuk, ezek a számok pedig, mint láttuk, 20-60 ezerig terjedtek, amelyek közül a közvéleményben már akkor inkább a 30-40 ezres szám rögzült.

S bár Sulyok Dezső volt kisgazdapárti képviselő

² MOL A nemzeti kormány miniszterelnökségének iratai. 1944/1945-1949-XIX-A-1-j-XXIII-112-1945. 21.d. Sajnos a jelzett melléklet nem volt az iratok között.

³ MOL Külügyminisztérium békeelőkészítő osztály iratai XIX-J-1-a-IV-109-40 178/Bé.-1945.55.d. A kérdésre részletesen lásd: Matulka Márton: Vajdaság mártír papjai. In.: S nem törődtek vele, a holnap má öröl... Források a Délvidek történetéhez 3. Szerkesztette Csorba Béla. Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 1999. 219-221.

⁴ MOL XIX-J-1-a-IV-109-1981/Bé.-1946. 55.d.

emigrációban írt visszaemlékezésében vagy Grösz József kalocsai érsek naplójában konkrét számokat nem olvashatunk, de ők is tudtak a megtorlásokról. Illyés Gyula 1945. május 27-én azt jegyezte fel naplójába, hogy 30 ezer magyart öltek meg a Délvidéken, június 5-én pedig 40 ezerről tesz említést.⁵ A mai magyar közvéleményben Cseres Tibor *Vérbosszú Bácskában* c. munkája révén szintén a 40 ezres szám rögzült, annak ellenére, hogy az Írószövetség lapjában, a Magyar Naplóban egy 1991-ben írott tanulmányomban felhívtam a figyelmet az általa közölt adatok pontatlanságára és bizonytalanságára.⁶

Ezeket a közvetlenül a kivégzések után készült becsléseket nem azért idéztem fel, mert úgy gondolom, hogy közelebb visznek bennünket az áldozatok számának pontosításához. Ezt a vajdasági kutatók már korábban megtették és a jövőben is minden bizonnyal mindent meg fognak tenni, hogy kiderüljön az igazság. Mindössze azt kívántam ezzel dokumentálni, hogy lásuk: a magyar kormányoknak kezdettől fogva tudomásuk volt a megtorlás tömeges méreteiről, még akkor is, ha tudták, hogy a rendelkezésükre álló számok csupán becsléseken alapulnak. Ennek ellenére nincs nyoma annak, hogy kíséretet tettek volna a hírek ellenőrzésére, vagy hogy a tömeges kivégzéseket bárhol is szóvá tették volna, akár a Szövetséges Ellenőrző Bizottságban, akár Moszkvában, netán a párizsi béketárgyalásokon, Belgrádról nem is szólva. Miért?

Amikor 1945. január 20-án Magyarország aláírta Moszkvában a fegyverszüneti megállapodást, és formailag is kezdetét vette az 1945 utáni magyar állam története, az ország, szomszédaival együtt, a szovjet érdekszférába került. Nemcsak arról volt szó, hogy emiatt az ország szuverenitása, történelme során egyébként nem először, erősen korlátozott volt, hanem arról is, hogy az a nagyhatalom, amely meghatározta Magyarország külpolitikai mozgásterét, struktúrájánál fogva eleve érzéketlen volt a kisebbségi (és más) kérdés iránt, ezért eleve szóba sem jöhetett kisebbségvédő partnerként. Magyarország helyzete annyiban nem változott, hogy a nyelvi, etnikai és a politikai határai között 1945 után éppolyan diszharmónia uralkodott, mint

Trianon után. A revízió kudarcának megítélése azonban alapvetően más volt, mint a két világháború között, amit röviden így foglalnék össze: a Kiszgazdapárt reménykedett a nyelvi és politikai határok méltányos közelítésében, amit a határtól távolabb élő magyarok esetében elképzelésük szerint autonómiák egészítettek volna ki. A kommunisták és a szociáldemokraták elvetették a nyelvi, etnikai revízió minden formáját, és nem tulajdonítottak jelentőséget a kollektív jogokra épülő kisebbségvédelemnek sem, arról nem is szólva, hogy a magyarság problémáját, mintegy természetes automatizmust feltételezve a (népi)demokrácia, pontosabban a társadalmi forradalom kérdésére szűkítették le. (Erdély kérdésében módosították álláspontjukat.) A politikai pártok között a békeelőkészítés során alkalmazandó stratégia kérdésében ugyan kemény vitákra került sor, elsősorban a magyar–szlovák határ kérdésében, de már kezdettől fogva egyetértettek abban, hogy felesleges és értelmetlen bármiféle határkiigazítási igényrel fellépni Jugoszláviával szemben. Még mielőtt e kérdésben megállapodásra jutottak volna az 1946. március 6-ai pártközi értekezleten, a miniszterelnökség kisebbségi osztályán, nem kis mértékben a formálódó kormánypolitikai elképzelésekhez szemmel láthatóan meggyőződéssel igazodó délszláv referens, Csuka János elemzéseinek hatására úgy ítélték meg, hogy a jugoszláviai magyarok helyzete igen „örvendetesen” alakul, és „nemzetiségpolitikai szempontból is a legszívélyesebb relációk fognak bennünket egymáshoz fűzni”, ezért az ő problémáikat eleve levették a békeelőkészítés napirendjéről. Mérvadó, általános véleményként jelent meg a kisebbségi osztály anyagában az, „hogya nem a partizánok, hanem történetesen a csetnikek kerekednek felül, akkor a magyarságnak ma hírmondója se maradt volna.” Ugyanezen irat szerint a Bácskába bevonuló partizánok viszont „igen kevés embert vontak csak felelősségre.”

A politikai pártok állásfoglalásai alapján elmondhatjuk tehát, hogy 1944/45-ben a dévidéki magyarokkal szembeni megtorlások kiváltója nem a magyar revizionizmus tényleges veszélye, hanem annak múltja volt. Az „elcsatoltak második nemzedéke” magával vit-

⁵ Sulyok Dezső: *A magyar tragédia. I. rész. A szerző kiadása, 1945.*, 156–157. Grösz érsek naplója 1944–1945. Sajtó alá rendezte: Török József. Szent István Társulat, Budapest, é.n., 56. Illyés Gyula: *Naplójegyzetek 1929–1945.* Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1986., 364., 366.

⁶ Cseres Tibor: *Vérbosszú Bácskában.* Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1991., 248. A. Sajti Enikő: *Döbbenet és hitelesség.* Magyar Napló, II. évf. 12. sz. 1991. október 4., 36–38.

⁷ MOL XIX-j-a-IV-108-71/Bé. 1946.

te az új államba az 1941-1944 közötti magyar államhatalom minden terhét és felelősségét, miközben az anyaország támogatásának lehetőségei külpolitikai okok miatt drámai módon beszűkültek, amit tovább súlyosbított az a tény, hogy az erre vonatkozó kormányzati szándékok is elhalványultak.

A szándék hiányát a magam részéről alapvetően két okra vezetném vissza: az egyik ok kétségkívül az 1942-es razzia miatt érzett lelkiismeretfurdalás, a másik egy józan, racionális megfontolás volt. Budapest úgy ítélte meg, hogy a közelgő béketárgyalásokon szomszédai közül egyedül Jugoszlávia jóindulatára számíthat. A Magyar Országos Levéltárban olyan iratokat találtam, amelyek arról tanúskodnak, hogy Magyarország nemzetközi megítélésének javítása érdekében felvetődött, hogy „újrajátsszák” a Horthy által a razzia felelősei ellen elrendelt pert, és kiadják angolul a Feketehalmy-Czeidner és társai elleni, még Horthy által kezdeményezett 1943/44-es per anyagát. Az ötletet Ries István szociáldemokrata igazságügyi miniszter a fegyverszüneti egyezményben vállalt kiadási kötelezettség miatt kivihetetlennek tartotta, mert mint ezzel kapcsolatban írta, ez olyan benyomást keltene Jugoszláviában, „mintha Magyarország a bűnözőket a bűncselekmény elkövetésének helye szerint illetékes jugoszláv népbíróság hatásköre alól ki akarná vonni.”¹⁶

A külpolitikai önkorlátozás példaként említhetném a minisztertanács 1945. április 25-ei ülését. Ebben az időben több mint 10 000 csángót és magyart tettek át ismét a határon a jugoszláv hatóságok, ezért Erdei Ferenc belügyminiszter felvetette, hogy mivel a jugoszlávok a magyarokat „népi elkeseredéssel kezelik”, Magyarországnak erre „népi önvédelemmel” kellene válaszolnia. Annál is inkább, tette hozzá, mivel Jugoszlávia „legfőkényesebb helyzetben van velünk szemben.” Míg Gyöngyösi külügyminiszter támogatta Erdei javaslatát és azt mondta, hogy „valamit tenni kell”, Nagy Imre földművelésügyi miniszter azzal hárította el a javaslatot, hogy a „népi önvédelem csak újabb retorziókra vezethet, nekünk pedig csak az a mód áll rendelkezésünkre, hogy igazi demokratikus úton haladva ezzel szerezzünk idővel elégtételt magunknak.” Ez volt egyébként az egyetlen minisztertanácsi ülés, ahol felvetődött a délvideki magyarok érdekében teendő

kormányzati lépések gondolata, de mint láttuk, nem a kivégzések, hanem a kitelepítések miatt, ám a jegyzőkönyv által élénknek nevezett vita ellenére konkrét lépésre tudomásunk szerint nem került sor.¹⁷

Ha figyelmesen tanulmányozzuk forrásainkat, akkor tetten érhetjük azt is, hogyan halványult el a megtorlás kormányzati szinten, és végül hogyan ejtette ki azt a kormányzati emlékezet saját döntésselőkészítő elemzéseiből, hogy aztán a külpolitikai érdekeknek megfelelően már 1946 nyarára, derekára megjelenjen a nemzetiségi kérdést példaszerűen megoldó Jugoszlávia képe a magyar politikában. Ez a kép majd csak a Sztálin–Tito-összetűzés miatt török darabokra, Belgrád magyarokkal szembeni politikája ebben semmiféle szerepet nem játszott. Külön vizsgálat tárgyát képezhetné annak elemzése is, hogy miért nem játszotta ki Budapest még a magyar–jugoszláv kapcsolatok legsötétebb korszakában sem Jugoszláviával szemben a kisebbségi kártyát.

Az eddig elmondottakhoz még egy, korántsem lényegtelen megjegyzés kívánczik: már 1945-től elkezdődött a két világháború között oly fontos kormányzati szervnek, a miniszterelnökség kisebbségi és nemzetiségi osztályának az elsorvasztása, annak ellenére, hogy ez az osztály is részt vett a magyar kormány békeelőkészítő munkájában. Az osztályt már a koalíciós időkben fokozatosan leépítették, ami tükrözte egyrészt a kommunisták által vezetett belügyminisztérium felértékelődését a miniszterelnökséghez képest, másrészt azt a folyamatot, hogy a határkérdés, és általában a kisebbségi kérdés, leértékelődött és pártpolitikai csatározások színterévé vált, így az osztály már a kommunista hatalomátvétel előtt elvesztette korábbi jelentőségét. Az ügyosztály eddigi, miniszterelnökhöz kötődő centrális jogköre 1945 és 1947 között szétforgácsolódott az egyes minisztériumok között, szinte mindegyik minisztérium felállította saját kisebbségi ügyekkel foglalkozó osztályát, hogy aztán az osztályt 1947-ben végleg felszámolják.¹⁸

S ha a tömeges kivégzések miatt nem is, az internálások miatt Gyöngyösi külügyminiszter már 1945. szeptember 17-én szót emelt a Szövetséges Ellenőrző Bizottság jugoszláv missziójának vezetőjénél, Obrad Cicmil ezredesnél. Gyöngyösi arra kérte Cicmilt, hogy

¹⁶ MOL XIX-A-1-j-XIII/b-5011-1945. 31. d.

¹⁷ MOL XIX-A-83/a. Minisztertanácsi jegyzőkönyv. 1945. április 25. 24. sz. jkv.

¹⁸ MOL A Miniszterelnökség Kisebbségi és Nemzetiségi Osztályának iratai XIX-A-1-n-Z-2748-1946.5.d.

a hadifoglyok mellett bocsássák szabadon „azokat a civileket is, akik nem háborús bűnösök”, amire a jugoszláv fél ígéretet tett.¹¹ A magyarságot ért megtorlások elleni kevés kormányzati fellépés közé tartozik annak a menekülés közben jugoszláv fogságba esett 42 hadilégi székely telepeseinek az ügye is, akikről mindmáig úgy tudtuk, hogy Szabadkán agyonlőtték őket. Az általam megtalált iratok szerint a magyar kormány 1946 szeptemberében érdeklődött irántuk a SZEB jugoszláv missziójánál, ekkor többségük még élt, a bori részben dolgoztatták őket, igaz, hatan ekkorra meghaltak már, későbbi sorsukról sajnos nem szólnak az iratok.¹²

Végül engedjék meg, hogy néhány szót szóljak a kiutasításokról. A Magyarországgal 1945. január 20-án Moszkvában aláírt fegyverszüneti egyezmény, amely bizonyos értelemben konszolidációs tényezőként hatott a délvideki magyarok sorsára, előírta az 1941 áprilisa után a Délvidékre betelepültek kiutasítását és ezzel legalizálta az eddig is folyó kiutasításokat. Alig ismert adat, hogy 1944 és 1946 között csaknem kétszer annyi magyart utasítottak ki, vagy menekült el Jugoszláviából, mint 1918 után, magyar adatok szerint 84 800 fő. (Ez megközelítőleg az ottani magyarok 20%-át tette ki!) A kiutasítások miatt 1946. június 8-án, tehát már a nagy kitelepítési, kiutasítási hullám után intézett a magyar kormány jegyzéket a jugoszláv félhez. Azt kérték, hogy azok a bácskai magyarok, akik az „egyol-

dalú propaganda, megfélemlítés és ijedtség következtében” elhagyták szülőföldjüket, és „a jugoszláv állam érdekei ellen nem vétettek” elhagyott otthonaikba visszatérhessenek. A jegyzéket a jugoszlávok még csak válaszra sem méltatták.¹³ Álláspontjukat a jugoszláv misszió tagjai egy beszélgetés során így foglalták össze: „A magyar fasiszta tisztviselők sok bajt zúdítottak a jugoszláv lakosságra. Sok jugoszlávot internáltak és vagyonaikat szétzúzták. A leküldött magyar fasiszta tisztviselők rendszerint egy kofferral érkeztek ... és meggazdagodtak. Jugoszláviának Magyarországgal szemben általában követelni valója van, nem pedig adnivalója, áll ez annál inkább, mivel a különböző internálótáborokból visszatérő jugoszláv demokratákat szétgurult vagyonaikért valamiből kártalanítani kell.”¹⁴

Amikor tehát volt kormányzati szándék a tiltakozásra, ez a szándék az adott viszonyok között az eredményesség leghalványabb reményével sem párosulhatott. Úgy tűnik, 1944 és 1947 között a korlátozott szuverenitással rendelkező Magyarország a délvideki magyarok sorsának alakulására a minimálisnál is kisebb befolyást gyakorolt, és mint láttuk, kezdetben az új „állami organizmus” inkább kivetni készült az „idegen szövetet”, a magyar kisebbséget, mint befogadni. Nem Budapesten dőlt el, hogy 1946 végétől lassan felerősödtek a befogadásra utaló jelek is.

Jugoszláv katonai okmány, kelt 1944. december 4-én, kiadta a jugoszláv jellegű elyi hatalom partizán parancsnoka, Andrija Urbanovsky

¹¹ MOL A Külügyminisztérium bizalmas iratai. Jugoszlávia TÜK 1945-1964.I. XIX-J-1-Jug-29/h-5.pol.-1945.38.d.

¹² MOL XIX-A-1-n-Z" 1011-1945., XIX-A-J-XXIII-10817-1946.2.d.

¹³ MOL XIX-A-1-n-Z" 3518-1946.7.d.

¹⁴ MOL XIX-J-1-a-IV-104-jugoszláv-40171/Bé.-1945.54.d.

EGY BEZDÁNI MAGYAR DIPLOMATA

Hogyan és mikor tájékozódott a magyar Ideiglenes Nemzeti Kormány az 1944. évi délvidéki megtorlásokról?

A délvidéki magyar ajkú lakossággal szemben elkövetett 1944-es megtorlások tárgyalásánál mindenképpen meg kell említenünk a bezdáni születésű Abonyi András (Bezdan, 1917 – Budapest, 1945) magyarországi diplomata nevét. A 23 éves fiatalember a M. Kir. Miniszterelnökség délszláv–magyar kulturális ügyekkel foglalkozó referenseként kezdett dolgozni. Abonyi András 1944. november hónapban személyi titkára lett Teleki Géza grófnak, aki az 1944. december 22-én kinevezett magyar Ideiglenes Nemzeti Kormányban a vallás- és közoktatásügyi tárcát vállalta. Kutatásaim eredményét azzal a kérdéssel kapcsolatban szeretném kifejtetni, hogy az ideiglenes kormány hogyan és mikor szerzett tudomást az 1944. évi tragikus délvidéki eseményekről.

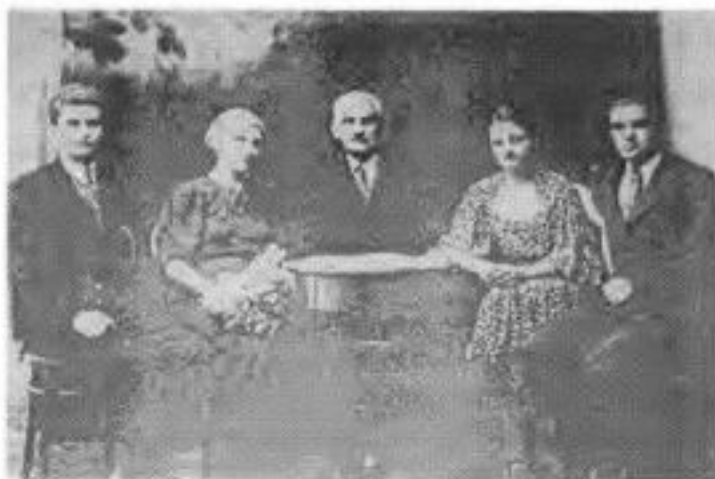
Ruff András (a Ruff család 1943-ban magyarosította családi nevét Abonyira) a királyi Jugoszláviában mint német nevű gyermek csak német vagy szerb tan nyelvű iskolába iratkozhatott be. Ennek ellenére a gimnáziumot Szabadkán, ha részben magánúton is, magyar nyelven fejezte be 1935-ben. A nagyérettségi bizonyítvánnyal a zsebében elhatározta, hogy diplomáciai pályára lép. Fellépéseit, beszédeit gondosan csiszol-

gatta, gyakorolta. Sokszor még a tükör előtt is. 1935-ben folytatta tanulmányait a budapesti bölcsészettudományi karon. 1938-ban Boszniában volt tényleges sor-katonai szolgálaton. Miután visszatért Bezdanba, hozzálatott a szerb és a francia diplomáciai nyelv minél tökéletesebb elsajátításához. Ezekben a hónapokban került baráti viszonyba Milan Konjović festőművésszel, Herceg János íróval és Kisbéry (Epling) János újságíróval. Szimpatizált a haladó diákifjúsági megmozdulásokkal és kapcsolatba került Györfi Józseffel és Horn Nándorral, akiket később kémkedés és internacionalista-kommunista mozgalomban való részvétel vádjával perbe fogtak és elítéltek.

1939. február 16-án Horthy Miklós kormányzó Teleki Pál gróft nevezte ki miniszterelnökké.

Ruff András 1939-ben Budapesten folytatta egyetemi tanulmányait.

Ruff András apja, id. Ruff István (Bezdan, 1889 – Budapest, 1968) egy többgyermekes küllödi sváb család sarja volt. 1907-ben Kalocsán kántortanítói oklevelet szerzett. 1912-ben kántorra választották Bezdanban. Az első világháborúban az orosz fronton harcolt. A két világháború között Bezdanban a politikai

A Ruff család 1935-ben:

Ifj. Ruff (Abonyi) István, id. Ruff (Abonyi) Istvánné,
id. Ruff (Abonyi) István, Ruff (Abonyi) Terézia, Ruff (Abonyi) András

és a művelődési élet meghatározó személyisége volt. 1941-ben a magyar katonai közigazgatás idején tagja volt az ún. ötös bizottságnak. 1942-ben tagja lett az Országos Vitézi Rendnek és parancsnoka lett az első bácskai vitézi telepnek. Zsidópártolás miatt csupán több évtizedes nemzethűségének köszönhetően nem állították bíróság elé, ehelyett háborús katonai szolgálatra rendelték. A második világháború végét szovjet katonai fogságban érte meg.

Három gyermeke volt: Teréz (gyógyszerész), István (erdőmérnök), és András (tanár, diplomata).

Kitűnő baráti és rokoni kapcsolatban volt Farkas Ferenc ezredes vezérkari tiszttel (a bezdáni Farkas Ferenc tanító fiával) és Czifrusz Ferenc századossal (a bezdáni Czifrusz János tanító fiával).

1940. október 1-jétől Ruff András a M. Kir. Miniszterelnökség tájékoztatási, illetve kulturális osztályának a délszláv-magyar kulturális ügyekkel foglalkozó szerződéses referenseként kezdett dolgozni. Ez az állás a magyar-német-szerbhorvát környezetből származó fiatalembernek (még mindig csak egyetemista) utat nyitott a diplomáciai pálya felé. A történelmi Teleki család is bizalmába fogadta. Szabad bejárása volt a családhoz, ahova többször meghívták ebédre. Teleki Pál gróf maga igyekezett segítségére lenni, hogy minél előbb befejezze egyetemi tanulmányait. 1942. szeptember 12-én a Budapesti M. Kir. Állami Középiskolai Tanárvizsgáló Bizottság előtt képesítő vizsga révén középiskolai tanári oklevelet szerzett. Bölceletet (filozófiát) és történelmet taníthatott volna, de ő továbbra is a minisztériumban maradt, mert diplomata kívánt lenni.

Az első komolyabb diplomáciai esemény az életében az 1940. december 12-én megkötött magyar-jugoszláv örökbarátsági és megnevezési szerződés tető alá hozásával kapcsolatos tevékenysége.

1943-ban megnősült.

1943. augusztus 12-én bátyját, Istvánt a Budapestről hozza írt levelében arról tájékoztatja, hogy a napokban érkezett haza Újvidékről, Szabadkáról, Zomborból, Bezdánból, majd így folytatja: "(...) szerbjeim pedig majdnem lekésették velem az újvidéki vonatot, telefonálásra egyszerűen nem hagytak időt (...)"

Belgrádban a magyarokkal barátságot ápoló szerbek közé tartozott Nikola Bešlić földművelésügyi és erdészeti miniszter, aki korábban Budapesten vízügyi mérnöki oklevelet szerzett, és budapesti nőt vett

feleségül. Az ő segítségével magyar mérnökök is kerültek állami szolgálatba, mint például: ifj. Ruff István, Ruff András bátyja, Solymár Pál, Beinwinekler Viktor és mások.

Erre az időszakra vonatkozik Kisbény Jánosnak 1959. december 15-én Herceg Jánoshoz Németországból írt levele: "(...) Ha jól emlékszem 1943 őszén Bandi egy héttig nálam (Újvidéken - a szerző megj.) tanyázott (...) lőtött-futott, tárgyalt, agitált, szervezett, bevette magát minden kis lebujba, ahova szerbek jártak, odaült az asztalukhoz, együtt ivott velük, s minden tőle telhetőt elkövetett, hogy bizalmukba férközzék (...) cigányos képével egyébként is egy százszázalékos cín-cár benyomását keltette. Ismételt "tárgyalt" többek között Čirić Irinej pátriárkával is, úgy okoskodva, hogy annak nagy befolyása van a szerbekre (...) Egy hét múlva azután mégis azzal búcsúzott el, hogy a tervből aligha lesz valami (a szerbeket a németek ellen akarta hangolni - a szerző megj.) (...) Mindezt azért mondom el, mert ezek alapján nem tartom kizártnak azt sem hogy Szálasiék ellen is lázított s végül ezen vesztett rajta. Az állását, illetőleg hivatalát a kultuszminisztériumban azon a napon elhagyta, amelyen a Szálasi az uralmat átvette. Ezt onnét tudom, mert pár héttel rá kerestem a hivatalában s egy hivatalszolga-féle ebben az értelemben informált, hozzátéve, hogy a lakásán is keresték, de onnét is eltűnt (...)"¹

1944. szeptember 18-án Horthy Miklós kormányzó Zichy Vladimír grófnak keresztül kapcsolatot keresett és talált a szovjet csapatokkal. Október 1-jén Moszkvába érkezett a Faragho Gábor vezérezredes által vezetett fegyverszüneti delegáció, amelynek még tagja volt Szentiványi Domokos és Teleki Géza gróf. Október 9-én a delegáció elfogadta a szövetségesek fegyverszüneti feltételeit.

Azokban a napokban Abonyi András meglátogatta szüleit Bezdánban, majd Zomborba távozott. Ott találkozott Herceg Jánossal és együtt meglátogatták dr. Deák Leót, Bács-Bodrog vármegye volt főispánját. Abonyi András, mint a külügyminisztérium megbízottja, felsőbb utasításra, személygépkocsin azonnal Budapestre akarta vinni dr. Deák Leót, hogy kimentse a várható nehéz helyzetéből. A volt főispán azonban visszautasította a menekülés lehetőségét, habár később mégiscsak távozott Zomborból.²

¹ Herceg János (1909-1995) író tulajdona.

² Matuska Márton: A meglátás napjai. Újvidék, 1991., 45. o.

Dr. Deák Leó, a két háború közötti idő
legkiemelkedőbb délvidéki politikusa.
Kivégezték.

Dr. Reök Andor

1944. október 11-én a szovjet hadsereg bevonult Szegedre, 19-én Debrecenbe.

1944. október 16-án Horthy Miklós kormányzó, miután az előző napon a háborúból való kilépés sikertelenül végződött, a németek kényszerítésére lemondott Szálasi Ferenc javára, aki mint törvényes látszatú miniszterelnök megalakította az új kormányt és a háromtagú kormányzótanácsot.

Azokban a napokban az Abonyi család elhagyta Budapestet. Ezért nem találta Abonyi Andrást Kisbény János Budapesten, ahogyan azt levelében Herceg Jánosnak írta. A három Abonyi testvér Dunaszentgyörgyön találkozott. Abonyi András akkor István bátyja kerékpárján elindult a Bácskába. Úgy gondolta, hogy ott nagyobb biztonságban lesz, és még adatokat is gyűjthet a háború utáni igazságos békeszerződés megkötéséhez. Hogy az utóbbit megbízásból vagy saját kezdeményezésére tette, nem tudjuk. Bezdánba már a svájci nemzetközi vöröskereszt igazolványával és a szervezet egyenruhájában érkezett. Kerékpárját apja barátjánál, Bosnyák Ferencnél (1867-1950) az Új utca 48. szám alatti házában hagyta.

1944. október 22-én Bezdánban a községháza udvarán összegyűlt polgárok önkörűből megválasztot-

ták a Helyi Népfelszabadító Bizottságot és a helyi partizánőrséget. Október 25-én a bevonuló partizánok megalakították a helyi Katonai Állomást.

Abonyi András jelentkezett a helyi hatóságnál, a jugoszláv és a szovjet katonai parancsnokságon. Bosnyák Ferenc családja akkor már látta, hogy a vendég karján vörös karszalagot visel "Tumač" (tolmács) felirattal. A szovjet és a jugoszláv katonatisztek társaságában Abonyi András jól feltalálta magát. Poharazott velük, zongorázott és énekelte szerb-horvátul, oroszul és franciául. Közben járt-kelt a "felszabadított" területen. Tekintetbe véve az utazási lehetőségeket, valószínűleg csak a Zombor környéki településeken fordult meg.

1944. november 3-án éppen Bezdánban tartózkodott. Szinte végignézte az aznapi eseményeket. Hogyan szedték össze azokat az embereket, akiket az isterbáci legelőn agyonlőttek. Miként vonult le a helység lakossága a futballpályára, hogy később közülük a hatvan éven aluli férfiakat a zombori munkatáborba kísérjék. Végül hogyan kényszerítették az egész lakosságot, hogy néhány óra alatt elhagyja a helységet.

Mindennek ellenére az éjszakát rokona, Flesch Katalin házában (Kossuth Lajos u. 4.) akarta eltölteni.

Később azonban meggondolta magát, valószínűleg a látottak és hallottak hatására. Az éj leple alatt Flotz Magdolna (Kossuth Lajos u. 1.) és Limburger Antal (Kolut u. 13.) udvarán és kertjén keresztül elhagyta Bezdánt, és Magyarországra távozott.

1944. november 6-án érkezett Budapestre. Mivel nem mert lakására (Wesselényi u. 24.) menni, felkereste rokonát, barátját, Vári Ödönt a Molnár Viktor u. 27. szám alatti lakásán. A családfőnek beszámolt a délvidéki eseményekről. November 10-én még egyszer megfordult a Vári családnál, de akkor főleg a parlamentben folyó politikai vitákról mesélt. Arról például, hogy kikkel találkozott, nem szólt semmit. Ugyanakkor elűsárgolta, hogy Teleki Géza gróf őt, mint apja egykori beosztottját, személyi titkárául fogadta. Nem állíthatjuk, hogy találkozott a gróffal, de ha erre mégis sor került, akkor biztosan neki is beszámolt a délvidéki eseményekről. Abonyi András azt is elmondta: az az érzése, hogy az utcán valaki követi. A Vári család azon ajánlatát, hogy töltsen náluk az éjszakát, vagy hogy hazakísérik, elutasította. Tőlük egyedül távozott.

November második felében Abonyi András újból feltűnt a Bácskában. Maga a szerző is látta, amint szürke ballonkabátban és fekete szemüvegben beszélgetett a szállásokra kilakoltatott lakossággal. Arra a kérdésre: "Hát te Bandi mit keresel itt?", azt válaszolta, hogy "most még nem mondhatom el, de egyszer majd megtudja." Azokban a napokban többször is megfordult Győrfi István nyomdászmeister Kossuth Lajos u. 11. szám alatti házában, és hosszasan elbeszélgetett Vajda Lajos káplánnal, aki ideiglenesen ott lakott és dolgozott. Hogy ezekben a hetekben merre járt, mit csinált, csak találgatni tudjuk. Tény az, hogy akkor már javában folyt a délvidéki magyarság elleni megtorlás: Újvidéken, Temerinben, Csurogon, Zsablyán, Mozsoron, Szenttamáson, Szivácon, Becsén, Péterrévén, Zentán, Bajmokon, Moholon, Szabadkán, Zomborban és így tovább. Szinte azt mondhatjuk, hogy a Bácska legtöbb magyarlakta helységében kisebb-nagyobb mértékben.

1944. december közepe táján Debrecenbe utazott, ahol 22-én a magyar ideiglenes Nemzetgyűlés ki-nevezte az Ideiglenes Nemzeti Kormányt. Dálnoki Miklós Béla lett a miniszterelnök, Gyöngyösi János a külügyminiszter, Teleki Géza gróf a vallás- és közoktatás-ügyi miniszter. Abonyi András a felgyorsuló belpolitikai

események miatt a debreceni kormány megbízásából négyszer Budapestre utazott. Azokban a napokban Teleki Géza gróf, ha nem másodízben, akkor első ízben bizonyára tájékozódott a délvidéki atrocitásokról, amelyek akkor már vérengzésekbe torkolltak. Ha ő tudott a délvidéki történetekről, akkor azok a többi magyar vezető politikusnak is a tudomására jutottak.

1944. december 24-én a szovjet csapatok körülfoglalták Budapestet. A főváros ostroma 1945. január 1-jén kezdődött és február 13-án fejeződött be.

A Budapest bevételéért folyó harcok idején (december végén - valószínűsített dátum) Abonyi András súlyos hastáji sebesülést szenvedett. Azonnal kórházi kezelésben részesült az akkor már félig lerombolt városban, ahol az egészségügyi ellátás is igencsak hiányos volt. Az elkövetkező hónapokban kilencszer műtötték, de eredménytelenül. Annak ellenére, hogy élete utolsó hónapjait betegágyban töltötte, bejárta dolgozni munkahelyére.

Egy dokumentum szerint 1945. január 6-án Teleki Géza gróf kinevezte Abonyi Andrást személyi titkárnak.³

A Magyar Minisztertanács 1945. február 1-jei gyűlésén felvett 7. számú jegyzőkönyv szerint hivatalosan akkor esett szó először a délvidéki eseményekről. Néhány kiragadott mondat a jegyzőkönyv szövegéből: "(...) Valentyin (igazságügyi miniszter - a szerző megj.): a partizánkérdésről beszélt, Baranya háromszögben előfordult esetek; ajánlja az Ellenőrző Bizottsághoz forduljunk (...) Gyöngyösi: a szerb követ szerint Tito embereit nem engedi át a határon. Valentyin: megemlíti, hogy a csángók Zomborban vannak internálva. Közülük csak keveset hoztak még át (...)".

1945. január 20-án aláírták Moszkvában a fegyverszüneti megállapodást a győztes hatalmak és Magyarország között. Április 4-én az egész Magyarország területét elfoglalták a szovjet csapatok.

A Magyar Minisztertanács 1945. március 9-én megtartott ülésén felvett 15. számú jegyzőkönyv szerint Csukási G. Lajos minisztertanácsi jegyző beszámolót tartott az alábbi tárgysorozati pont alatt: "A bácskai partizánok kegyetlenkedéseiről szóló jelentés." Szinte biztosra vehető, hogy a jelentésben helyet kapott Abonyi Andrásnak, a délvidéki megtorlásról szóló információja is. Tudomásom szerint a minisztertanács

³ Művelődési és Közoktatási Minisztérium: Abonyi István úrnak (...) 828/997.

⁴ Magyar Országos Levéltár (MOL): XIX - A - 83.

elé került jelentésnek nyoma veszett, vagy még egyelőre hozzáférhetetlen. Ma még csak Gyöngyösi János külügyminiszter megjegyzése áll a rendelkezésünkre az említett jegyzőkönyvből: "Tito csapatai ezektől távol állnak."⁵

Id. Abonyi István, Abonyi András apja ekkor még mindig szovjet fogságban volt. 1945. szeptember 5-én a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium a 43606/1945 számú átiratában, amit Abonyi András kérelmére állított össze a Külügyminisztériumnak, id. Abonyi István kiszabadításának érdekében, a következőket is írta:

"(...) Úgy maga (Abonyi István tart. főhadnagy) mint egész családja hathatós támogatásban részesítette a kegyetlen fajvédelmi intézkedések üldözötteit s a szláv nemzetiségű munkaszolgálatosok érdekében is rendkívül sokat fáradozott. Minthogy zsidó rokonai, barátai és számos jóismerőse állandó megsegítésével fasiszta "megszégyenítő" akciók és ismételt fenyegetések ellenére sem hagyott fel, betegen katonai szolgálatra vonultatták be (...) A hátszágban mint főhadnagy nyílt antifasiszta agitációt fejtett ki, s legénységével két ízben fegyveres harcot indított a német SS katonaság ellen (...) Fia, Abonyi András, a magyar vallás- és közoktatásügyi minisztériumban szolgálatot teljesítő miniszteri titkár, a múlt év október elején átszökött a Jugoszláviában előretörő Vörös Hadsereghez. Eközben német terrorcselekmény folytán oly súlyos sebesülést szenvedett, amely csaknem az életébe került és amelyből még a mai napig sem gyógyult fel (...)"⁶

1945. november 4-én országgyűlési választások voltak.

1945. november 15-én megalakult az új kormány. Teleki Géza gróf vallás- és közoktatásügyi miniszter helyébe Keresztúri Dezső került.

1945. december 6-án Abonyi András szüleinek írt utolsó levelében a következőket is írta:

"Édes jó Szüleim!

Csak röviden írhatok mert nyakig vagyok a munkában (...) az operáció nem sikerült (...) kénytelen voltam halaszthatatlanul és teljes energiával neki feküdni a munkának, mégpedig a "lecke" (a békeszerződés - a szerző megj.) előkészítésébe.

Egyelőre maradtam a kultuszminisztériumban, de állandó helyem Nagybudapest. Ugyanis sorra járom az összes minisztériumokat, intézményeket és szemé-

lyeket, akik jugoszláv-magyar vonalon, anyagi és személyi viszonylatban számításba jöhetnek. Emiatt minden személyi kérdésemet háttérbe kellett szorítani, mert a kérdéses munka alapos megszervezése mindennél fontosabb (...)"⁷

1945. december 23-án Abonyi András tüdőgyulladás következtében kórházi kezelés közben, eléggé magára hagyva, meghalt.

1945. december 28-án a Magyar Nemzet című napilap a következőket írta a halálesettel kapcsolatban:

"A magyar diplomácia újabb vesztesége

Alig néhány nappal Barcza Rotter Béla külügyminiszteri titkár halála után újabb súlyos veszteség érte a magyar diplomáciát: Abonyi András min. titkár váratlan hirtelenséggel elhunyt. A lelkiismeretes fiatal diplomata, aki a külügyminisztérium kulturális osztályának egyik legkiválóbb tagja volt, még Budapest ostroma alatt sérült meg, mikor a debreceni kormány megbízásából Pesten járt. Bár nagyszámú gránátsérüléséből úgy látszott sikerül kilábolnia, utolsó operációja után hirtelen elhunyt. Abonyi András alig 28 éves korában távozott az élők sorából. Négyévi külügyi szolgálata alatt azonban, bár éppen a délszláv előadó nehéz posztját töltötte be a kedvezőtlen időben, a demokratikus Magyarországnak nagy szolgálatokat tett. A nemegyszer más irányú hivatali főnökök ellenében is bátran és következetesen kitartott a szerb-barátság, a magyar-délszláv együttműködés gondolatának jelentősége mellett. Sajnálatos tény, hogy disszertációját, a magyar-szerb állameszme kialakulását nem fejezhette már be. Legutolsó vállalkozása az volt, hogy egy modern szerb és egy modern magyar prózai antológia munkálatait készítette elő."

A leírtakból kitűnik, hogy a magyar Ideiglenes Nemzeti Kormány tagjai már 1944. december végén is eléggé tájékozottak voltak a bácskai atrocitásokkal kapcsolatban, csak éppen nem merték vagy nem akarták ismereteiket nyilvánosságra hozni.

Adatközlők:

1. Abonyi István (1913), Budapest, Szilke u. 7.
2. Bosnyák István (1909), Bezdan, Új u. 48.

⁵ Új Magyar Központi Levéltár: Minisztertanács Titkársága. Központi Titkos Íratlár. 15/1945 sz. minisztertanácsi jegyzőkönyv.

⁶ MOL: XIX - Y - 1 - eld.

⁷ Abonyi István (1913) tulajdona.

3. Flesch Katalin (1910), Bezdán, Kossuth Lajos
u. 4.
4. Györfi Ilona (1933), Bezdán, Kossuth Lajos u.
11.

Irodalom:

1. Dr. Balla Ferenc - Dr. Balla István: Bezdán története. A jugoszláv katonai közigazgatás bevezetésétől a termelő parasztszövetkezetek felbomlásáig (1944-1953). Tóthfalu; Logos, 2001.

NYUGAT- ÉS DÉL-BÁCSKAI PAPI SORSOK 1944/45-BEN

Megnyugtató érzés számunkra, az események túlélői számára, hogy Matuska Márton 1991-ben megjelent *A megtorlás napjai* c. könyvének megjelenése óta nem szűnt meg az érdeklődés a fájdalmas események iránt. Kötelességünk a megemlékezés, egyrészt azért, mert a közvetlen túlélők, érintettek egyre kevesebben vannak már életben, másrészt mi, akik akkor tizenévesek voltunk és még ismertük a szerencsés túlélőket, már szintén életünk 70. éve körül járunk. Kötelességünk a megemlékezés a népünket ért megtorlásról, amikor ezrek és ezrek ártatlan áldozatok lettek, hogy lemoszuk az utókor, utódaink előtt azt a reánk ragasztott jelzőt, hogy „bűnös nép” fiai vagyunk. A bűntényeket elkövetők mindig igyekeznek eltüntetni a bűntény nyomait: mind a tárgyi, mind az írásbeli nyomokat. Így az idő múltával lassan-lassan csak a szóbeli hagyomány marad fenn. Minden szóbeli hagyománynak az a sorsa, amit a régiek így fogalmaztak: „Fama crescit undo.” – A történésznek és történelmi kutatásnak pedig mindig tartania kell magát ahhoz az elvhez: „Certa certe, dubia dubie.” – Igyekszem magam beszámolómban ehhez az elvhez tartani.

Feladatomban a '44 végén, '45 elején kivégzett nyugat-bácskai és azon dél-bácskai magyar rkt. papok sorsát feltárni, akik eddig téves, vagy inkább hiányos megvilágításba kerültek.

Kezdeném az északnyugaton lévő Tavankúti plébánosával, **BERGER ANTALLAL**. Kunbaján született 1884. január 13-án. Gimnáziumi tanulmányait Szabadkán és Kalocsán végezte. Teológiai tanulmányait ugyancsak Kalocsán, 1905-1909-ig, és ott szentelték pappá 1909. június 26-án. Káplánkodott Béregen, Felsőszentivánon, majd ismét Béregen, ugyanott egy évig adminisztrátor volt, majd ismét káplán Garán, aztán Szabadkán a Szt. Rókus plébánián, ezután ugyanott a Szt. György plébánián. A világháború alatt három évig volt tábori lelkész, és 1917-től haláláig Tavankúton plébános. Egyszerű, tiszta papi lélek volt. A politikába sohasem ártotta magát,

nem is értett hozzá. Inkább gazdálkodott, disznóhizlalással foglalkozott. Ezt sokan fölrották neki. Hívei kedvéért jól megtanult bunyevácul. Egy alkalommal megkérdezték hívei: „Šta ste vi gospodine?” [Micsoda ön, uram?], mire azt felelte: „Származásom szerint sváb, tanulmányaim szerint magyar, köztetek pedig bunyevác.” Ez igazi papi lélekre vall. Mint említettem, gazdálkodása miatt bunyevác híveinek egy része, ugyancsak bunyevác paptársai gúny tárgyává tették még nyilvános összeövetelen is. Egy ilyen alkalomkor hangzott el, majd eljön az idő, amikor Őt a templomból is ki fogják kulcsolni. Emiatt 1923. január 24-én panaszt is tett a Kalocsai Érseki Hatóságnál.

Elérkezett 1944 ősze. A tavankúti jószándékú hívek, akik tudták, hogy Tavankúton 17 partizán bázis működik, kérték a plébánosukat, hogy meneküljön. Mire ő így válaszolt: „Nem bántottam senkit, nincs semmi okom arra, hogy elmeneküljek, nincsenek ellenségeim.” De mégis volt. Éspedig szomszédja, a tavankúti születésű, akkor šebešići vikárius, Ivan Lebović, aki a második világháború alatt csatlakozott a partizánmozgalomhoz. Állítása szerint azért, mert egy zarándokiat alkalmával a bajai Vodicán a kántor a bunyevác híveknek magyarul énekelte a litániát. Lebović könnyen befolyásolható, nőies jellem volt. Megtetszett neki a tavankúti plébánia, és gondoskodott róla, hogy azt megszerezze. Utódja közlése szerint 1944. november 2-án este jöttek Bergerért a partizánok. Ünnepi ruhába öltözött és elkészönt háza népétől. A házból kilépve tizenhetedmagával egy kettesével összeláncolt csoporttal bevitték Szabadkára. Itt felismert néhány bunyevác őrt, és megkérte őket, jelentsék az esetet Budanović püspök úrnak. Szerencsétlenségére ők Rajić Balázs helynök úrnak jelentették, aki azt felelte, hogy nem tud segíteni, azon van, hogy a saját fejét megmentse. Kérdésemre az adatközlő azt mondta, hogy néhány nap múlva végezték ki, azon a helyen, ahol halottak napján tartjuk Szabadkán a megemlékezést a kivégzettek tiszteletére. Nem áll tehát Hetényi Varga Károly

értésülése, hogy „...máig sem tudni, kik és hol végezték ki. Sírját sem ismeri senki.” (Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában II. 31. old.) „A II. világháborút követő véres délvidéki megtorlás áldozatai közül Berger Antal plébános az egyetlen, akiről a hivatalos okmányon formálisan is elismerték, hogy halálának oka kivégzés volt.” (Uo. Papi sorsok... II. 31. old.) Lebovičot mint középiskolás diák sokszor láttam felszállni Tavankúton a vonatra. Reverendában, katonai zubbonyban és „titovkával”, az ötágú csillaggal. Pap koromban is ismertem 1960-ban bekövetkezett haláláig.

A következő áldozat, akiről keveset tudunk és akiről ezért keveset beszélünk, **HAUG ANTAL** csonoplyai plébános, 1890. május 12-én született Szenttamáson. Gimnáziumi tanulmányait Kalocsán végezte 1901-1909-ig. Teológiai tanulmányait 1909-1913-ig ugyanott végezte, ahol pappá szentelték 1913. június 22-én. Káplánkodott Vepřodőn és Palánkán, 1917-1919-ig tábort lelkész, majd ismét káplán Bácsordáson és Szabadkán, a Szt. Rókus templomban. 1927-ben az Apostoli Adminisztrátúra kancellaristája és a szabadkai kórház lelkésze. 1930-tól 1945-ben történt bebörtönzéséig és ott bekövetkezett haláláig pedig Csonoplya adminisztrátora volt. Haug atya háromnyelvű községnek volt a papja. A három nemzetiség szép egyetértésben élt plébánossága alatt. 1945-ben tartóztatták le. Szávaszentdemeterre (Sremska Mitrovicára) vitték börtönbe, amely az egyik legkegyetlenebb volt. A partizánok a legkiméetlenebb eszközökkel kínozták itt halálra foglyait. Haug atya is hasonló bánásmódban részesült. Beszállítása után napokig ütötték-verték, éhezették. Egyesek szerint agyonverték, más források szerint minden élelmet megvontak tőle, s nyolc napig tartó éheztetés után meghalt. Adatközlőm személyesen ismerte, tanítványa volt.

PLANK FERENC ósziváci plébános egyike azoknak, akit a legkegyetlenebbül végeztek ki a zombori Krónich-palotában.

Tolnán született 1885. október 28-án. Gimnáziumi tanulmányait 1898-1906-ig végezte Kalocsán, a teológiát pedig 1906-1910-ig Budapesten.

Ez utóbbi tehetségére enged következtetni. 1910. június 24-én szentelték pappá Kalocsán. Káplánkodott Szenttamáson, Szilberekén, Bácsbokodon, Nemesnádudvaron, Vaskúton, majd tábort lelkész volt 1916-1919-ig. Ezután ismét káplánkodott Topolyán, Kerényen, Apatinban, Zomborban, majd helyettes plébános Wekerlefalván. Ezután káplán Óbecse belvárosban és Kúlán, majd 1933-tól 1945 februárjában bekövetkezett haláláig Ószivácon adminisztrátor. 1944-ben balsejtelmében úgy döntött, hogy visszavonul a magyar hadsereggel, de csak Kiskőszegig ment rokonaihoz, hogy majd ott várja be a háború végét. Kiskőszegnél (Batina) zajlott le az egyik legvéresebb csata a németek és oroszok és szövetségeseik között, amely három hétig tartott. A csata után partizánok jöttek át a Dunán és végigjárták a házakat és pincéket és mindenkit igazoltattak, kihallgattak. Aki gyanús volt, azt a helyszínen agyonlőtték. Plank Ferenc plébános úr haláláról három változatot közöl Hetényi Varga Károly már idézett könyve 122. oldalán. Én most szemtanúk, börtöntársak elbeszélését közlöm. Plank plébánossal együtt raboskodott a zombori Krónich-palotában néhány földim, rokonom Apatinból. Köztük volt legifjabb Ehmann Péter, édesapám első unokatestvére – hajózási vállalkozó –, aki később kiszabadult és Gádorban lágerba került. Ugyancsak a Krónichban raboskodott anyai nagyanyám öccse, Sorgend Péter kőművesmester. Véres zakóját egy napon bedobta közéjük egy partizán őr. Ebből tudták meg, hogy agyonlőtték. Egy másik adatközlő, akit személyesen ismertem, kiszabadulása után egyszer szüleimet meglátogatta, és akkor mesélt a kínzásokról, amelyeket kiállniuk kellett. (Pl. égő parázsokon átsétálni, mint Braun és Piry hajózási vállalkozók.) Braun bácsi mesélte, hogy különösen a papot kínozták. Ütötték, verték. Az orrát ütögették gúnyos megjegyzéssel kísérve: „Na, most segítsen meg a te Jézus Krisztusod!” Hitében akarták megtörni. A sok kínzás következtében az örületbe kergették. Élő tanútól hallottam, így adom tovább.

[Plank Ferenc eltűnéséről Herceg János író is megemlékezett, lásd Matuska Márton: A megtorlás napjai. Újvidék, 1991., 43–44. oldal. Szavai olvashatók

¹ Wekerlefalva - Nova Gajdobra

Papp Imre: Ez a mi kálváriánk. Újvidék, 1999. c. könyvének 63–64. oldalán is. Herceg 1945 februárjában találkozott az irodalombarát szíváci plébánossal, aki elmondta, hogy a Krónich-palotába igyekeznek, jelentkezni, mert az elmúlt véres heteket Batinán (Kiskőszegen) a bátyjánál vészelte át. (A szerk. megjegyzése.)

A dél-bácskai kivégzett róm. kat. papok között az egyik legszerencsétlenebb **KÖVES ISTVÁN** mozsori plébános volt.

Baján született 1898. október 10-én, ugyanott végezte gimnáziumi tanulmányait 1907–1915 között, teológiai tanulmányait pedig Kalocsán 1918–1922-ig, és ugyanott szentelték pappá 1922. június 25-én. Káplán volt Fajszon, majd 1923-ban Akasztón, 1924-ben Kecelen, majd Vaskúton, 1925-ben ideiglenes adminisztrátor (helyettes plébános), majd káplán Bácsalmáson, 1928-ban ideiglenes adminisztrátor Györgypusztán, 1931-ben ideiglenes helyettes plébános Bogyszlón, 1933-ban káplán Jánoshalmán, 1938-ban Dávodon, 1940-ben Kecelen, 1941-ben ideiglenes helyettes plébános Mozsoron, ebben „az Isten háta mögötti” sajókásvideki községben.

Megboldogult osztálytársa msgr. Bešlić Pál apostoli protonotárius, szabadkai püspöki irodaigazgató szerint már papnövendék korában külön ember volt. Az is maradt egész életén át. Talán azért is került félreeső helyre, bár elődei között kiváló papok is voltak. Személyesen nem ismerhettem, de 1962–1964-ig Titelen helyettes plébános (admin.) voltam nyolc sajókásvideki községben és Mozsor is hozzám tartozott. Akkor már csak 25 római katolikus hívő élt a faluban. Évente csak néhányszor kellett ott misézni. A helyi, valamint a szétszórtságban élő sajókáslaki, tiszakálmánfalvi, titeli magyaroktól hallottam róla. A hívek véleménye közel sem volt olyan fekete, mint amelyet Hetényi Varga Károly *Papí sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában* c. könyvében róla ír (90. oldal), és amelyben idézi Cseres Tibor *Vérbosszú Bácskában* c. könyvét, ahol a 216–217. oldalon esik szó a mozsori atrocitásokról. – Kijavítanom szükséges néhány hibát: Köves Istvánnak valamint a bábaasszonynak és édesanyjának a kivégzése 1944. november 12-én történt. A többi mozsori magyar kivégzése pedig korábban, november 2-án. Ez utóbbiak 69-en voltak, akiket a saját maguk által megásott gödörbe lőttek bele. Ezt Grácsik Matild sajókáslaki harangozónőnek a férjétől hallottam, aki maga is a

sírások között volt, de megkegyelmezték neki. A partizán őt megkérdezte Grácsik bácsit, mikor megkondult a templom harangja, hogy mit gondol, kikért szól ez a harang, mire ő azt felelte, hogy úgy gondolom, azokért, akiket majd ide temetnek. Úgy is volt. Téves Cseres Tibor ama megállapítása „a partizánok a félezres lélekszámú magyarságon vettek elégtételt...” – Az 1942-es schematizmus szerint akkor Mozsor lakossága összesen 3802 volt. Ebből 763 római katolikus (tehát magyar), 2969 görögkeleti (tehát szerb) és 70 református (feltehetőleg magyar, de lehettek németek is, ugyanis a szomszédos Sajkásszentiván lakosságának a fele református német volt). Amit Köves plébánosnak fölrottak, az volt, hogy disznóhizlalással foglalkozott, és kondáját minden nap ő hajtotta ki a legelőre, mégpedig Vlaškalic próta reverendájában. Utóbbi köztisztviselő álló szerb, görögkeleti próta és országgyűlési képviselő volt a királyi Jugoszláviában. Mind felesége, mind fia elhalálozott, és miután egyedül maradt, a mozsori JAKUBEC FRANCISKA vezette. Az idős prótát beidézte egy magyar katonatiszt, hogy Köves plébános följelentésére-e vagy sem, erről a hívek nem beszéltek, nem tudtak semmit. Jakubec Franciskát is behívta tanúnak, aki azonban semmi terhelő nyilatkozatot nem tudott mondani. A kihallgatást végző tiszt erre elvetette a súlykot, és azzal gyanúsította meg Franciskát, hogy a próta ágyasa. Az egészséges lelkületű falusi lány ezt erőiesen visszautasította, mire átvárták a Tisza jegén a bánati oldalra, és hátulról agyonlőtték. A Jakubec családnak ezért kegyelmezték meg a vérbosszú idején. A család következő, valamint második és harmadik nemzedéke még ma is él.

Mint említettem, Köves plébános később a próta reverendáját viselte. Ez hasonlított a magyar vitézkötéses mentére. Ennek viselését minek minősítsem? Oktalanságnak-e, kapzsiságnak-e? Az ügy tisztázása érdekében meg kell említenem, hogy adatközlőim szerint Vlaškalic prótát nem a magyar hatóság végezte ki. Tudomásuk szerint a prótát Sajkásszentivánra vitték, ahol kihallgatás után a németek, valószínűleg a bundisták Sajkásgyörgye felé terelték és hátulról agyonlőtték. A család az általa építtetett Vlaškalic-mauzóleumban nyugszik a mozsori görögkeleti temetőben, melyet az orlóváti görögkeleti szerb pap fiának, Uroš Predić akadémiai festőnek a freskói díszítenek. Plébánosságom alatt sohasem sikerült odajutnom.

Cseres Tibor *Vérbosszú Bácskában* c. könyvében többek között így ír: „A hivatását megbecste-

lenítő pap a közeli évek során nem tudott ellenállni a nagyon evilági kísértéseknek. Rovásán a vagyoni kapzsiságot tartották számon a népek. Saját hívei is.

Gazdag szerb és zsidó családokat jelentett fel a csendőröknek, államellenes tevékenységgel vádolva őket. A bevádolt családok egyes tagjait kivégezték, másokat elhurcoltak. Értékeiket – ékszereiket, pénzüket – Köves kaparintotta meg.*

Ehhez két megjegyzésem van: Mozsoron, a nagyon precíz 1942-es schematizmus szerint (1941-es adatok) nem éltek zsidók. – Ami a följelentést illeti, amennyiben Köves részéről történt, az nem volt éppen alaptalan, ugyanis köztudott, hogy éjjelente Zsablyánál, Mozsornál a Tiszán Bánátról nem egyszer partizánok jöttek át a bácskai oldalra és orvátmadásokat hajtottak végre.

A szerbek nagyon számon tartották a pap bűncselekményeit, s testi megtorlásán túl a kincsekre is fentek fogukat. Hetek alatt kinyomozták, ismervén ottani kapcsolatát, hogy Köves István Jánosalmára menekült. A háború, a szovjet hadsereg akkor még spiritualizálta a határokat. Nem volt nehéz egy fegyveres mozsori partizánküldöttséget meneszteni a trianoni határon túli menedékhelyre. Nem sokat törődtek küldetésük jogszerűségével, a plébánost, vele rejtőzködő bábaasszony házvezetőnőjével s annak édesanyjával együtt visszahurcolták Mozsorba. Mindhármukat kivallatásnak vetették alá, az elorzott ékszerek helyét firtatva. Előbb a bábaasszony, majd a plébános is bevallotta, hogy az összegyűjtött, összeharácsolt ékszereket az oltár alatt helyezték biztonságba.

Az immár megszenteltelenített templomot a szerbek földig rombolták, s ráadásul az ártatlan, de fölöslegesnek minősített katolikus temetőt is fölészántották.

Köves plébánost – Szent Lőrinchez hasonlóan – rostélyon elevenen megsütötték, de minden szentté válás igénye, lehetősége nélkül.

Vele egyidőben férfimód meggyötörve megfojtották a bábaasszonyt, s valamivel kevesebb kínzásra érdemesítve édesanyját is. A mozsori áldozatok száma így hetvenkettőre nőtt.* (Cseres Tibor: *Vérbosszú Bácskában* c. könyve, 216-217. old. – Idézve: Hetényi Varga Károly: *Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában*, II c. könyve, 90-91. old.)

Egyéni értesüléseim és megjegyzéseim:

1. Msgr. Quintus Fábiántól, a szabadkai Paulinum nyug. rektorától (aki az események idején sajkászlaki helyettes plébános volt) úgy értesültem, hogy a mozsori templomot 1947-ben rombolták le. A

telket államosították. A szemben levő plébánián (az egyik szobát átalakítva) tartottuk a későbbiekben a szentmiséket. Magam is 1962-1964-ig terjedő titeli plébánosságom alatt. Mozsor ugyanis máig a titeli plébánoshoz tartozik.

2. Mozsoron csak egy kelyhet és két paténát találtam. (Paténa – a misézéskor a kehely mellett használt aranyozott tányérka, a szent ostyához.) Az egyik már annyira kopott volt, hogy nem használhattuk. Utóbb én aranyoztattam. – Mozsor a kis lélekszám miatt kis plébániának számított, feltételezhető, hogy csak egy kelyhe volt. – Ellenben nyílt kérdés maradt, hogy hova tűnt a) a cibórium (áldoztató kehely) b) a monstrancia (szentségimádáskor évente háromszor és az úrnap körmenetkor használt szentségmutató) c) a custodia (a nagyostyátartó) – Talán ezeket rejtette el a nagy sietségben meneküléskor Köves plébános, abban a reményben, hogy a háború után az oltár alatt megtalálja? Talán ezek voltak a „fölszabadítók” által keresett „elorzott ékszerek”? – Mindenesetre a mozsori, sajkászlai és titeli leltárban ezek nem szerepelnek az eset óta. Tehát más vagyonára éhesek orozták el azokat.

3. Megboldogult harangozónőm Grácsikné Matild néni Köves plébánossága alatt lépett házasságra. Értékelően és tisztelettel emlékezett vissza Köves plébános jegyesoktatására és a házaseleltre vonatkozó tanácsaira. Az előbbi pedig az egyházi törvénykönyv szerint a gyermekek hitoktatása mellett a plébános leg súlyosabb kötelessége (officium gravissimum).

4. Nem szeretném Köves István plébánost szentté avatni, voltak hibái is. Számunkra nagyok. A megmaradt anyakönyveket 1942-ig vezette. Az anyakönyvek megmaradtak. Quintus atyának sikerült megmenteni őket. Az eredeti bejegyzési lapok hova lettek? Elmulasztotta a bejegyzéseket eszközölni a plébánián maradt anyakönyvekbe, vagy elpusztították őket? Ez egyelőre nyílt kérdés maradt.

Ennyit tudtam meg. Összekuszált ügyről van szó. – Mindenesetre a máglyahalált nem tette indokolttá Köves István emberi gyarlósága, még ha azt „u ime naroda” (a nép nevében) is rótták ki. Mint sok más esetben is.

És még egy kérdés nyílt maradt: Vajon a Jánosalmára indult partizánosztog csak Köves István keresésére indult? – A mesebeli róka az oroszlanbarlang előtti jelekből mást olvasott ki.

Azonban erről más tanulmány hivatott beszélni.

UNTERREINER KÁROLY palánkai plébános

„Unterreiner Károly Szentfűlöpön született 1897. március 25-én, gimnáziumi tanulmányait 1909-1916 között Bácsán végezte, teológiai tanulmányait Kalocsán 1918-1921-ig. Kalocsán szentelték pappá 1921. június 12-én. Káplánkodott Nagybaracskán, majd Bácsalmáson, 1922-ben Baján a Szt. Péter és Pál templomban, 1923-ban hitoktató Baján a polgári iskolában, 1929-ben őszentsége XI. Pius pápa tiszteletbeli káplánja, 1930-ban káplán Kalocsa-Belvárosban (mely egyben az érseki székesegyház), 1932-ben ideiglenesen Budapestre küldve a német gimnázium hitoktatója, a katolikus iparosifjúság központi egyesületének alelnöke, 1933-ban Bácsborsód adminisztrátora (helyettes plébános), 1939-ben tábori lelkész, majd káplán Kunbaján, 1940-ben kisegítő vikárius ugyanott.”

Kiegészítés

Bakos Pál zsabylai születésű palánkai lakos Unterreiner Károlyról az alábbi adatokat gyűjtötte.

A magyarok bevonulása után lett ide helyezve. Tábori lelkész volt, főhadnagyi rangban, több kitüntetéssel. Sokat foglalkozott az ifjúsággal. A hívei elragadtatással mesélnek róla.

Visszaemlékezéseiben főleg Maday József hangsúlyozza emberi és lelkipásztori nagyságát, kidomborítva erős hitét és erkölcsi magatartását, melyet nagy hatással tudott az ifjúságra átvinni abban a vészes időben. Szembeszállt a nacionalizmussal, nemzetgyűlölettel. A szerbeket védte, a németeket intette fanatizmusuk miatt. Gyűjtötte maga köré az ifjúságot, sokat volt közöttük, tanítva keresztény szellemiségben. Egyaránt elítélte a kommunizmust és a fasiz-

must. A háború ellen szólt, hogy ez nem a magyarok háborúja. Már '42-ben látta a katasztrófát. A gyűlölet ellen tanított, az ország összes népének megbecsülésére. Jövőbelátó igazi pap volt. Nem hivatalos tanításaiban – a lakásán – a fiatalokat tanulásra ösztönözte, főleg a szegényeket. „Az országnak is ez kell! Képmutatás nélkül az Istent magatokban kell hordozni, keresztény módon elfogadni más felekezeteket is. Sohasem szabad lemondani a hitről, a hazaszeretetről és a nemzetről!” Tudott nagy életkedvet táplálni az emberekbe. Az egyházak egyesítéséről gondolkodott, a kereszténység alapján tanított. Elképzelései az egyházi zsinatban igazolódtak. Úgy ítélte meg, hogy a kommunizmus a pánszlávizmust, a fasizmus pedig a germanizmust takarja.

2003-ban így emlékeztek rá hívei: 1942. október 27-én a lakásáról, amely a templomtól kissé távolabb volt, a délutáni szentmisére tartott. Két fiatal fegyveres – nevük ismert, de a visszaemlékezők nem hajlandók megnevezni őket – , magyar ajkú testvérpár, akik jól ismerték őt, a Béla-majorban szolgáltak mint frissen besorolt partizánok letartóztatták és elkísérték az akácok felé az Obrováci úton. E forrás szerint az Akácokban, mások szerint az erdő szélénél levő dögtemetőnél verték halálra. Aranyfogait kiszedték. Egyikük magára vette a reverendáját és táncot lejtett benne. Ugyanott több halálra kínzott személyt is eltemettek. A közelben lakók hallották a jajveszékeltést. A telep azóta lakóházakkal épült be. Az ifjú hőhérokat a kamrájuk emelkedésével Újvidékre költözték. Ma már egyikük sem él.

A hírhedt Krónich-palota Zomborban. Sok száz, vagy talán sok ezer áldozattal együtt innen tűnt el Plank Ferenc szíváci plébános.

(Cirkli Rudolf festménye, 1944)

TARI JÁNOS

HA MINDEN INOG, MARAD A HIT

A RÓMAI KATOLIKUS EGYHÁZ PAPI VESZTESÉGEI

Természetesen az 1944-45-ös évek folyamán történt bácskai eseményekre utal a cím. Nekem az akkori történések nem csupán adatok felsorolása, rendszerezése, hanem a tragikus, gyászos napok újbóli átélése, a lélek bensejét felkavaró, emésztő fájdalom. Annál is inkább, mert egy pap kivégzése nyomán nem „egy ártatlan személy”, nem „valaki” hal meg, hanem a „PAP”! Mit akarok ezzel mondani? Azt, hogy papjaik halálában sok-sok hívő (az akkori népesség zöme) osztozott: meghalt bennük a biztonságérzet, megszűnt a közbiztonság s vele az életbiztonság. Úgy érezték magukat, mint a madár, amikor kivágják alóla a fészkeének otthont nyújtó fát. Népünk történelmében az állandóságot a pap jelentette, aki jóban és rosszban, háborúban és békében a néppel, a népért élt. Ott volt a legkisebb falvakban, a tanyavilágban az egyszerű nép között, mellett. Bajával, problémáival a nép hozzá fordult, tanácsát kérte, sőt viszály idején is felkeresték, gyakran nem is eredménytelenül. A pap „ismerte övéit” velük volt bölcsőtől a sirig. A folyó vize változik, de marad a folyó. A pap személye változhatott, de hivatása, társadalmi szerepe maradt, mert maradt a templom, a szószék, a gyóntatószék, a temető. Így fonódott, nőtt össze a nép és a pap, a pásztor és a nyáj. Érthető, hogy megrendült lélekkel élte át a hívő nép papjainak meggyalázását, kínzásukat, kivégzésüket. Megtörtént, ami a legtöbb hívő számára elképzelhetetlennek tűnt. Elveszettnek érezték magukat, szívüket a gyász és rettegés szorongatta. Nem állíthatom, de az a gyanúm, hogy szándékosan csaptak le a papokra a jézusi mondás igazának tudatában: „Verd meg a pásztort és szétszéled a nyáj.”

Róluk, 1944 őszén kivégzett papokról szól ez az írás, kínzásukról, haláluk körülményeiről.

Hogyan is történt mindez? Meg kell vallanom, a tudományos történetírás követelte kellékek hiányzanak.

Ugyanis az anyaggyűjtéshez szükséges források aránylag szűk körével rendelkezem. Levéltári kutatások egyelőre nem valósíthatók meg, így legfeljebb kevéske egyházi dokumentum áll rendelkezésre. Az akkori események leglényegesebb elemeiről mégis teljes hitelességgel írhatok, mert részben szemtanúk adatközlésére, részben pedig jómagam emlékeire támaszkodhatom. Ezenkívül egynéhány ezzel a sorscsapással foglalkozó könyv is a kezemben van.

Tudom, sokféle vélemény alakul ki „A római katolikus egyház papi veszteségei” olvasása nyomán, viszont – ahogy Cankar mondja – „sok bíró van a világon, de az igazság egy”. Biztosíthatok mindenkit, hogy a történetek krónikása az igazságot kereste s nyújtja át az olvasónak.

SZABÓ DÉNES tóthfalusi plébános

Kezdjük néhány személyi adat ismertetésével. Horgoson született 1893. március 22-én. Gimnáziumba járt az 1905-12 közti években Győrött, Szegeden és Temesvárott. Ott és Kalocsán végezte teológiai tanulmányait. Pappá Kalocsán szentelték fel 1916. június 4-én. Szenttamáson, Adán és Magyarakanizsán káplánkodott, míg 1929-ben kinevezték tóthfalusi vikáriussá, majd 4 év után plébánossá. (Schematismus Cleri Archidieocesis Colocensis et Bacsensis a. 1942.) Ezek a száraz életrajzi adatok nem sokat mondanak róla. Róla, aki csupa tűz, csupa szellemi áramlás, tele anekdotákkal, tréfákkal, amiket szórt, szórt derűs lelkéből, mint a napsugár a fényt. Édesapja kereskedő volt, így már gyermekkorában megszokta az emberek közelségét. Nyitott volt a szíve mindenki előtt, belefértek a hívei ügyekkel-bajukkal. Ő azonban elsősorban nem kellemes társalgó hanem ízig-vérig pap volt, a hit az imádság embere. Híres szónok, aki az akkori szokás szerint 40-50 perces

prédikációkat tartott s le tudta kötni a tanyai nép áhitatos figyelmét. Így élt küldetése szolgáljaként elégedetten, híveivel barátságban, szeretetben.

Szabó Dénes tóthfalusi plébános

A magyarok bejövetelekor 1941-ben, lelkes beszédet tartott s többek között azt mondta, hogy a szerbek bitorolták a szent magyar földet. Ezt meghallotta az egyik magyar gazdánál dolgozó szerb béres, akinek – legalábbis úgy emlékszem – Halugin volt a vezetékeve, a keresztnévét már nem tudom. Fordulatkor, 1944 őszén elmondta ezt a partizánoknak, illetve az akkori hatalom képviselőinek. Ezt rótták fel neki nagy bűnül, amiért el kellett szenvednie a kegyetlen kínzásokat s a halált. Az informátor azonban elfelejtett megemlíteni egy másik prédikációt, mondhatnám, az érem másik oldalát már nem nézte. A velebiti dobrovoljácok (az 1918 után betelepítetteket hívtuk így) ugyanis kitelepítésük alkalmával elkótyavetyélték javaikat, sőt akadtak, akik loptak is tőlük. Erre Szabó plébános úr a legközelebbi vasárnapon tartott egy dörgedelmes prédikációt, védelmébe vette a bajba jutottakat s többen vissza is vitték gazdájuknak a lopott holmikat.

Elérkezett a végzetes 1944. év októbere. E hónap 6-án, 7-én, már nyugtalanító hírek érkeztek hozzánk, közel vannak az oroszok. (Itt jegyzem meg, hogy az alább leírt emlékezésem már többször ismerttettem, pl. a pesti televízióban, majd mint adatközlő egy-két – az akkori eseményeket – feldolgozó számára.)

1944. október 8-án hajnali 3 órakor székerek zörgésére, nyikorgására ébredtem. A szomszédos oromhegyesi csendőrsztag vonult falunkon keresztül észak felé néhány menekülő személlyel. Ezek között

volt az oromhegyesi káplán is, Prčić Stipica. Ő bejött a tóthfalusi plébániára, bekopogott hozzám. Beszélgettünk a folyosón a szobám előtt, amellyel a szembeni szobát Szabó plébános úr lakta. Ő is felébredt s kijött. Prčić úr biztatott minket a menekülésre. A plébános úr hozzám fordult s megkérdezett: „Mi menekülünk-e?” Azt feleltem, hogy én itt születtem és itt is halok meg. Akkor hát maradunk, mondotta, mert komolyan nem is gondolt a menekülésre, nyugodt volt a lelkiismerete, nem bántott senkit sem. (Hetényi Varga Károly a *Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában* című műve 135. oldalán a lábjegyzetben tévesen írja: „A bajmoki születésű káplánt Belsity Márknak hívták...” Az ő neve Beslity Márk, helyesen Marko Bešlić, hiszen bunyevác, pontosabban horvát nemzetiségű volt. Ő 1942-ben káplánkodott Tóthfaluban s 1943-ban elkerült onnan. Én kerültem a helyére s ott 1944. november elsejéig voltam. (Lásd: *Schematismus Diocesis Suboticanae*, a. 1993., 87. old.) Jöttek az eseménytelen napok, de fenyegető, vihar előtti csend ülte meg a szíveket. A napra pontosan nem emlékszem, de október vége felé történt (talán 25-e, vagy 26-a?), amikor megjelentek a partizánok a plébánián. Oluški Aleksandar és Ugranov Dušan vezették őket. Oluški édesapja is velük volt. Kézifegyverek, sőt golyószóró is volt náluk. Közölték, hogy a plébánosnak velük kell mennie Kanizsára kihallgatásra. Bérese, Hubai Lajos befogta a lovakat a fiákerba s azon indultak el a partizánok felügyelete alatt. Tőlem azzal búcsúzott, hogy „vigyázzon az anyaszentegyházra”. Itt még nem bántották, sőt kérésére Oromhegyesen meglátogathatta Konc Dezsőt, a szomszéd plébánost, legjobb barátját. Estére vártuk haza, hiába. A kocsis nélküle érkezett vissza. A következő napok nyugtalanságban teltek el. Hubai Lajos, a kocsis, majd Bagi Menyhért derék hívők által élelmet küldtünk neki, de érintetlenül visszahozták. Mi ott a tanyán még mindig nem gondoltunk a legrosszabbra. Aztán váratlanul szembe kellett nézni a vérfigyasztó valósággal, a borzalmakkal. November elején megjelent nálam (a plébánián) Cseszkő Károly fiatalember. A pontos dátumra nem emlékszem de arra igen, hogy ilyen arcot soha, még filmekben sem láttam. Ijesztő volt. Zavaros szemeiből eszelős félelem meredt rám.

Többször ismételte a kérését, el ne mondjam senkinek, amit most tőle hallok, mert jaj lesz neki. Látszott rajta, súlyos verést kapott, megkínozták. Szinte suttogva beszélt: „Szabó plébános urat sokadmagával a kanizsai pincébe zárták. Ott kimondhatatlanul megkínozták, ütötték, verték, szíjat hasítottak belőle, a friss sebet sóval szórták be. Nemi szervét gyötörték, megcsönkítették. Annyit szenvedett, mint Jézus Krisztus a keresztfán.”

Végül átadott nekem egy kis zsebkést. Ezzel vágta el Szabó plébános úr a kötelet, amelyre egy megkínzott társa akasztotta volna fel magát. (Ennek a zsebkésnek köszönhetem, hogy Cs. Károly bejött hozzám, teljesítve a plébános kérését, különben mindezekről nem tudnék semmit.) Nem tudom a napot, amikor kivégezték s a többi kivégzettel együtt elföldelték a Tisza mellett az ún. Szigeten. Hanyag munkát végeztek, hiszen a víz kimosta a tetemek egyes részeit. (Még mindig nem exhumálták a holttesteket s nem temették el őket ember megillető módon, de a temetőben 4 emléktáblára felírták a nevüket, köztük Szabó plébánosét is.)

A nagyvenes évek vége felé az a hír járta, hogy a hatóság felelősségre vonta Oluški Aleksandart s elítélte, tehát börtönbe került. Mások szerint elköltözött Szerbiába. Én magam sohasem láttam őt Szabó plébános úr elhurcolása után. Hetényi azt írja Ugranov Dušanról (a fentebb idézett helyen), hogy később megőrült. Erről én semmi érdemlegeset nem mondhatok. Esetleg csak annyit, hogy a gyilkosok emlegetésével senki sem fog dicsekedni, míg az ártatlan áldozatok emléke megdicsőül minden igaz ember szívében.

Dr. TAKÁCS FERENC
péterrévei esperes plébános,
magyar országgyűlési képviselő

Dr. Takács Ferenc

Akaszton született 1894. június 29-én. A gimnáziumot és teológiát Kalocsán végezte, ahol 1918. május 20-án pappá szentelték. Több helyen végzett szolgálat után 1940-ben kerül Péterrévére, ahol lelkipásztorkodik 1944 őszén bekövetkezett erőszakos haláláig.

A kivégzett papok között – akiről írok – ő az egyetlen, akit személyesen nem ismertem. Paptársaim elbeszéléséből tudom, hogy a magyarok iránti szeretetét nem rejtette véka alá, de természetesnek vette, hogy mindenkihez szerbekhez, zsidókhoz, cigányokhoz a művelt ember kötelező udvariasságával közeledjek és teremtsen kapcsolatot. Nem hallottam, hogy bántott volna valakit s főleg nem tett semmi olyat, amiért halállal kellett volna lakolnia. Erről főt. Mátéffy Béla – jelenlegi péterrévei plébános – a következőket írja: „Dr. Takács Ferenc haláláról kérdezve nehéz feladat elé állított, hiszen azokról a szomorú időkről igen kevés használható adatom van. Az emberek nem igen beszélnek róla s ha őszinte akarok lenni, én sem firtattam túlságosan, mostanra pedig elfogytak azok, akik tudtak valamit. A tisztelendő Nővérek a következőket jegyezték fel: »1944. november 9-én de. 8 órakor elvitték dr. Takács Ferenc plébános urat. November 19-én de. 11 órakor nyilvánosan agyonlőtték a piactéren.«

Később, már én kértem meg Fatima nővért, hogy Leonissza nővér elbeszélése alapján írja le a dolgokat: A nővérek még zárdában laktak (ma már máshol laknak, – Tari János megjegyzése), de már nem taníthattak az iskolában. Félünk, mert kivégzések voltak, mintegy kétszáz körül emlegették a kivégzettek számát. Az egyik napon, november 19-én, Szent Erzsébet napján végezték ki dr. Takács Ferenc plébánost. A zárda ablakából néztük, hogyan vezették a vesztőhelyre. Ez a hely a templommal átellenben volt, az akkori község házában. Csak Donáta nővér nézte végig a kivégzést, a többiek a kápolnában imádkoztak. Dr. Takács kívánsága az volt, hogy engedjék hozzá paptársát, de Török Vince káplán félelmében úgy elbújt, hogy nem találta meg. Egy jóakarató szerb félórán át dörömbölt a plébánián, de hiába. Mivel nem találta a káplánt végrehajtották az ítéletet, egy szerb lötte le belülről az ablakon keresztül, akiről később az

hírelt, hogy megőrült. Miután lelőtték, négy magyart kényszerítettek, hogy tegyék fel egy kocsira s úgy vitték ki a temetőbe. A sírásóval sírt ásattak, ő nem tudta, kinek ássa. A kocsiról csak úgy belelőkték a sírba koporsó nélkül, úgyhogy félig ülő helyzetben földelték el. (Így is találtuk az exhumálásnál, amely 4-5 évvel ezelőtt történt s tisztességgel eltemettük.)

Fiala Ferenc és Marschalkó Lajos Londonban kiadott könyvének: *Vádoló bitófák* címen, a 49. oldalon a következő áll: M. L. vallomása szerint Péterrévén 1944 októberében 4-500 magyart hurcoltak el. Ezek egy részét a Tisza-parton végezték ki, másik részét ismeretlen helyre hurcolták és ott végeztek velük. Takács Ferencet, a község esperes plébánosát, aki országgyűlési képviselő is volt, borzalmas kínzások után a falu főterén végezték ki és a lakosságot kényszerítették rá, hogy végignézzék a lelkész kivégzését. Saját megjegyzésem a hallottak alapján: ez úgy történt, hogy a nagymiséről kijövő híveket kényszerítették, hogy maradjanak ott és ekkor történt a kivégzés."

Itt ér véget ft. Mátéffy Béla írása. Dr. Takács kivégzésének nyilvános volta nem hagy semminemű kétséget afelől, hogy bármelyik papot halálba lehetett küldeni bírói ítélet és következmények nélkül. Sajnos, nemcsak a papokat.

Takács plébánost itt, ebben a temető széli sírban rejtették el kivégzése után.

Cicero lelkéből kitör a keserű méltatlankodás: „O tempora, o mores!” Micsoda idők, micsoda erkölcsök! Kissé szabadabban ismételjük mi is: Szörnyű idők,

szörnyű erkölcsök!

PETRÁNYI FERENC óbecsei belvárosi apát-plébános

Petrányi Ferenc apát urat teológus koromban ismertem meg. Rendkívül kedvesen fogadott, s nem leereszkedő atyáskodással, hanem megnyerő természetességgel társalgott. Nagy tudású pap volt, főleg a hittudományban otthonos. Aki ismerték, nyájas jó embernek, jó papnak mondták. Meg kellett halnia, mert magyar érzelmeinek nyilvánosan is hangot tudott adni, ország-világ előtt meg merte mutatni örömét a magyar nemzeti ünnepeken, anélkül, hogy más nemzetiségűeket becsmérelt volna. Haláláról többen, eléggé egybehangzóan írtak (Mészáros Sándor, Matuska Márton, Hetényi Varga Károly, Cirkli Zsuzsa – Fuderer László s mások). Erről újat aligha írhatok, de adatközlőim tanúvallomásai hozzájárulnak, hogy erősebb fényben jelenjék meg az igazság. Az egyik Dupák Antal becsei lakos, aki már nincs az élők sorában. Tőle keveset idézek: „Ahogy elhurcolták apát urat, már az utcán verték. Kegyetlenül megkínózták. Úgy hallottam, hogy ugráltak a hasára s a belei kilógtak. Aztán pedig, miután meghalt, kidobták az ablakon az udvarra. Onnan vitték ki a temetőbe.”

Sokkal részletesebb Gärtner István kántor adatközlőm. Most változtatás nélkül közlöm visszaemlékezését, ahogyan írásban adta: „Petrányi Ferenc apátplébános Baján született 1879. október 24-én. Szülei: Lajos és Koch Rozália. A gimnáziumot Baján és Kalocsán járta végig az 1889-1897 közti években. Teológiai tanulmányait 1897-1901 között szintén Kalocsán végezte, ahol pappá szentelték 1902. február 24-én. 1905-től hittanár Horgoson, majd több helyen káplán. 1913-ban a Kalocsai Tanítóképző igazgatójává nevezik ki, innen került 1918-ban Óbecsére belvárosi plébánosnak. Nagyon sokat tett a belvárosi templom szépítéséért. Szervezésében rendezték meg 1937-ben a becsei Eucharisztikus Kongresszust. Az apáti címet 1931-ben kapja meg.

1944. október 9-én hajnalban vizsgálati fogságba hurcolták, s két nap múlva, 1944. október 11-én, 65

éves korában hunyt el. Siremlékét az óbcesei belvárosi temetőben nővére, Schteinadt Ferencné Petrányi Rózsika emeltette. Már életében megírta sírfeliratát. Kívánságára ezeket a sorokat vésették bele:

Köszönje egyik azt nekem
Hogy tisztaszívű volt,
A másik, hogy tőlem tanult
Szívbeli bánatot.
Elég ez, mert akkor tudom
Hogy életem mit ért,
A világot mért hagytam el
S küzdtem eszményekért.

Templomunk 1980-ban ünnepelte 180 éves jubileumát. Ebből az alkalomból megjelentettünk egy monográfiát. A róla szóló rész az én szerkesztésemben jelent meg. Az akkori politikai helyzetre való tekintettel igyekeztem pusztán életrajzi adataira szorítkozni. Mindhiába. A kiadványt inkriminálták. Bíróságra hurcoltak bennünket. A kiadványt a bírósági végzés alapján megsemmisítették, a síremlékről pedig – a nevet kivéve – minden szöveget töröltek.

Mint mondtam, az apáturat 1944. október 9-én tartóztatták le. Az ezzel kapcsolatos körülményeket a volt házvezetőnőmtől tudom (aki jó ismerősöm volt és nagy tisztelőm) özv. Stein Jánosnétól. Az apát úr reverendában töltötte az egész éjszakát. Egész éjjel imádkozott. Hajnalba éktelenül dörömböltek a bejárati ajtón. A házvezetőnő nyitott ajtót, de már ő is ott volt. A kapun kirángatták és azonnal elkezdték ütlegetni, rugdosni a partizánok. A templom elé érve földhöz vágták, rugdosták, ütlegették és azt mondták neki: »Most kérdd az Istent, hogy szabadítson meg!« A templom melletti Central szállodába vitték. Abban a két napban, amíg az apát úr el volt zárva, ebédet küldtek be hozzá, amit érintetlenül vissza is hoztak. Másnap a visszaküldött ebéd mellett egy véres zsebkendő is volt, amit a megboldogult apát úrnak ismert föl, és amit az magával vitt elköltözésekor. A Central szállodában gyűjtötték össze a többi letartóztatottat is. Itt kínozták valamennyit halálra. Akik túléltek a kínzásokat, azokat meztelenre vetkőztették és a Central előtt lévő nyilvános WC

falánál agyonlőtték. Ruháikat egy ideig a Baro Jovic palota pincéjében tárolták. Hogy ezzel mi történt, számomra ismeretlen. Az áldozatokat a szálloda szennygödrébe dobálták. Miután az megtelt, kivitték őket a Tiszára és a homokba elhantolták.

Dr. Gombos Dezső földbirtokos házának padlásáról a szobalány átkukucskált a szomszéd szálloda udvarára és látta az apát urat az udvaron feküdni. A reverendája eltakarta a fejét. Ebből lehet következtetni, hogy az ablakon keresztül dobták le az udvarba. Október 12-én egy partizán elment a temetkezési vállalkozóhoz – akit Nagy Istvánnak hívtak – és azt mondta neki: »Pista, ez még ma el legyen temetve.« Itt jegyzem meg, hogy Hetényi Varga úr könyvében megjelent szöveg nem pontos. Nem a partizánt hívták Pistának, hanem a temetkezési vállalkozót. Ugyanis Hetényi Varga úr egy doroszlói búcsú alkalmával éjjel kocsiban ülve készítette velem a riportot és úgy látszik, rosszul jegyezte fel. Ez az igazság. Hogy a tetem hogy nézett ki, milyen állapotban volt, Pista arról soha nem beszélt senkinek, még a családtagoknak sem. A halottas kocsin a koporsót a plébánia előtt vitték el. A megboldogult nővére és a házvezetőnő az ablakon keresztül látták a menetet. A kocsit két partizán fegyverrel kísérte. A sírásóval kiásatták a sirt. Dr. Bohner György káplán volt jelen, aki beszélt, és még néhány környékbeli asszony.

A kinzókkal kapcsolatban két fiatal partizán nevét szeretném megemlíteni. Az egyik Vračarić Ivan – partizán nevén Ivica, a másik Džigurski Emil, partizán nevén Džidžo. Ezek olyan 17 év körüli fiatal partizánok voltak. Nagyon sok áldozatot ők saját kezűleg végeztek ki. Volt még két fiatal partizán nő, akik az asztalról ugráltak a megboldogult hasára. Később az egyik nő megzavarodott, és állandóan azt kiabálta: »Ide stari popa« – Jön az öreg pap. A másik teljesen megvakult.

Október eleje volt 1944-ben. Az egyik közismert, nagyhangú búcsújáró ember bejött hozzánk mondván, hogy bemegy a plébániára és megkérdezi az Apát úrtól, hogy mit csináljunk, meneküljünk vagy maradjunk? Ez volt Mucsi Mihály bácsi. Az apát úr azt mondta, hogy amíg egyetlen híve lesz, nem megy sehova.

1942-ben a templom előtti téren, az úgynevezett

Pogácsán, az obeliszk előtt mondott misét, és egy magyar katona volt a ministránsa. Többek között az itt mondott szentbeszédéért kellett meghalnia. Az obeliszk ma már nem áll, 1946-ban ledöntötték. Ez az obeliszk ugyan a magyar éra alatt készült, de teljesen nemzetközi jellege volt, mert az összes óbécsei kivégzett neve föl volt tüntetve, tekintet nélkül, hogy az magyar, szerb, zsidó vagy cigány volt-e.

Amikor a kiadványunkkal kapcsolatban a kommunista párt ülésezett, egy alkalommal meghívtak Szabadkáról egy bizonyos Kopilović nevű partizánt. Az általam írt szöveget lefordították szerbre és felolvasták. Amikor odaértek, hogy »meghalt«, Kopilović felkiáltott: »Šta umro? Mi smo mu izgazili crevo.«, azaz: »Mi az, hogy meghalt? Mi tapostuk ki a beleit.«

Petrányi plébános sírjáról leverették az epitáfiumot.

A kilencvenes években dr. Rókey Zoltán esperes-plébános exhumáltatta a belvárosi temetőben nyugvó papokat és a temetőkápolna kriptájába helyeztette. Ezt természetesen kérelmezni kellett, sok utánajárás előzte meg.

Az apát úr exhumálásába nem akartak belegyezni, de végül is megengedték. Siremlékére visszakérült a törölt szöveg, és a kápolna oldalán nyert elhelyezést.

Mindez adatközlőm, Gärtner István kántor úr feljegyzése, apró részleteket felölelő írása. Ehhez mitsem kell hozzáadnom. Mégis kikívánczik belőlem Petronius szava: „sol omnibus lucet” azaz „a nap mindnyájunknak fénylik”. Milyen szép lenne az élet, ha

békés nap sütné békés emberekre.

VARGA LAJOS moholi plébános

Szegeden született 1891-ben. Az 1901-1910 közti években gimnazista ugyanott, majd 1910-14 folyamán teológus Kalocsán, ahol pappá szentelik 1914. június 25-én. Több helyen végzett lelkipásztori munka után 1929-ben Moholra kerül, s ott is vetnek véget életének 1944 őszén.

Jómagam moholi plébánosként ismertem meg. Ami leginkább szembeötlő volt rajta, az a szívélyes vendégszeretete. Kiegyensúlyozott, higgadt egyéniség benyomását keltette. Jó – mondhatni – baráti viszonyt tartott fenn a moholi pravoszláv paptestvérekkel. Ünnepeken látogatták egymást. Sohasem hallottam, hogy lettek volna ellenségei. Miért kellett mégis meghalnia? Mert magyar volt.

Nincs egyetlen mostani adatközlőm, aki hitelesen beszélhetne róla, adatokkal szolgálhatna. Mi jogosít fel mégis arra, hogy felelősségérzettel írhasak róla? Az, hogy 1945. november 24-én Moholra kerültem káplánnak s ott maradtam 1947. március 26-ig. Azokban az években még nagyon frissen élt a faluban történt vérengzés réme, még sajogtak az élő sebek. Természetesen – habár csak szoros bizalmi körben – sokan és gyakran emlegették az ártatlan áldozatok pusztulását. Részletesen beszéltek Varga Lajos plébános úr kivégzéséről is.

Név szerint megemlítem három akkori adatközlőmet: Ft. Ágoston Miklós plébánosomat, Mészáros István kereskedőt és Putóczki Vendel földművest. Visszanézve csaknem 60 év távlatába, meg kell valanom, hogy habár a történetek lényeges részeire élénken emlékszem, sajnos egyes részletek kiestek emlékezetemből. Mindhárom adatközlőm (és a többi meg nem nevezett is) feltűnő egybehangzással ismertették az eseményeket. Arra következtetek, hogy sok minden nem maradt titokban, amit annak szántak a hatalmaskodók.

Varga Lajos plébánost – a többi elhurcolt társával együtt az ún. hármaskolába vitték. (Aki nem fért oda, azokat a plébánia mellett fekvő zárdába gyűjtötték be.) A plébánost embertelen kegyetlenséggel kínozták.

Körmeit leszaggatták, arcát kékre-zöldre verték, rugdosták, ugráltak rá. A kínzók nevére már nem emlékszem, annyit tudok, hogy egyet közülük „gyilkos” névvel ruháztak fel. (Mészáros Sándor a *Holtta nyilvánítva* című könyve 80. oldalán írja, hogy ez Jakšić Jeco helybéli polgár volt.) A plébános édesanyja a keringő baljós hírek hallatán szörnyű lelki fájdalmakat szenvedett el. Megkérte a hatalmaskodókat (jóakarátú szerb ismerősei által), tegyék lehetővé, hogy találkozzék fiával. Megengedték, s fegyveres őrk kíséretében és jelenlétében anya és fia találkoztak a plébánián. Zokogva ölelték át egymást, az anya, aki soha többé nem tud fájdalom nélkül a fiára gondolni s a fiú, aki nem hitte, hogy akaratlanul akkora fájdalmat fog okozni édesanyjának. A találkozás után a plébánost hamarosan kivégezték s a tetemét a homokbányában hantolták el. A halál dátumát nem tudom pontosan, feljegyzéseket nem készítettem. Úgy tűnik, hogy november elejére esik. (Mészáros S. november 9-ét jelöli meg a halál napjaként.)

Nem hallgathatom el, hogy engem különösen meghatott az édesanya utolsó találkozása a fiával. Másokat is; sokan sírva emlegették. Ezért kérem az olvasót, ne tartsa nem ide illőnek és fölösleges érzélgősségnek, ha még idézem Ovidius Naso egyik mondását: „Saxa moves gemitu”, azaz: „a követ is sírásra fakasztod.”

WERNER MIHÁLY martonosi apátplébános

Bácsszentivánon született 1883. május 20-án. Szabadkán és Kalocsán járt gimnáziumba az 1892-1902 közti években. Pappá Kalocsán szentelték fel 1906. június 30-án. Számos helyen végzett lekipásztori munkája után 1924-ben kerül Martonosra plébánosnak. Címzetes apáttá 1944 nyarán nevezik ki, és ugyanez év őszén fosztják meg életétől.

Gyakran találkoztunk életének utolsó két évében, mert ugyanannak az esperesi kerületnek voltunk tagjai. Rendszerető, pontos ember volt. A templomot vigyázó gonddal tette széppé, s a templomkertet beültette ritka szép virágokkal, bokrokkal, fácskákkal. Soha nem említette, hogy bármilyen perpatvarba kevere-

det volt a szerb nemzetiségű lakosokkal, ám ezek nagyon rossz néven vették, hogy 1941-ben az egyik prédikációjában barbár, kulturálatlan népnek nevezte őket. Ezért a sértésért 1944 őszén szörnyen megbűnhődött. Azzal kezdődött kálváriája, (ami talán csak Martonoson esett meg), hogy betörték a plébániára és pénzt raboltak. Az udvaron máglyát raktak s elégették az írártár jelentős részét, könyveket, sőt még anyakönyveket is dobáltak a tűzbe (1780 óta vezették a matrikulákat). Az apátplébánost a községháza pincéjébe hurcolták 23 szerencsétlen társával együtt. A pincébe zártak válogatott kinokat szenvedtek el. A plébánost megérkezésekor a pince lépcsőjéről lelökték s a feje betört. Ez csak a kezdet, azonban az igazi szörnyűségek sem vártak magukra. Abból a vödörből mosakodtatták, amelyet az anyagcsere céljaira használtak. A has magasságában mindkét oldalát felvágták – a zakó zsebének mintájára – s a kezét bele kellett dugnia a „zsebekbe”. Ajtót helyeztek a hasára s azon táncoltak. Lelki fájdalmakat is elszenvedett, szidták, gyalázták, ócsárolták, mégis volt annyi ereje, hogy szenvedő sorstársait meggyóntassa s feloldozza. Mikor már semmijük sem maradt, az Isten vigasztalását nyújtotta nekik. Novemberben (20-a körül?) a Csurgónál lövik agyon őket s az ottani árokba temetik őket. Csurgónak hívják a Tisza azon szakaszát, amely a Kispiacra vezető bekötő úttal szemben, Martonosról Kanizsára menet balról a betonút közvetlen közelében van. (Hetényi Varga Károly a *Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában II* című könyve 168. oldalán tévesen jelöli meg Csurogot a kivégzés helyéül, amit aztán mások is ellenőrzés nélkül átvesznek tőle.)

Adatközlőim ft. Savelin Zoltán jelenlegi martonosi plébános és a martonosi születésű Dongó Ferenc tanár, aki évekkal ezelőtt beszélt ezekről az eseményekről. A kínzók közül néhányat meg is nevezett. Tanár úr már több éve halott, így nem frissíthetem fel a hallottakat. Ha jól tudom, Kojácot, Bajácot s másokat említett.

Eltűnődöm Márai Sándor megállapításán: „Évezredek műveltsége nem tudta az emberben feloldani a kegyetlenségre való hajlamot.” (Füves Könyv, első kiadás, Bp. 1943, 164. old.) Csak a kínzás

módja vált sokoldalúbbá, teszem hozzá.

VIRÁG ISTVÁN horgosi apátplébános

Szabadkán született 1861. március 28-án. Ott végezte 1871-től 1878-ig gimnáziumi tanulmányait, a teológiát pedig Kalocsán 1880-tól 1884-ig, ahol az év június 26-án pappá szentelik. Több helyen működött mint káplán és hitoktató, Kalocsán pedig professzorként tanítóképzőben. Horgoson 1908-ban lett plébános (Schematismus Cleri A. Col. et. B.a. 1942).

A kalocsai Érseki Hatóság 1944 februárjában címzetes apáti ranggal tüntette ki. Az év őszén kivégezték.

Személyes ismerősként írhatok róla, többször találkoztunk (ugyanazon esperesi kerület tagjaiként is). Műveltsége tiszteletet kiváltó, nyelvezete magával ragadó, előadása lebilincselő. Öltözete egyszerű, nem szerette a hivalkodást. Érzékeny a társadalmi problémákra, főleg a szegényekkel való együttérzéséről tesz tanúságot. A harmincas évek gazdasági válságának idején 1933 decemberében szegénykonyhát nyitott, hogy a nyomorúság enyhítésére az inségeseket legalább egy tányér meleg étellel elláthassa. A saját jövedelméből adott kölcsönt a rászorulóknak – tekintet nélkül nemzeti hovatartozásukra – s ezeket a kölcsönöket soha nem kérte vissza.

1944 októbere Horgoson is gyászba borította a magyar lakosságot. Az orosz hadak 1944. október 10-én foglalták el Horgost, s hamarosan megkezdődött a magyarok zaklatása. Nem kimélték sem a zárdát, sem a templomot, raboltak. A templomot olyan megszenstelenítő felfordulással csúfították el, hogy több alkalommal lehetetlen volt szentmisét tartani. Virág apát úr november 6-án misézett utoljára. November 20-án őt is elvitték, nem az oroszok, hanem a partizánok. Erről így ír a Beszélő múltunk című kis könyvecskében Palatinus István jelenlegi horgosi plébános, mégpedig Körmöczy Mátyás feljegyzései nyomán, aki 1938 óta Horgoson káplánkodott, s aki így hiteles tanúja az akkori eseményeknek (mindez megjelent Matuska Márton: *A megtorlás napjai* című könyvében, így itt csak a leglényegesebb mozzanatokat említem):

„A plébánia crónikája a vörös megszállás alatt” részletesen leírja, mi is történt az október 10-ét, tehát az orosz bevonulást követő napokban. A krónika olyan megjelenítő erővel festi le a zárdát, a templom s a plébánia keserveit, hogy az olvasó akarva-akaratlan átéli a drámai feszültséget immár 60 esztendő után is. Ennek alapján itt röviden a leglényegesebb történetekről írok.

„November 20-án fél öt órakor érkezik a milícia főnöke egy partizánnal. Az apát úr vacsorázott az asztalnál alsó ruhában. Kihallgatták, aztán elmentek, felélegettünk. Hat óra után zörgetnek, egy milicista jött vissza, s kocsin elvitte a 84 éves beteg papot. A község házára vitték s kihallgatása után kocsira tuszkolták fel. Felszálláskor maga a milícia parancsnoka segédkezett. »Isten áldjon meg, fiam« köszönte meg az áldozat. Valakit vertek, de a papnak is adj, szólt oda az egyik s a másik üttől! »Megbocsájtok neked, fiam« mondta a meggyötört, öreg ember. Hatvan hívével együtt a mai Birkacsárda (akkor még nem volt meg) környékén, az 1907-ben emelt Szécsi-keresztnél kivégezték. Egy nővel kötötték össze a vesztőhelyen és szíven lötték. Másnap szürkületkor a fejét a testétől távolabb látták. Tehát még halála után le is fejezték.

Másnap reggel futótűzként szaladt végig a falun a hír: plébános urunkat is elvitték és kivégezték. Jóságos apát úr elhurcolása még jobban elkésértette a híveket, de az ő emlékéhez méltóan nem a bosszú erősödött szívükben, hanem ahogyan tőle tanulták, a megbocsátás. Az életáldozat gyümölcse már másnap érezhető volt.

Az eddig utcára kimenni sem merők zsúfolásig megtöltötték a templomot. Körmöczy Mátyás segédlelkész hajnaltól gyóntatott s 10 óráig sem hagyhatta el a gyóntatószéket, annyian keresték Isten oltalmát, vigasztalását.

A nép elbeszélése szerint Virág apát úr utolsó szavai ezek voltak: »Atyám, bocsáss meg nekik, mert nem tudják, mit cselekszenek.« Halálakor csodálatos fény borította el, és egy nagy, fényes kereszt jelent meg, a plébános alakja pedig eltűnt a kereszt fényében. Így a nép.”

Gyönyörű kép! Felmagasztalják lelki atyjukat a hívei.

Joggal kérdezheti az igen tisztelt olvasó, hogyan kerülhet ilyesmi a történetírás kritériumának megfelelő szintű feldolgozásba? Hiszen nem ájtatos hitregét kínálunk, hanem valóban megtörténtek hű leírását. Nos, ha egyáltalán nem is csillant volna fel az a fény, bizonyos értelemben mégiscsak kigyulladt, mégpedig a hívek szívében. Szomjas szívekből tört elő a fény, hogy mérsékelje a halál sötétségének rettenetét. Goethe, a költőfejedelem, szorongásában sóvárogva kiált: Mehr Licht, több fényt! Ezt keresték ezek a szerencsétlenek is, akiknek lelkiviláguk megbomlott. Az általuk gyújtott tüzek kialusznak, elhamvadnak ám a lélek tüze élő tűz, amely föllobban még a jövő hívőinek lelkében is, akik megismerik s átélnek őseik kálváriáját. Ez a valóság, s a valóságot hiba lenne komolytalanul kezelni.

Cicero gondolatával fejezem be Virág István apát úr történetét: „Cum tacent, clamant” – „Hallgatva kiáltanak.” Igaz, a római az élőkről írja ezt, de vonatkoztatható a halottakra is. Halálba némult szavuk hangos kiáltás, Szent Vencel cseh király mondatát juttatva fülünkbe: „Jobb Ábelként meghalni, mint Káin módjára élni”.

Forrás: „A plébánia cronikája a vörös megszállás alatt” (Horgos)

Adatközlőim: Körömczi Mátyás (horgosi káplán) szóbeli közlései még 1945-ben, Palatinus István jelenlegi horgosi plébános, Danyi László horgosi születésű néhai moholi plébános.

Zárószó

Hadd álljon itt még néhány gondolat.

Van-e valami közös a kivégzett lelkészeink sorsában? Van. Mindegyikük mint magyar és mint a helyi Egyház lekipásztora, tehát mint az Anyaszentegyház hivatalos képviselője halt meg.

Vértanúságot szenvedtek magyarságukért és hitükért. Közös vonásuk az is, hogy mindannyian elmenekülhettek volna. (Egyes papok – igaz, elenyésző számban – elmenekültek s új otthonra leltek.) Ők, akik együtt éltek a néppel a békés napokban, életük árán sem hagyták híveiket cserben nehéz napjaikban. Tudták ugyanis, hogy készen kell lenniök mindenre, ha itthon maradnak, azaz tudatosan vállalták sorsukat. Hitelessé tették a vallást, igehirdetésüket életükkel pecsételték meg. A hívők méltányolták áldozatukat. A templomok zsúfolásig megteltek. Komor férfiak megnyugvást esdeklő könyörgése, asszonyok zokogása s riadt gyermekszívek hangos imája az otthon biztonságos érzését nyújtja mindegyikünknek. Van egy hely, ahol mindenki testvére a másiknak. Ez történelmi valóság, én átéltem. A mai ember számára hihetetlennek tűnő dolgok történtek. Megemlítem azt, aminek magam is részese voltam. Kanizsán 1945-ben a nagybőjtű prédikációkon legalább 1.500 főnyi hívő jelent meg, teljesen megtöltve a hatalmas templomot. Moholon 1946-ban elsöpöntekre már kedden elkezdtek a gyóntatást, mert legalább ötszáz hívő tartotta a Jézus Szent Szívének szentelt ájtatosságot. Így volt ez akkoriban mindenütt, legalábbis Bácska északi részén. Mi, papok vértanúinknak köszöntük ezt meg, hiszen Szent Pállal tanítjuk: „A megfeszített Krisztus ugyan a zsidóknak botrány, a pogányoknak meg balgaság, a meghívottaknak azonban Isten ereje.” /Kor. I. 1, 23-24/. Az akkori nemzedékre ránehezedett a kereszt, ám ereje volt hordozni, mert bízott a megfeszítettben. Ha nem is mondták ki, de érezték gróf Széchenyi István igazát:

„Ha minden inog
Maradj a hit”.

E számunk munkatársai:

Andrási Attila (rendező, Palics—Budapest)
A. Sajti Enikő (történész, egyetemi tanár, Szeged)
Balla Ferenc (nyug. főorvos, helytörténeti kutató, Bezdán)
Bata János (író, tanár, Horgos)
Benedikty Tamás (író, Budapest)
Döbrentei Kornél (író, szerkesztő, Budapest)
Ehmann Imre (római katolikus plébános, Szabadka)
G. Molnár Irén (közgazdász, egyetemi tanár, Szabadka)
Gubás Jenő (nyug. főorvos, publicista, Szabadka)
Matuska Márton (nyug. publicista, Újvidék)
Mirnics Károly (szociológus, Szabadka)
Stark Tamás (történész, Budapest)
Szlávit Agnes (közgazdász, egyetemi tanársegéd, Szabadka)
Szloboda János (nyug. tanár, Zenta)
Szöllősy V. László (pszichológus, népművelő, Szabadka)
Tari István (író, Óbecse)
Tari János (római katolikus plébános, Adorján)
Vajda Gábor (irodalomtörténész, esszéista, Szabadka)

E számunk kiadását a

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

és a

támogatta.

Aracs

A délvidéki magyarság közéleti folyóirata

Alapító: az Aracs Társadalmi Szervezet, Szabadka

Kiadja a Logos Grafikai Műhely, Tóthfalu

Főszerkesztő: Utasi Jenő

Felelős szerkesztő: Vajda Gábor

Lektor: Gubás Ágota

Fedőlapterv: Gyurkovics Hunor

Szerkeszti a szerkesztőbizottság. Tagjai: Bata János, Cirk Zsuzsanna, Gubás Jenő, Gabrityné Molnár Irén, Gyurkovics Hunor (képzőművészeti szerkesztő), Matuska Márton, Tari István, Utasi Jenő, Vajda Gábor

Egyes szám ára 80,00 dinár, évi előfizetés 320,00 dinár + postaköltség. Külföldi előfizetés a belföldinek kétszerese.

Szerkesztőségi fogadóórák: **hetente szerdán 8-tól 12 óráig** a szabadkai Városi Könyvtár földszinti olvasótermében. A szerkesztőség címe: **Gradska Biblioteka - Városi Könyvtár, 24000 Subotica - Szabadka, Dušan cár u. 2. Telefon: (024) 553-115. Fax: (024) 42-069.**

Készült a Logos Grafikai Műhelyben, 800 példányban

A folyóirat megrendelhető:	Grafička Radnja „LOGOS” 24427 TOTOVO SELO Zlatiborska 4.
e-mail:	logos@tippnet.co.yu vajda@suonline.net
Tel/fax:	+381 (0)24-883-040
Olvasható az interneten:	www.aracs.org.yu .

A Logos folyószámlaszáma: 335-5022-27 Metals Banka AD Novi Sad Expozitura Senta

A Szerbiai Igazságügyi Minisztérium a 651-01-157/2001-08 szám alatt jegyezte be a folyóiratot.

**E számunk képzőművészeti anyagát
Almási Gábor szobrászművész alkotásai képezik**

E számunk képzőművészeti anyagát
Almási Gábor szobrászművész alkotásai képezik

